

EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EGE
SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ

İZMİR 2018

ISSN: 2602-3725

Ege Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Ege Social Science

2018 (1) : 1

ISSN : 2602 – 3725

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER
(Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Vekili)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Doç. Dr. Pınar FEDAKAR

Editörler Kurulu

Prof.Dr. Mustafa MUTLUER
Prof. Dr. Eşref APAY
Prof. Dr. Hakan TÜRKMEN
Doç.Dr. Aykan CANDEMİR
Doç. Dr. Pınar FEDAKAR
Doç. Dr. Tarık KIŞLA
Dr. Öğr. Üy. Önder ÇETİN
Öğr. Gör. Levent USLU

Yazışma Adresi

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 35100 Bornova-İZMİR
Tel: 0(232) 342 49 50
Fax: 0(232) 388 99 49
İnternet Sayfası: <http://dergipark.gov.tr/esbd/>
eposta: ege.sosyal.bilimler.dergisi@gmail.com
ISSN 2602-3725

Dergideki yazılar intihal programında kontrol edilmiştir. Yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

HAKEM KURULU

Prof. Dr. İzzet Kara
Prof. Dr. Mustafa Mutluer
Prof. Dr. Siret Hürsoy
Doç. Dr. Abdullah Temizkan
Doç. Dr. Muvaffak Duranlı
Doç. Dr. Pınar Fedakar
Dr. Öğr. Üy. Atıf Akgün
Dr. Mustafa Duman

SUNUŞ

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, sosyal ve beşeri bilimler alanlarında lisansüstü programlar açıp uzman yetiştirmek, nitelikli bilimsel çalışmalar yapmak amacıyla 1982 yılında kurulmuştur. Enstitümüzde yedi adet kuruma bağlı 31 anabilim dalı ile bir adet disiplinler arası anabilim dalında lisansüstü öğretim sürdürülmektedir. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü çatısında yer alan “Ege Sosyal Bilimler Dergisi (ESBD)”nin ilk sayısını yayınlamış bulunmaktayız. Dergimiz, sosyal bilimler alanındaki akademik bilgi birikimine ve ülkemizin gündemindeki konulara katkı sağlamak amacıyla yayın hayatına başlamıştır. Yılda iki defa (Ocak ve Temmuz aylarında) yayınlanacak olan ESBD, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün resmi yayın organıdır ve ulusal hakemli akademik bir dergidir. Sosyal bilimler alanındaki bilimsel çalışmalara yer veren dergimiz, TÜBİTAK ULAKBİM çatısı altında DERGİPARK içinde elektronik dergi olarak yer almaktadır.

Sosyal bilimler alanında farklı disiplinlerin yayın yapabileceği bir bakış açısıyla yola çıkan “Ege Sosyal Bilimler Dergisi”, disiplinler arası çalışmaların yayınlanabileceği, Üniversitemizin bilimsel birikimini paylaşacağı ve aktaracağı disiplinler arası yeni bir akademik zemin oluşturacaktır. Dergimizin yayınlamış olduğumuz ilk sayısı, bu amaca yönelik ilk adımdır.

“Ege Sosyal Bilimler Dergisi”nde akademisyen ve araştırmacılar, sosyal bilimler alanındaki bilgi birikimi ve araştırma tecrübelerini yansıtan bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun, nitelikli ve özgün makaleler yayınlatabilecektir. Ege Üniversitesinin genç araştırmacıları destekleme ilkesine bağlı olarak dergimiz de, Üniversitemizin Sosyal Bilimler Enstitüsünde eğitim alan yaklaşık 3.200 lisansüstü öğrencimize yayın imkânı sağlayacaktır.

Bu derginin, sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenlerimiz başta olmak üzere bu alanda lisansüstü seviyede eğitimine devam etmekte olan öğrencilerimiz ve sosyal bilimlerin her alanındaki bilim insanları ve araştırmacılar için verimli olacağına inanıyorum. İlk sayısını, uzun soluklu bir yolda atılmış ilk adım olarak gördüğüm “Ege Sosyal Bilimler Dergisi”ne başarılar diliyorum.

Başta Üniversitemizin değerli akademisyenleri olmak üzere sosyal bilimler alanında çalışmakta olan bilim insanları ve araştırmacıları bu süreçte yazar ve hakem olarak yanımızda görmeyi, öğrencilerimiz de dahil olmak üzere görüş ve önerilerinizle dergimize destek olmanızı bekler, saygılar sunarım.

Prof. Dr. Necdet BUDAK
Ege Üniversitesi Rektörü

Yayın hayatına başlarken,

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanmakta olan ve bu aşamada ulusal hakemli dergi sıfatı taşıyan **Ege Sosyal Bilimler Dergisi'** nin ilk sayısı yayın hayatına başlıyor. Böyle bir derginin yayımlanması fikri çok farklı düşüncelerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Köklü bir kurum olan Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yaklaşık olarak farklı seviyelerde 3.500 lisansüstü öğrenci öğrenim görmekte ve bu öğrenciler yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlamaktadırlar. Enstitümüz öğrencileri tarafından hazırlanan her bir tez ise yayına dönüştürülme potansiyeli olan bilgi/bilim kabarcıkları olarak dikkate alınması gereken birer değer hazinesidir. Her şeyden bu değer hazinesinin en kısa yoldan kamuoyuna aktarılma düşüncesi böyle bir derginin ortaya çıkışında temel etken olarak görülmelidir.

Günümüzde Dünya çok farklı noktalara evrilmektedir. Geçmişin kalıplaşmış yapıları bugün dinamik birer ortama dönüşmüş bulunmaktadır. Toplumlardaki geleceğe ilişkin kaygılar artmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan ve her yıl Dünya kamuoyu ile paylaşılan Küresel Riskler Raporu'na göre önümüzdeki yıllarda yeryüzünü büyük ölçüde tehdit edeceği tahmin edilen risklerin büyük bir çoğunluğu sosyal bilimler ile yakından ilişkilidir. Söz gelimi Ekonomik riskler arasında sayılan gelir eşitsizliği toplumsal barışı derinden tehdit etmektedir. Jeopolitik riskler arasında belirtilen küresel terör ve mikro milliyetçilikle ilgili olan çatışmalar ülkemizi de yakından ilgilendirmektedir. Yine küresel iklim değişimi ve buna bağlı olarak ortaya çıkması muhtemel olan doğal afetler, temiz suya erişim, kuraklık, gıda krizleri vb. gibi konular sosyal bilimcilerin daha fazla kafa yorması gereken alanlardır. Öte yandan günümüzde, özellikle de ülkemizde sosyal bilimler alanının hak ettiği yerde bulunmaması, başka bir ifadeyle diğer temel bilimler alanlarına olan ilginin sosyal bilimlere gösterilmemekte olması da bir sosyal bilimci olarak bizleri kaygılandırmaktadır. Bu nedenle sosyal bilimler alanında çalışan bilim insanlarının ortaya koydukları eserlerin farkındalığının artırılması gerekmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz bu ve buna benzer kaygıları taşıyan bilim insanlarının çalışmalarını dergimiz ile kamuoyuna duyurabilirsek yaptığımız işin tadına daha çok varacağız. Ancak burada önemle belirtilmesi gereken önemli bir konu bulunmaktadır. Son yıllarda ve özellikle sosyal bilimler alanında gerek akademik teşvikten daha fazla yararlanmak veya kısa yoldan akademik yükselme yapabilmek için yayın sayısında çok belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu artış beklenenin aksine belirgin bir şekilde yayınların niteliklerindeki gerilemeyi de beraberinde sürüklemektedir. Ege Sosyal Bilimler Dergisi için en önemli tuzak budur. Bu nedenle dergimize yayımlanmak üzere gönderilen her bir yazı hem yayın kurumumuz tarafından, hem de dergi hakemlerimiz tarafından titizlikle incelenmektedir.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi'nin sosyal bilimler alanında ortaya çıkan sorunların çözümünde önemli katkılar yapacağına olan inancım tamdır. Derginin bu sayısının hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Vekili

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

İÇİNDEKİLER

Saha Türklerinin İnanç Sisteminde Kartal

Eagle In The Beliefs Of Sakha Turks

Muvaffak DURANLI 1-11

Ortaokul Öğretmenlerinin Sınıf-Dışı Ortamlarda Öğretime Bakış Açıları

Perspectives Of Secondary School Teachers About Out-Door Teaching

Hakan TÜRKMEN 12-26

Terör Olaylarının Safranbolu Turizm Faaliyetleri Üzerine Etkisi

The Impact Of Terrorist Incidents On Tourism Activities In Safranbolu

Gamze KARA 27-35

Çizgi Roman Kahramanı Tinten Ve Sovyet Eleştirisi

The Comic-Book Hero Tintin And Soviet Criticism

Mertcan AKAN 36-55

İran Türklerinin Masallarıyla İlgili Türkiye’de, Azerbaycan’da ve İran’da Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme

An Examination of the Studies in Turkey, Azerbaijan and Iran on the Folk Tales of Iran Turks

Seçkin SARP KAYA 56-69

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sayı 1, Cilt 1, Temmuz 2018, Sayfa 1- 11

SAHA TÜRKLERİNİN İNANÇ SİSTEMİNDE KARTAL

Muvaffak DURANLI

Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatları ABD,
muvaaffak.duranli@ege.edu.tr

Geliş Tarihi: 02.05.2018

Kabul tarihi: 05.06.2018

Yayınlanma Tarihi: 20.07.2018

Özet

Farklı kültür ve inançlarda ortak unsurlar yer almaktadır. Geçmişte her kültürel yapı bu unsurun kendisine ait olduğunu ve diğer kültürlerle geçtiğini iddia etmiştir. Günümüzde ise farklı coğrafya ve kültürlerde diğer kültürel yapılarla ortaklıklar olması daha doğal kabul edilmektedir. Farklı kültür ve inançlarda kartal ile ilgili sembol ve inanmalar bu tür ortak unsurların başında yer almaktadır. Hemen hemen her kültürde kartalla ilgili inanmalar bulmak mümkündür. Bunun yanı sıra çok farklı coğrafyalarda yer alan devlet yapılarında kartal bir güç ve iktidar sembolü olarak görülmüş ve devletin arma, bayrak ve yapılarında belirgin bir sembol olarak yer almıştır.

Farklı kültürler tarafından kabul edilen bütün bu tür ortak unsurları farklı kılan tek özellik, her kültürün bu ortak unsuru kendi dünya görüşü ve inanç sistemiyle şekillendirmiş olmasıdır. Sibiry topraklarını yurt edinmiş çok az Türk topluluğundan bir olan Saha Türkleri de gerek gündelik hayatlarında gerek inanç sistemlerinde kartala ayrı bir önem vermişlerdir. Makalede genel olarak Saha Türklerinde kartalla ilgili inançlara yer verilecek ve bu topraklarda kartalın kutsal bir varlık olarak algılanma biçimi üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kartal, Saha Türkleri, İnanç, Ritüel, Kült

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 1, Volume 1, July 2018, Pages XX- XX

EAGLE IN THE BELIEFS OF SAKHA TURKS

Abstract

There are common elements in different cultures and beliefs. In the past, every cultural structure claimed that this element belongs to itself and passed on to other cultures. Today, in different geographies and cultures, partnerships with other cultural structures are regarded as suitable for the cultures. Symbols and beliefs about eagles in different cultures and beliefs are at the forefront of such common elements. It is possible to find beliefs about the eagle in almost every culture. In addition, in states and governments in very different geographical regions, the eagle has been regarded as a symbol of power and potency and has been a symbol of the state's arms, flags, and structures.

The unique feature of these common elements recognized by different cultures is that each culture has shaped this common element by its own system of worldview and belief. Sakha Turks, who are one of the few Turkish communities living in Siberia, have given a special importance to eagles both in their everyday lives and belief systems. In this article, the Saha Turks' beliefs about the eagle will be mentioned, and the way the eagle is perceived as a sacred being will be emphasized.

Keywords: Eagle, Sakha Turks, Belief, Ritual, Cult

Giriş

İnanç sistemlerinde pek çok kült evrensel özellikler taşımaktadır. Evrensel olarak tanımlanan kültürlerin temel özelliklerini; dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan ve farklı kültür daireleri içinde yer alan halklarda benzer veya yakın özelliklerdeki inanç ve ritüellerin, bir nesne veya kavram etrafında toplanması olarak tanımlayabiliriz. Bu tür kültürler arasında özellikle hayvanlarla ilgili kültürler ilk sırada yer almaktadır.

Bazen insana korku salan, bazı durumlarda ise her an insanın yanında olan hayvanlar zaman içinde bir kültü dönüştürmüştür. Elbette coğrafi faktörler de bu tür kültürler üzerinde etkili olmuşlardır. Örneğin yılanın yaşayamayacağı Sibiryâ topraklarında yılanla ilgili yaygın inançlar yer almazken, bölgede “ormanların efendisi” olarak kabul edilen ayı ile ilgili inanç ve uygulamalar yoğunluk kazanmaktadır.

Hayvanlarla ilgili kültürler arasında hemen hemen yeryüzünün bütününde yaşamını sürdüren kartal ön sırada yer almaktadır.

Bugüne değin ülkemizde yapılan inanç ve kültür merkezli çalışmalarda kartala da yer verildiği bilinmektedir. Kartalla ilgili inanç ve uygulamaların incelendiği çalışmalarda çoğunlukla ya Selçuklu dönemi çift başlı kartal sembolü ele alınmış (Çoban, 2015: 56- 80) ya da genel çalışmalarda Yunan, Roma ve diğer Batı kültürlerindeki kartal sembolü üzerinde durulmuştur (Armutak, 2004: 150). Türk kültüründe kartalla ilgili inançlara yer veren az sayıdaki çalışmada ise çok kısa olarak Saha Türklerindeki kartalla bağlantılı inançlara genel olarak değinilmiştir (Ögel, 1993: 289; Kalafat, 1995: 77).

Yukarıda belirttiğimiz kaynaklar dışında da kartalla ilgili çalışmalar yer almaktadır, fakat makalede bilgi tekrarına düşmemek için alanında belirgin bir boşluğu dolduran bu makalelerdeki bilgilere yer vermeyecek, Saha Türklerinde ve bugüne değin ülkemizde pek inceleme konusu olmamış halklardaki kartalla ilgili inançlara değinmeye çalışacağız.

Kartal, pek çok halk tarafından “göğün kralı” olarak algılanmaktadır. Sibiryâ halklarındaki kartal kültürüyle ilgili çok az çalışmanın yazarından biri olan Lev Yakovleviç Şternberg, gerek Saha Türklerinde gerekse diğer halklarda kartalın bir kültür hayvanı olarak gördüğü saygının temelinde ilkel insanın bu hayvan karşısında duyduğu korkunun yer aldığını iddia etmektedir. Ona göre tırnaklarıyla iri bir hayvanı göklere çıkarmasına imkan veren gücü nedeniyle kartalı, “ilkel” insan karadaki diğer vahşi ve yırtıcılardan daha farklı bir yere koymasına ve bu güçlü varlığın çevresinde bir hale oluşturmaya neden olmuştur (Şternberg, 1925: 718).

Bazı Sibiryâ Halklarında ve Çuvaşlarda Kartal Kültü

Doğu Sibiryâ'nın eski halklarından Eskimolarda kartalla ilgili inançlar sözlü kültürde belirgin bir şekilde yer almaktadır. Örneğin bir Eskimo masalında ormanda kaybolan oğlu Tagrak'ı aramaya giden avcı Kanak, bir dağın doruğunda açlıktan ve soğuktan ölmek üzere olan iki kartal yavrusunu kurtarma ödülü olarak oğlunu bulur. Fakat bu masaldaki ilginç unsurlardan biri kartalların don değiştirmesi ve ölen kartalların birer adaya dönüşmesidir (Sangi, 1985: 378- 383).

Bu anlatım, Eskimolar arasında kartalın hem ödüllendiren bir işlevi olduğunu hem de bir tür etiyolojik efsanelere kaynaklık ettiğini düşünmemizi sağlamaktadır.

Saha Türkleri ile aynı coğrafyayı paylaşan Yukagirlerin masallarında da kartal, kurtarıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan yiyenden kaçmak isteyen iki kardeş ilk denemede şahinin sırtına binerek uzaklaşır, fakat insan yiyen tarafından tekrar yakalanırlar. İkinci denemelerinde ise insan yiyen uyduğunda yanlarına gelen kartalın sırtına binerler ve kartal onları göğe götürür (Jukova, 2012: 89).

Günümüzde Yukagirler, Saha Türkleri ile aynı coğrafyayı paylaşmakta ve yok olma tehlikesi içinde bulunmaktadır. Topluluğun daha belirgin bir nüfusa sahip olduğu 1800'lü yıllarda Yukagirler üzerine çalışan Rus ve az sayıdaki Avrupa bilim insanları inanç çalışmalarında kartala değinmemişlerdir. Bunun temel nedeni ise Yukagir inanç sisteminin Saha Türklerine çok benziyor olmasıdır. Bu benzerliği küçük etnostaki inançların önemsenmesinin sonucudur.

Batı Sibirya topraklarının köklü halklarından olan ve 1930'lara kadar kaynaklarda adları Ostyak-Samoyed olarak geçen Selkuplarda da kartal saygı gören hayvanlar arasında yer almaktadır.

"Selkupların dünya görüşüne göre, limbı, lebıra- kartal gökyüzü ve güneşle bağlantılı saygı duyulan bir kuştur. Selkuplar hiçbir zaman kartal öldürmemişlerdir, onu canlı yakalar ve yaşlanıncaya dek çadırlarında beslerler" (Prokofyeva, 1952: 98). Prokofyeva, Selkuplar, kartalın, kutsal ağacın güneşli tarafında ya da tepesinde oturduğuna inandıklarını belirtir. Bu ağacın oyuklarında daha yeni doğmuş insanların ruhları saklanırmış (Prokofyeva, 1961: 69).

Selkup mitolojisi üzerine çalışan G. İ. Pelih, Minley adlı kartalın demir kanatlı bir şeytan, güçlü ve yaşlı bir ruh olduğunu belirtir. Onun diğer adları Lab- ira (yaşlı kartal) ve Şelab (yaşlı yılan) dır. "Onun ağız, koca bir delik gibidir. Minley çok yaşlıdır. O tufana kadar yaşamıştır. Minley kanat çırpıtığında fırtına başlar. O kanatlarını açtığında güneş tutulması olur. Yakın zaman öncesinde Minley, iskorbüt gibi ızdırap verici bir hastalığı yok etmiştir. Minley onu takip etmiş, sonunda yakalamış ve korkunç gagasıyla küçük parçalara ayırıp yutmuştur" (Pelih, 1998: 67).

Bu yönüyle kartal, Selkuplar için bir kurtarıcı rolü üstlenmiştir. Bölgedeki besin dengesizliği nedeniyle pek çok Sibirya topluluğunun geçmişte iskorbüt gibi hastalıklardan aşırı derecede etkilendiği bilinmektedir.

Sibirya halklarından oldukça uzak bir coğrafyada yaşayan Çuvaşlar arasında da kartal kültü yaygındır. Çuvaşlarda kartal, sakral bir dünyanın temsilcisidir. Metinlere göre kartalın tündüğü ağaç veya direk okyanus, deniz veya bozkırın ortasındaki mistik bir ülkede yer almaktadır (Salmin, 2012: 248).

Salmin, Çuvaş masallarında yaygın motiflerden birinin de kahramanın kartalın üstünde öbür dünyadan kurtuluş motifi olduğunu belirtmektedir. Bunun için kahraman, bazı masallarda bir fıçı, iki fıçı, kırk fıçı et, bazı masallarda kırk fıçı su alır, bolca peksimet alır. Bu yiyecekler uçuşu sırasında kartalı beslemek içindir. Bu uzun zaman zarfındaki yolculukta bu yiyecekler bittiğinde Pattar adındaki kahraman bazı masallarda koltuk altından, bazı masallarda ise kalçasından et kesip kartalı doyurur (Salmin, 1994: 281).

Çuvaş masallarının bu yaygın motifi, Çuvaşların geçmişte kartal beslediğinin bir yansıması olmalıdır. Gündelik hayatta günümüzde olmayan unsurlar genellikle o toplumun masallarında yer almaktadır. Bu masalda besin maddelerinin belirgin sayılarla ifade edilmiş olması, ayrıca kartal için belirli besin maddelerinin kullanılmış olması bunu ortaya koymaktadır. Eğer masal metni toplumun geçmişi ile gerçekçi bir bağ oluşturmasaydı, o zaman kartalı beslemek için tek bir besin maddesi yer alabilirdi.

Saha Türklerinde Kartal

Saha Türkleri kartala genel olarak “hotoy” adını vermekte (Sleptsov, 1972: 503) ve onu diğer yırtıcı kuşlarla eş değerde görmektedirler. Saha Türkleri kartalın da aralarında bulunduğu şahin, doğan, atmaca gibi kuşları “tıngırahtah kıl” (tırnaklı kuş) olarak adlandırmaktadırlar (Gurviç, 1977: 197).

Saha Türklerinin yaşadığı coğrafyanın çoğunlukla kuzey bölgelerinde araştırmalarını yoğunlaştırmış olan İ. S. Gurviç, kartalın diğer hayvanlar arasındaki yerini şu şekilde belirtir. “Orta dünyaya ait olan bütün hayvanlar belirli bir hiyerarşiye göre yer almaktadır... Kuşlardan ilk sırayı kartal, aladoğan, kuğu, baykuş alır” (Gurviç, 1977: 197).

“Diğer Sibiryalı halklarında olduğu gibi Saha Türklerinde kuşlar arasında en saygı göreni kartaldır. Onu; hotoy, toyon, efendi olarak adlandırır. Şarkılarda onun güzelliği ve gücü övülür: çengel gagası, sivri tırnakları, geniş kanat açıklığı, küçük kuşları ürkün gözleri, gücü... Kartalı kuşların hamisi Hotoy- Ayı adlı göksel ilahın oğlu sayarlar, bazı efsanelere göre de bu ilahın yeryüzünde canlanmış şeklidir... Kuşların göçüyle ilgili ünlü bir masalda bütün kuş halkı üzerinde önder, efendi olarak kartalın seçildiği ve ona tam olarak itaat edildiği anlatılmaktadır” (Ergis, 1974: 145- 146).

Bu adlandırmalara G. V. Ksenofontov, “Homporuun Hatoy Ayı” şeklini de ekler. O, ailenin temsilcisi olarak saygı gören bir ruhun koyu gri kartal şekline büründüğünü ve bu şekilde kendi soyuna görüldüğünü, bu nedenle de koyu gri kartalın bir tür soy ilahı olarak kabul edildiğini belirtir (Ksenofontov, 1977: 240).

Saha Türklerinin inanç sistemlerini Sibiryalı diğer Türk halklarıyla karşılaştırmalı olarak çalışan N. A. Alekseyev’in bildirdiğine göre kuşlara gösterilen saygının temelinde sadece geçmişte totem olma olgusu yer almamaktadır:

“Saha Türklerinin kuşlara duyduğu saygıda onların majik özelliklerinin kalıntıları yansımasıdır. Mesela Saha Türkleri kuzguna yaklaşımda- onun bir totem olmasının yanı sıra “kötü” bir güçle bağlantılı olarak ona sabit bir antipati görülmektedir. Saha Türkleri kuzgunun üç yüz yıl yaşadığına, onun geleceği görme yeteneği olduğuna, onun insanların kaderini bildiğine inanırlar. Yolda onunla karşılaşılması veya onun bir çadırın yakınına gelip garklaması halinde mutlaka felaket geleceğine inanırlar” (Alekseyev, 1980: 99).

Araştırmacı A. A. Popov, bu tür kuşlarla karşılaşan erkeklerin yere kadar eğilip elleriyle yüzlerini kapadıklarını ve kadınların ise kolsuz, motifli ‘tanalay’ adlı elbise giydiklerini belirtmektedir (Popov, 1949: 281).

Benzeri inançlar yaklaşık yüz yıl önce Verhojansk çevresinde derleme yapan İ. A. Hudyakov tarafından da belirtilmiştir. Hudyakov, Saha Türklerinin bu tür yırtıcı kuşlardan aladoğanla ilgili inançları için şu bilgileri vermektedir:

“Bana Eginliler şunları anlattılar: Atalarımızı eskiden kendi çocuklarını yermiş. Yaşlı bir adamla karısı yaşarmış. Onlar artık büyümüş olan çocuklarını yemek istemiş, hazırlanmışlar. Onlara bu kuş (aladoğan) gelmiş, bir hayvanın yününü getirmiş ve çocuğa doğru atmış. O zaman anne baba durmuş, çocuklarını öldürmemişler; oğlan ise kuşun peşinden gitmiş, ölmüş hayvana ulaşmış ve onun etini ana babasına getirmiş; ana baba bu eti yemiş, çocuklarını canlı bırakmışlar. O zamandan itibaren onlar aladoğanı ilah saymaya başlamışlar” (Hudyakov,1969: 270).

Eginlilerin aladoğana bu yüzden saygı gösterdiklerini belirten araştırmacı erkeklerin bu kuş yanlarından geçerken eğildiklerini, gelinlerin aladoğanın önünden geçmediklerini, insanların bu kuşa çıplak gözükmeyi bile bir tür saygısızlık kabul ettiklerini belirtmektedir (Hudyakov, 1969: 270).

Burada bir kuşu ilah olarak kabul etmenin nedeni, toplumun varlığını sürdürmesinde yardımcı bir rol oynayan kuşa gösterilen saygıdır.

Bu tür saygının bazı bölgelerde daha uç noktalara vardığı görülmektedir. Hudyakov, bölge adı vermese de bazı bölgelerde bu kuşun tüyünü bile çiğnemenin büyük günah sayıldığını, bunu yapan insanların bütün kemiklerinin kırılacağına, güçsüzleşeceğine ve ölümlerine aladoğan gibi bağırarak öleceğine inanıldığını belirtmektedir (Hudyakov, 1969: 270).

Hudyakov’un verdiği aladoğanla ilgili inançlar kartal için de aynı derecede söz konusudur. Fakat yine de bir toplumda az olsa olumsuz davranışlar görülebilmektedir. Genelde kartalın aşırı yediği ve bu yüzden uçamayıp uzun süreli bir yere konduğu düşünülmektedir. Böyle bir durumda “... aptal bir kişi kartalı yakalar ve keser. Sonra bu adam aklını kaçıırır, kurur, bütün kemikleri ağrır, eğrilir ve kartal gibi bağırır. Akıllı bir Saha Türkü böylesi bir durumda kartalın karşısında şapkasını çıkarır ve ‘Dedemiz, efendimiz! Biz sana dokunmuyoruz, sen de bize dokunma!’ der. Aladoğan ve kartala ateş etmek büyük günahdır; kuş bunu anlar ve öcünü alır” (Hudyakov, 1969: 271).

Ksenofontov, Nam bölgesinde kuğunun da ilah olarak kabul edildiğini ve gelinlerin, genç kızların bu kuşların sesini duydukları anda süslenip, kürk şapkalar giyip avlulara çıktığını, Fakat Kangalas bölgesinde kartalın ilah olarak kabul edildiğini belirtir. Ona göre Kangalaslılar, şarkılarında bile kartalı övmekte ve kendilerini kartal gibi görmektedirler. Ksenofontov tarafından Rusça çevirisi verilen şarkı metni şu şekildedir:

- ✓ “Deriden dizginleri
- ✓ Söğüt ağacı kabuğundan koşumları
- ✓ Sağlam eyerleri,
- ✓ Kan kırmızısı donlu atları olan,
- ✓ Kara kanatlı ilah kartal,
- ✓ Her zaman kanlı ağızları
- ✓ Kanlı Kangalaslılar” (Ksenofontov, 1977: 118)

Ksenofontov tarafından verilen şarkı metni 1921 yılı Ağustos ayında Fedor Krivoşapkin adlı Taastaah bölgesi sakininden derlenmiştir.

Şarkı sadece kartalı övmemekte, aynı zamanda Kangalasililerin kendilerini kartal gibi gördüklerini de anlatmaktadır.

Kartaldan Gelen

Saha Türklerinde koruyucu ruh anlamında kullanılan “tanara” kelimesi saygı duyulan pek çok hayvan için kullanılmaktadır. Her boyun bir tanarası olduğu inancı yakın zamana kadar korunmuş ve özellikle efsane ve masallarda yer almıştır. Yakın anlamda kullanılan başka bir kelime de “törüt” kelimesidir. Kök, köken, temel anlamlarını taşıyan bu kelime tanara’ya yakın anlamlar içerse de daha çok bir boyun, ailenin kökenini açıklamakta ve aynı zamanda onların sahip olduğu koruyucu ruhu tanımlamakta kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin her iki ifade toyon (hotoy) tanaralah (koruyucusu kartal olan) ve toyon (hotoy) törütteh (kökeni kartaldan gelen) ifadeleri kartalla bağlantısı olan ve ataları kartala saygı duyan insan, boy ve aileyi tanımlamaktadır (İonov, 1913: 2). Fakat gündelik hayatta kartala duyulan saygı bir tabu derecesine ulaşmakta ve hotoy tanaralah veya hotoy törütten ifadeleri yerine horo tanaralah veya horo törütteh ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir (İonov, 1913: 2- 3).

Saha Türklerinde insana çocuk veren tanrıça Ayıısı’tır. Ayıısı’tın yerine bazen diğer kutsal varlıklardan da çocuk istenmektedir. Bu kutsal varlıkların başında kartal gelir. Çocuğu olmayan kadınların da kartaldan çocuk istedikleri ve bu isteğin sonucu doğan çocuklara “hotoi törütteh” (kartaldan gelmiş) adını verdikleri kaymaklarda belirtilmektedir (İonov, 1913: 8).

İonov bu adlandırma şeklini bir tür “harıstan” olarak adlandırmaktadır. Onun gözlemlerine göre Saha Türkleri bazı nesne ve kavramları ya felaketten kaçınmak ya da kutsal varlığın adını doğrudan söylemenin uygunsuz bir söyleyiş biçimi olduğunu kabul ederek gerçek adları söylememeyi yeğlediklerini düşünmektedir.

İonov’un harıstan’ı anlatmak için verdiği ilginç bir örneği aktarmak yerinde olacaktır. “Örneğin nehrin kıyısında duran yolcular, ‘Yarın bu nehri geçeceğiz’ demezler, onun yerine özel bir ifade kullanırlar: ‘Sarsın ababititten antah kördösön körüöhvüt- yarın baba annemizin buraya gelmesini isteyeceğiz’ (İonov, 1913: 3). Bu, Saha Türklerinin nehrin, daha doğru bir ifade ile suyun iyisine veya ruhuna duydukları saygının bir yansımasıdır.

Kartal, Ateş ve Güneş

Saha Türklerinin mitolojik tasavvurlarına göre kartalın fonksiyonları oldukça çok ve çeşitlidir. Yazın gelişiyle ilgili şarkıda kartalın kanat çırpışıyla kışın geri kaldığı, onun güçlü çığlığıyla korkunç fırtınanın canlanması sonucu kış boğasının boynuzları kırılmaktadır.

Genel olarak Saha Türklerinde kartalın gelişi ile baharın geldiği, onun gidişinin ise sonbaharın gelişinin işareti olduğu inancı yaygındır. Şternberg, bu inancın Saha Türkleri dışında Gilyak, Samoyed, Çulım

Tatarları arasında da yaygın olduğunu belirtmekte ve buna dayanarak kartalı “Saha Türklerinin Dionisos”u olarak adlandırmaktadır (Şternberg, 1925: 719- 720).

Diğer halkların mitolojisinde olduğu gibi kartal insanlara ateşi getirir. Vilyuy bölgesinde yaşayan saha Türklerinde şu mit kaydedilmiştir: “Çok eskiden, insanlar daha azken bütün Saha Türkleri birlikte yaşarmış. Günün birinde güçlü bir rüzgar çıkmış ve bütün insanları çeşitli yönere dağıtmış, onların da ateşi kalmamış, çünkü daha önce elde ettikleri ateş sönmüş. O zaman her boya farklı kuşlar ateş getirmişler, bu boylar da bu kuşları ilah saymışlar. Bu kuşların arasında kuğu, aladoğan ve kartal da varmış...” (Popov, 1949: 281).

Kartalın güneş ve ateş bağlantısından daha da önemli olan onun yılın dönüşümünde belirleyici motif olarak yer almasıdır. İonov tarafından derlenen “Yılın Gelişi” şarkısında kartalın gagasını ayağına üç kez sürmesiyle ayazın (kış boğası) bir boynuzu kırılır; kartalın üç kez gıklaması ile ormanın kırağıları erimeye başlar; altı kez gıklaması ile güneş daha yukarıya çıkar, sıcak bir rüzgar eser ve ayazın ikinci boynuzu da kırılır: bütün bunlar olduğunda karlar erimeye, dereler akmaya başlar (İonov, 1913: 2).

Kartal, Şans, Mutluluk ve Zenginlik

“Kartal, kendisini iyi karşılayan ve bolca ikramda bulunan insana mutluluk ve zenginlik getirebilir. Eğer kartal bir Saha Türkünün evi yakınında belirirse o kartala saygı gösterir ve ona et verir, eğer yeterli et yoksa o zaman bir buzağı keser” (Ksenofontov, 1977: 27).

Saha Türklerinin inancında kutsal hayvanlardan sayılan kartal, efsanelere bu yönüyle damgasını vurmuş bir ilahtır. Onun kutsallığı ve insanlara kut verdiği bilinmektedir. Bazı efsanelerde kartal sadece insanlara değil, hayvanlara da kut vermektedir. 1900’lerin başında Saha Türkleri arasında yapılan bütün araştırma gezilerine katılan ve pek çok derleme gerçekleştiren S. İ. Bolo’nun derlediği ve Ergis’in yayınladığı efsane bu açıdan ilgi çekicidir. Efsanede Omogoy’un tek oğlu olarak tanıtılan Keltegey Tabık’ın beyaz burunlu bir köpek yavrusuyla dostluğu anlatılırken “Bir gün sabahleyin avlunun ortasında yer alan kurumuş bir çam ağacına bir kartal kondu. Dilini çıkararak köpek yavrusu yukarıya (kartala) baktığında kartal onun ağzına beyaz köpük koydu, köpek yalandı ve bunu yuttu. Bu, kartalın ona “baht” verdiği ve bu yavrunun farklı bir av köpeği olacağı anlamına gelir” (Ksenofontov, 1977: 28).

Ölü Kartala Gösterilen Saygı

Yaşarken hayvana gösterilen saygının hayvanın ölüsüne de gösterilmesi, onun bir inanç ögesi olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır. İonov, kartalı işlediği makalesinde bulunan ölü bir kartalın da insan gibi gömülmesi gerektiği üzerinde dururken “... onu arangasa (bir tür mezar) gömmek ve ona şu duayı söylemek gerekir.

Üöse kötögülüm törüt sirger, bu doiduga argiyıma! Altan ungoohun arangastatım, kömüs unguohhun kötültüm!

Kalkabildiğin yere kadar kalk, bu dünyaya dönme! Senin bakır kemiklerini ben arangasa koydum, senin gümüş kemiklerini kaldırdım!" (İonov, 1913: 7) diyerek kartalın ölüsü için toplumun gösterdiği saygıyı ve onun için söylenen dua metnini vermektedir.

Ayrıca İonov, günümüzde bu töreni her erkeğin yapabileceğini belirtir. Geçmişte sadece şaman kadınların ve kartal soyundan gelen bir erkeğin yapması uygun görülmüştür.

Masal ve Efsanede Kartal

Bir inanma ögesi olmasının yanı sıra kartalın masalarda kahramana yardımcı, yol gösterici olarak da yer aldığı görülmektedir. Alıp TuYGun adlı masalda kartalın kahramana eşine giden yolu gösterdiği, bunun karşılığında da kahramanın burnunun ortası akıtmalı, omuzları benekli atını kartala kurban ettiği anlatılmaktadır (Hudyakov, 1969: 272).

Kartal, Saha Türkleri arasında derin bir saygı görmekte ve bazı uluslarda bu saygı daha aşırı dereceye varmaktadır. Örneğin Kangalas bölgesi halkı kartalı hem koruyucuları hem de ilahları saymaktadır. Elley'in nesillerinden Doyduusa Darhan ile ilgili efsanede kartalın neden koruyucu ve bir ilah mertebesine yükseltildiği daha açık bir şekilde anlatılmaktadır. "Tunguzlar onun annesinin bütün ailesini öldürdükten sonra kadını götürdü, fakat kadın onlardan kurtulmayı başardı. O son günlerinde hamile olduğu için yolda açlıktan ve yorgunluktan hasta düştü. Kar hafif hafif erimeye başladığında bahar gelmişti. Kadın Lena'yı geçerek boş adada yattı ve ölümü bekledi, fakat birden siyah bir yaban horozunu tırnaklarında tutan koyu gri bir kartal geldi ve avını kadının üzerine düşürdü. Kadının kemerinde kav ve çakmak vardı. Ateş yaktı, şışte yaban horozunu pişirip yiyerek gücünü topladı ve hayatta kaldı. Kadın sağ salim evine ulaştı ve oğlunu doğurdu... O zamandan beri Kangalaslılar kartalı kendi ilahları ve koruyucuları saymaya başladılar" (Ksenofontov, 1928: 18. efsane).

Kartal ile İlgili Olumsuz Görüşler

Bazı bölgelerde bütün olumlu yönlerine karşın kartal, olumsuzluklarla bağlantılı olarak da algılanmaktadır. Örneğin Nam bölgesinde 1888 ve 1889 yıllarında yaptığı gözlemlerden harekete V. L. Seroşevskiy şu bilgileri verir. "Rüyada kartal görmek, kötüye işarettir. Kartal kutsal bir kuştur, o ayı toyonun kuşudur (Nam bölgesi, 1888)"; "Kartalı görmek iyi değildir, onun uçtuğu yerde iyilik olmaz (Nam bölgesi, 1889)" (Seroşevskiy, 1896: 633). Burada yer alan olumsuz örnekler Nam bölgesinden derlenmiştir ve bu bölge dışında kartala olumsuz yaklaşım yaygın değildir.

Sonuç

Kartal, dünyanın hemen hemen bütün toplumları tarafından saygı duyulan, korkulan, kutsal olduğuna inanılan bir hayvandır. Kartal dışında neredeyse hiçbir hayvan bu kadar farklı coğrafya ve kültürlerde kutsal olarak görülmemiştir.

Saha Türkleri günümüzde de kartala saygı gösteren halklardan birisidir. Elbette günümüz toplumunda hızlı değişimlerle birlikte pek çok inanç unsuru ya unutulmakta ya da eski gücünü yitirmektedir. Bu durum belirli ölçüde Saha Türklerinin inançları için de söz konusudur.

Saha Türklerinin inanç sistemleri üzerine yapılacak günümüz çalışmalarıyla kartalın toplumun inanç sistemi içinde ne derecede önem taşıdığı ortaya konulacaktır. Bu çalışmanın kaynakçasında kullanılan pek çok çalışma 1800'lerin sonundan ve 1950'li yıllara kadar olan bir dönemde kaleme alınmıştır. Bu nedenle de günümüz inanç sistemini tam olarak yansıtmamaktadır. Günümüzde yapılacak alan çalışmaları ile inanç sisteminde oluşan değişimleri görmek, geçmiş ile yaşanan günü doğru karşılaştırmak ve değişimleri izlemek mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Alekseyev, N. A. (1980). *Rannie Formı Religii Tyurko- Yazıçnıh Narodov Sibiri*. Novosibirsk.
- Armutak, A. (2004) Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi: II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar. *İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, S. 30, ss. 143- 157.
- Çoban, İ. (2015) Türk İkonografisinde Kartal Motifi ve Çağdaş Türk Resmine Yansımaları. *İdil*, Cilt 4, Sayı 16, Volume 4, Issue 16, ss. 56- 80.
- Ergis, G. U. (1974). *Oçerki Po Yakutskomu Folkloru*, Moskova.
- Jukova, L. N. (2012). *Oçerki Po Yukagirskoy Kulture, Mifologičeskaya Model Mira*, Novosibirsk.
- Gurviç, İ. S. (1977). *Kultura Severnih Yakutov- Olenevodov, K Voprosu O Pozdnih Etapah Formirovaniya Yakutskogo Naroda*. Moskova,
- Hudyakov, İ. A. (1969). *Kratkoe Opisanie Verhoyanskogo Okrugı*. Leningrad.
- İonov, V. M. (1913). Orel Po Vozzreniyam Yakutov. *Sbornik Muzeya Po Antropologii i Etnografii Pri İmperatorskoy Akademii Nauk*. C. 1, S. 16, Petersburg, ss. 1- 34.
- Kalafat, Y. (1995). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara.
- Ksenofontov, G. V. (1977). *Elleyada. Materialı Po Mifologii i Legendarnoy İstorii Yakutov*. Moskova.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi*. c. 1, Ankara.
- Pelih, G. İ. (1998). *Selkupskaya Mifologiya*. Tomsk.
- Popov, A. A. (1949). Materialı Po İstorii Religii Yakutov Bivşego Vilyuysogo Okrugı. *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii*, C. XI, Moskova- Leningrad, ss. 254- 323.
- Prokopyeva, E. D. (1952). K Voprosu O Sotsialnoy Organizatsii Selkupob (Rod i Fratriya)", *Sibirskiy Etnografiçeskiy Sbornik*, c. 18, Moskova- Leningrad, 1952, ss. 88- 107.
- Prokopyeva, E. D. (1961). Predstavleniya Selkupskih Şamanov O Mire (Po Risunkami i Akvarelyam Selkupov). *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii*, Moskova- Leningrad, c. 20, ss. 54- 74.
- Salmin, A. K. (1994). *Narodnaya Obryadnost Çuvaşey*, Çeboksarı,
- Salmin, A. K. (2012). "Orel v Etnografii Çuvaşey", *Lev Şternberg- Grajdanın, Uçeniy, Pedagog. K. 150- letiyu So Dnya Rojdeniya*, Petersburg, 2012, ss. 247- 253.
- Sangi, V. M. (1985). *Legendı i Mifi Severa*, Moskova.
- Seroşevskiy, V. L. (1986). *Yakuti. Opit Etnografiçeskogo İssledovaniya*, S. Petersburg.
- Sleptsov, P. A. (1972). *Yakutsko- Russkiy Slovar*, Moskova,
- Şternberg, L. Y. (1925). Kult Orla U Sibirskih Narodov (Etyud Po Sravnitelnomu Folkloru). *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografi*. Leningrad. c. V, S. 2, ss. 717- 740.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sayı 1, Cilt 1, Temmuz 2018, Sayfa 12- 26

ORTAOKUL ÖĞRETMENLERİNİN SINIF-DIŞI ORTAMLARDA ÖĞRETİME BAKIŞ AÇILARI

Hakan TÜRKMEN
Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi,
hakan.turkmen@ege.edu.tr

Geliş Tarihi: 25.04.2018

Kabul tarihi: 20.06.2018

Yayınlanma Tarihi: 20.07.2018

Özet

Fen terimi, merak ve dürtü ışığında gelişen hayatımızdaki sorunları çözmek ve doğayı anlamak için bir çabadır. Çocuklarımıza öğrettiğimiz bilgilerin çoğunun kaynağında doğa olduğundan, öğretmenlerimizin sadece bilgiyi sınıfta öğretmeye çalışması çelişkidir Modern ülkelerde, öğretmenler, öğrencilerin bilim adamları gibi davranmaları ve üst düzey düşünme becerilerini kazanmalarını sağlamak için sınıf-dışı ortamları kullanarak öğrenmelerine katkıda bulunur. Bu açıdan sınıf-dışı ortamlarda işlenen dersler öğrenciler için önemlidir. Bu ortamlar okul ve doğal çevre arasında köprü oluşturarak öğrencilerin potansiyelini en iyi şekilde kullanmasına katkıda bulunur. Bu çalışmanın amacı dört farklı branştaki ortaokul öğretmenlerinin bilimsel kavramların öğretiminde sınıf-dışı ortamların etkisi hakkındaki düşüncelerini araştırmaktır. Çalışmada öğretmenlere yarı yapılandırılmış sorular sorularak görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılacak öğretmenler, uygunluk örneğine göre seçilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda öğretmenlerin sınıf-dışı ortamlarda bilimsel kavramların öğretiminin öğrencilerin öğrenmelerini kalıcı kıldığını düşündüğü çünkü teorik bilgileri çocuklar aldıktan sonra bu bilgilerin gerçek yaşam bağlantısını görmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Temelde ekonomik ve bürokratik nedenler yüzünden bu tür gezilerin yapılamadığı düşünülmektedirler. Gerçekleştirilen gezilerin ise sorgulama temelli olmayıp genel itibarıyla okulda bilimsel bilginin verilmesi ve sonrasında sınıf-dışı ortamların kullanıldığı görülmüştür.. Öğretmenlerin farklı branşlardan olmalarına rağmen problemlerinin ortak olduğunu lakin fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin, matematik, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinden daha çok sınıf-dışı ortamları kullandıkları ve kullanmak istedikleri saptanmıştır. Ayrıca, fen bilgisi öğretmenlerinin sınıf-dışı ortamlarda öğrenci merkezli bilimsel bilgilerin nasıl öğretileceği konusundaki bilgi düzeyleri diğer branş öğretmenlere göre daha üst düzeydedir.

Anahtar Kelimeler: Sınıf-dışı ortamlar, Fen öğretimi, Öğretmen Görüşü

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 1, Volume 1, July 2018, Pages 12- 26

PERSPECTIVES OF SECONDARY SCHOOL TEACHERS ABOUT OUT-DOOR TEACHING

Abstract

The term Science is a curiosity and an effort to understand the nature that develops in the light of the impulse to solve the problems in our lives. As many of the information we teach our children is nature at the source, it is not understandable that our teachers try to teach information just in the classroom. In modern countries, teachers are contributing to their students learning by using out-door environment in order to ensure that students behave like scientists and gain high-level thinking skills. Lessons learned in out-door environment are important in this perspective for students because it contributes to the best use of the students' potential by creating a bridge between the school and the natural environment. This study investigates the implications of the out-door environment in the teaching of scientific concepts of secondary school teachers in four different areas. In this study, teachers were interviewed by asking semi-structured questions. The teachers to be interviewed were selected according to the convenience sampling method. As a result of the study, teachers argued that the teaching of scientific concepts in out-door environment makes the learning of students permanent, since the scientific knowledge is understood, children should see the connection of real life. They think that out-door activities could not be done because of economic and bureaucratic reasons. On the other hand, it was observed that these activities were not based on inquiry but generally scientific knowledge was given in the classroom and after that out-door environments were used for reinforcement. The opportunities for students to show their behavior as scientists are very limited. It has been found that even though the all teachers have common problems, the Science Education and Social Studies teachers use more out-door environments than Mathematics and Religious Culture and Moral Education teachers.

Keywords: Out-door Teaching, Science education, Teachers thoughts

Giriş

Eğitim, temelde formal ve informal olarak ayrılır. Bu ayrım öğrenme ortamı açısından Alanen (1981)'nin çalışmasında net olarak tanımlanmıştır. Alanen'e göre formal eğitim ortamları okullardır (okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim, yüksekokullar, üniversiteler) informal eğitimde ise aile, eş gruplar, örgüt ve kurumlar, enstitüler, müzeler, kütüphaneler, bilim merkezleri, kitle iletişim araçları sayılmaktadır (Akt. Hannu, 1993). İnfomal eğitimin her yerde gerçekleşebilme özelliği onu formal sınıf eğitimlerinden ayırır (Jeffs ve Smith, 1996, 2005). Bu farklı ortamlardaki öğrenmenin özelliklerini ise Wellington 1990'daki çalışmasında şöyle sıralamıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Formal ve İnfomal öğrenmenin özellikleri

İnfomal öğrenme	Formal öğrenme
Gönüllüdür	Zorunludur
Gelişigüzel, plansızdır, yapılandırılmamıştır, düzenli/ardışık değildir.	Yapılandırılmıştır, ardışık/düzenlidir.
Değerlendirmeye tabi değildir, belgeli değildir.	Değerlendirme vardır, belgelidir.
Açık uçludur, öğrenci merkezlidir.	Daha kapalıdır, öğretmen merkezlidir.
Formal ortamların dışındadır.	Sınıf ve okul temellidir.
Planlanmamıştır.	Planlıdır.
Sonuçların çoğu tasarlanmamıştır (sonuçların çoğu ölçülemez)	Sonuçların çok azı tasarlanmamıştır.
Sosyal açı merkezdedir. Ziyaretçilerin birbiriyle olan sosyal etkileşimi.	Sosyal yön daha az merkezdedir.
Daha az yaygındır.	Daha çok yaygındır
Dolaylıdır, resmi değildir.	Resmidir, kontrollüdür.

Bilgi çağının yaşandığı günümüzde eğitim alanındaki değişimler elbette ki informal eğitimde de kısmen değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler McGivney'in (1999) dediği gibi formal ve informal eğitimi birbirinden net bir şekilde ayırt etmeyi zorlaştırmaktadır. Çünkü iç içe geçmiş kavramları bünyelerinde barındırmaktadır. Bu anlayışın 1999 yılında Amerikan Ulusal Fen Bilgisi Öğretmenleri Birliğinin (American National Science Teachers Association) hazırlamış olduğu informal fenbilgisi eğitim raporunda (Position Statement on Informal Science Education) fen bilgisi eğitiminin informal ortamlarda gerçekleşmesi şekline büründüğü görülmektedir. Bu raporda, "informal fen eğitimi"; bilimsel bilgilerin sınıf-dışı ortamlarda kazanılan tecrübeler olarak tanımlamıştır. Colley, Hodkinson ve Malcolm (2002) ve Malcolm, Hodkinson ve Colley (2003), yaptıkları bir çalışmada, konuya açıklık getirmek amacıyla, ilgili literatürü inceleyerek gerçekleştirdikleri geniş kapsamlı çalışmalarında, formal ve informal eğitim kavramları arasındaki sınırlar veya ilişkilerin ancak belirli bağlamlar çerçevesinde anlaşılabilirliğini ifade etmektedirler. Geleneksel informal eğitim anlayışı olan plansız, programsız, rasgele günlük yaşamda devam eden öğrenmedir tanımını okullar, enstitüler veya kurumlar tarafından müzelerde, gözlem evlerinde, hayvanat bahçelerinde, botanik bahçelerinde, aqua parklar gibi kısaca sınıf-dışında her yerde gerçekleşen öğrenme olarak değiştirmiştir. Bunun yanında aynı içerik Avrupa menşeli bilimsel yayınlarda kabul görmeye birlikte terminoloji informal fen eğitimi yerine sınıf-dışı öğrenme (outdoor learning) olarak geçmektedir. Belkide en güzeli "sınıf-dışı ortamlarda bilim öğretimi" her iki farklı bakış açısını da içermesi açısından daha uygundur. Bu değişime paralel olarak öğretim anlayışında her geçen gün yeni yaklaşımlar ve uygulamalar ışığında farklılaşmaktadır. Öğrenci merkezli öğretim anlayışı gün geçtikçe bir çok ülke

tarafından benimsenirken Türkiye’de de 2004 yılında Milli Eğitim Bakanlığının yapmış olduğu düzenleme ile yapılandırmacı öğrenme teorisinin ışığında öğrencilerin bilgiye kendilerinin ulaşması vurgusu yapılmıştır. Bu bağlamda öğrenciler öğrenme sürecinde sadece öğretmenini dinleyerek bilimsel bilgileri öğrenmesi beklenmemektedir aksine sorgulayan, birden fazla kaynağı kullanarak araştıran, bulduklarını arkadaşları ile paylaşıp tartışan tıpkı bir bilim insanı gibi bilimsel süreç becerilerini kullanarak elde ettiği bulgulardan yola çıkarak bilgiyi zihninde yapılandıran bireyler olup bu bilgiyi sosyal hayatında bizzat kullanan ve çevresindekilerinde kullanmasına yardım eden sosyal bir birey olarak yetişmesi öngörülmektedir. Böyle bireylerin yetiştirilmesinden sorumlu olan öğretmenlerimizde bu süreçte rehberlik etme, ideal öğrenme ortamını oluşturmada gerek materyal açısından gerekse uygun öğretim yöntem ve/ya tekniklerini kullanmakla sorumludur. Bu sorumluluklarını öğretmenin yerine getirmesi için sadece sınıfları kullanması artık kabul edilebilir bir davranış değildir. Bilim dediğimiz terim merak duygusu ve hayatımızdaki problemleri çözme dürtüsünün ışığında gelişen doğayı anlama çabasıdır. Zaten çocuklarımıza öğrettiğimiz bir çok bilginin kaynağında doğa da olduğuna göre öğretmenlerimizin öğrencileri sınıfa hapsedip sınıf-dışında kaynağı olan bilgileri sınıfta öğretmeye çalışması anlaşılır gibi değildir. Öğretmenler öğrencilere bilim insanı gibi davranmalarını sağlamak ve üst düzey düşünme becerilerini kazandırabilmek için sınıf-dışı ortamlarda ders işleyip kalıcı öğrenmelerine katkı sağlamaktadırlar. Sınıf-dışı ortamlarda işlenen dersler bu bağlamda önemlidir ayrıca okul ve doğal ortam arasında bir köprü oluşturarak öğrencilerin potansiyellerini en iyi şekilde kullanmalarına katkı sağlar. Öğretmenler öğrencileri ile sınıf dışında ders işleyerek sınıf tabanlı müfredatla yapamayacakları etkinlikleri yaparak öğrencilerin dünyayı anlamlandırılmalarına katkı sağlarlar (Aytaç, 2014; Baker, 2002; DeWitt ve Storksdiack, 2008; Gerber, Cavallo, ve Marek, 2001; Griffin ve Symington 1997; Krakowka, 2012). Ülkemizdeki uygulamalara baktığımızda, sınıf dışında derslerin işlenmediğini daha çok gezi amaçlı ve/veya sınıfta öğrenilen bilgileri pekiştirmek amaçlı olduğu görülür (Bozdoğan, 2007; Demir, 2007; Öner ve Güneş, 2017; Özgen, 2011; Tatar ve Bağrıyanık, 2012). Genellikle okulun Nisan, Mayıs aylarında tarihi bölgelere veya Atatürk ile ilgili yapılan geziler genellikle piknik havasında geçer ve öğrenciler hoşça vakit geçirirler. Bu süreçte öğrenciler maalesef bilim insanı gibi davranışlar sergilememekte ve üst düzey düşünme becerilerin gelişimine de katkı sağlayamamaktadırlar (Balkan Kıyıcı ve Atabek Yiğit,2010; Bozdoğan, 2008; Güler, 2011). Oysaki Orion ve Hofstein 1994’deki çalışmalarında, Storksdiack 2001’deki çalışmasında ideal sınıf-dışı ortamların öğrenme amaçlı kullanılmasında bazı önemli gereklilikler tanımlamıştır. Bu gereklilikler; (1) öğrencilerin hoşça vakit geçirebilecekleri eğlenceli bir zaman, (2) geziye gönüllü olarak katılmaları ve öğrenmeye açık olmaları, (3) ne ve nasıl öğreneceklerine kendilerinin karar vermeleri, (4) öğrenme sürecinde interaktif ortamların sunulması veya yaparak yaşayarak zaman geçirmeleri, (5) süreçte baskı yapan faktörlerin (eğitmen, zaman gibi) elimine edilmesi, (6) bireysel farklılıklardan dolayı süreçte bireylerin bilimsel süreç becerilerini rastgele kullanması bir takip sırasının olmaması (ilk önce gözlem sonra veri kaydet analiz et... gibi), (7) en önemlisi geziye gitme nedeninin müfredatı uygun ve içinde öğrenmenin de olması gerekmektedir. Bu kriterler sınıf-dışı ortamlarda öğrencilerin aktif olarak sorgulayabilecekleri, tartışabilecekleri ve bilgiye kendilerinin keşfederek ve/veya uzmanların yönlendirmeleri yoluyla ulaşabilmelerini sağlar.

Yapılan araştırmalar öğrenciler bilişsel düzeyde öğrenmelerini arttırdığı ve sınıf-dışı ortamlarda öğrenmeye karşı pozitif duygular besledikleri görülmüştür (Anderson, vd. 2000; Anderson, Kisiel ve Storksdiack, 2006; Anderson, Lucas ve Ginns, 2002; Ash, 2003; Balkan Kıyıcı ve Atabek Yiğit, 2010; Bozdoğan, 2007, 2008; Bozdoğan ve Ustaoglu, 2016; Bozdoğan ve Yalçın, 2006; Eraut, 2004; Ertaş, Şen & Parmasızoglu, 2011; Griffin, 2004; Öner ve Güneş, 2017; Özgen, 2011; Tekkumru-Kısa, 2008).

Ayrıca alan yazındaki bazı araştırmalar bu ortamlarda elde edilen bilgilerin uzun yıllar hafızada tutulduğunu göstermiştir (Anderson ve Piscitelli, 2002; Falk ve Dierking, 1997).

Bu çalışmanın amacı dört farklı branşdaki ortaokul öğretmenlerinin bilimsel kavramların öğretiminde sınıf-dışı ortamların etkisi hakkındaki düşüncelerini araştırmaktır.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırmada nitel yöntemlerden durum çalışmasıdır. Elde edilen veriler içerik analiz yöntemi kullanılarak frekans tabloları ile değerlendirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma İzmir/Bornova merkez ilçesinde seçkisiz örneklem seçim yollarından uygunluk örnekleme ile ulaşılabilen 12 ortaokuldan dört farklı branştan 51 öğretmen çalışmaya katılmıştır. Öğretmenlerin 14'ü Fen Bilgisi (%28), 13'ü Sosyal Bilgiler (%25), 13'ü Matematik (%25) ve 11'i Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (%22) alanlarındandır. Cinsiyet bakımından sayıları birbirlerine yakın iken, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinden hiç kadın bulunmamaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Araştırmadaki denek sayıları

Öğretmenler	Erkek	Kadın	Toplam
Fen bilgisi	6 (%12)	8 (%14)	14 (%28)
Sosyal Bilgiler	6 (%12)	7 (%13)	13 (%25)
Matematik	9 (%18)	4 (%9)	13 (%25)
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	11 (%22)	-	11 (%22)
Toplam	31	20	51

Veri Toplama Araçları

Araştırmamızda 51 öğretmene yarı yapılandırılmış 8 açık uçlu soru yöneltilerek görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede; sınıf-dışı öğrenme ortamlarını kullanmadan öncesi ile ilgili 3, kullanma esnası ile ilgili 3, kullanım sonrası için 1, bölgedeki sınıf-dışı öğrenme ortamlarının kullanımı ile ilgili 1 soru yöneltilmiştir. Tüm bu sorular, 3 üniversite öğretim üyesinin görüşleri doğrultusunda düzenlenmiş ve kapsam geçerliği sağlanmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenler ile ortalama 25-30 dk. görüşme yapılmıştır.

BULGULAR

Öğretmenlere sorulan ilk soru; “sınıf-dışı ortamları bilimsel bilgi öğretiminde kullanıyorsunuz? Gereçekleri ile açıklayınız” idi. Sınıf-dışı ortamları öğretim amacı ile kullandıklarını ifade etme yüzdeleri: fen bilgisi öğretmenleri %50 (7 kişi), sosyal bilgiler öğretmeni %38 (5 kişi), matematik

öğretmenleri %15 (2 kişi), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri %9 (1 kişi) oranında olduğu görülmüştür. Açıklamalar kısmında ise farklı frekanslarda olmalarına rağmen 6 ortak gerekçe;

- ✓ “Her şeyi sınıfta gösteremiyoruz,” diyen 5 Fen Bilgisi öğretmeni, 3 Sosyal Bilgiler öğretmeni, 1 Matematik öğretmeni, 1 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni
- ✓ “Gerçek dünya ile ilişkisini kursunlar,” diyen 6 Fen Bilgisi öğretmeni, 3 Sosyal Bilgiler öğretmeni, 1 Matematik öğretmeni, 1 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni
- ✓ “Öğrenci merkezli olması için şart bu tür etkinlikler,” diyen 7 Fen Bilgisi öğretmeni, 1 Sosyal Bilgiler öğretmeni, 1 Matematik öğretmeni, 1 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni
- ✓ “Çocukların motivasyonları artıyor,” diyen 3 Fen Bilgisi öğretmeni, 5 Sosyal Bilgiler öğretmeni, 2 Matematik öğretmeni, 1 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni
- ✓ “Sosyalleşme ve iletişimleri geliyor,” diyen 5 Fen Bilgisi öğretmeni, 3 Sosyal Bilgiler öğretmeni, 1 Matematik öğretmeni, 1 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni
- ✓ “Eğlenceli,” olduğunu tüm branş öğretmenleri tarafından ifade edilmiştir.

Sınıf-dışı ortamları öğretmek amaçlı kullanmadıklarını ifade edenler; Fen bilgisi öğretmenleri % 50 oranında (7 kişi), sosyal bilgiler öğretmenleri %62 oranında (8 kişi), matematik öğretmenleri % 85 oranında (11 kişi), din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri %91 oranında (10 kişi) dir. Açıklamalar kısmında ise farklı frekanslarda olmalarına rağmen 5 ortak gerekçe sunulmuştur.

- ✓ “Zaman Sıkıntılı,” diyen 7 Fen Bilgisi öğretmeni, 7 Sosyal Bilgiler öğretmeni, 9 Matematik öğretmeni, 8 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni
- ✓ “Müfredatı Yetiştirme Kaygısı,” diyen 4 Fen Bilgisi öğretmeni, 5 Sosyal Bilgiler öğretmeni, 10 Matematik öğretmeni, 3 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni
- ✓ “Maddi Olanaklar Yetersiz,” diyen 7 Fen Bilgisi öğretmeni, 6 Sosyal Bilgiler öğretmeni, 8 Matematik öğretmeni, 8 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni
- ✓ “Bürokratik Engeller,” diyen 3 Fen Bilgisi öğretmeni, 4 Sosyal Bilgiler öğretmeni, 6 Matematik öğretmeni, 8 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni
- ✓ “Veliler Sorun Çıkartıyor” diyen 4 Fen Bilgisi öğretmeni, 4 Sosyal Bilgiler öğretmeni, 7 Matematik öğretmeni, 7 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenidir.

Tablo 4’de görülebileceği gibi, bu açıklamaların dışında, 10 Matematik ve 10 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri öğrencilerini okul dışına götürecek yerin olmadığı, her türlü bilgiyi sınıf ortamında verebildiklerini açıklamışlardır.

Tablo 4: Sınıf-dışı ortamları bilimsel bilgi öğretiminde kullanıyormusunuz? Gerekçeleri ile açıklayınız? Sorunun frekans verileri

Öğretmen	Evet	Açıklamalar	Hayır	Açıklamalar
Fen Bilgisi	7 (%50)	* Her şeyi sınıfta	7 (%50)	* Zaman sıkıntılı
Sosyal Bilgiler	5 (%38)	gösteremiyoruz.	8 (%62)	* Müfredatı yetiştirme
Matematik	2 (%15)	* Gerçek dünya ile ilişkisini	11 (%85)	kaygısı
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	1 (%9)	kursunlar	10 (%91)	* Maddi olanaklar yetersiz
		* Öğrenci merkezli olması için şart bu tür etkinlikler		* Bürokratik engeller
		* Çocukların motivasyonları artıyor		* Veliler sorun çıkartıyor
		* Sosyalleşme ve iletişimleri gelişiyor		* Yer problem
		* Eğlenceli		
Toplam	15 (%29)		36 (%71)	

“Bir eğitim-öğretim yılında öğrencilerinizi hangi sıklıkta sınıf-dışı ortamlarına çıkarabiliyorsunuz? Ve hangi sıklıkta çıkarmak isterdiniz ” sorusuna verilen cevapların oranı Fen bilgisi öğretmenleri % 50 oranında hiç götürmedikleri, %36 oranında yılda 1-2 defa, %14 oranında yılda 3-4 defa götürdükleri; sosyal bilgiler öğretmenleri %62 oranında hiç götürmedikleri, %38 oranında yılda 1-2 defa, götürdükleri; matematik öğretmenleri %85 oranında hiç götürmedikleri, %15 oranında yılda 1-2 defa, götürdükleri; din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri %91 oranında hiç götürmedikleri, %9 oranında yılda 1-2 defa, götürdükleri tespit edilmiştir.

Bunun yanında olması istenilen durumda ise oranlarda yükselirken, tüm öğretmenler sınıf-dışı ortamları kullanmama gibi istekleri ortadan kalmaktadır. Fen bilgisi öğretmenleri %42 oranında yılda 1-2 defa, %29 oranında yılda 3-4 defa, %29 oranında da yılda 4’den fazla götürmek istedikleri; sosyal bilgiler öğretmenleri %54 oranında yılda 1-2 defa, %31 oranında yılda 3-4 defa, %15 oranında da yılda 4’den fazla götürmek istedikleri; matematik öğretmenleri %69 oranında yılda 1-2 defa, %31 oranında yılda 3-4 defa, götürmek istedikleri; din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri %45 oranında yılda 1-2 defa, %55 oranında yılda 3-4 defa götürmek istedikleri tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Bir eğitim-öğretim yılında öğrencilerinizi hangi sıklıkta sınıf-dışı ortamları kullanmaktasınız, imkanlar olsaydı ne kadar sıklıkla kullanırdınız?

	Var olan durum				Olmaması istenilen durum			
	hiç	1-2 defa	3-4 defa	4 den fazla	hiç	1-2 defa	3-4 defa	4 den fazla
Fen Bilgisi öğretmeni	7	5	2	-	-	6	4	4
Sosyal Bilgiler öğretmeni	8	5	-	-	-	7	4	2
Matematik öğretmeni	11	2	-	-	-	9	2	-
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni	10	1	-	-	-	5	6	-

“Bilimsel bilginin öğretilme sürecinde sınıf-dışı bir ortamı seçerken nelere dikkat edersiniz” sorusuna tüm öğretmenlerimiz yasal gerekli izinlerin alınması gerektiğinin farkında olup büyük çoğunluğunda öğrencileri müfredat dahilinde sınıf-dışına çıkardıkları görülmektedir (Fen bilgisi öğretmenleri %100, sosyal bilgiler öğretmenleri %92, matematik öğretmenleri %46, din kültürü ve ahlak bilgisi

öğretmenleri %82). Fen Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Matematik öğretmenleri ekonomik şartlara gerekli önemi verirken Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin yeterince önem (%27) vermedikleri görülmüştür. Tüm öğretmenler için planlama yaparken hava şartlarının elzem bir gerekçe olmadığını (Fen bilgisi öğretmenleri %29, sosyal bilgiler öğretmenleri %31, matematik öğretmenleri %8, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri %18) ifade etmişlerdir. Bulgularda görülen, öğrencilere önceden gerekli bilgilerin verilmesi, öğretmenlerin sorgula yaklaşımından ziyade geleneksel bir anlayış içinde olduklarının göstergesidir. Bilimsel bilginin derste verildikten sonra bilgiyi pekiştirmek ve hayat ile bağlantısını kurabilmek için sınıf-dışına çıkıldığına bir ipucudur. Dört branş karşılaştırılırsa fen bilgisi öğretmenlerinin yarısının bu yaklaşımı benimsemediği anlaşılmaktadır. Öğretmen tarafından hazırlanan araştırma soruları da bu düşüncenin bir göstergesidir. Öğrencilerini sınıf-dışına çıkarmadan önce onların o ortamda fizyolojik ihtiyaçları olan yeme, içme ve tuvalet ihtiyaçlarının düşünülmesi güzel bir planlamadır lakin bu oran Fen bilgisi öğretmenlerinde %72, sosyal bilgiler öğretmenlerinde %100, matematik öğretmenlerinde %62 oranında iken, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinde ise düşük bir oran %45'dir (Tablo 6).

Tablo 6. Sınıf-dışı bir ortama öğrencileriniz ile gitmeden önce neler yaparsınız?

	Fen Bilgisi	Sosyal Bilgiler	Matematik	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Müfredat dahilinde	14 (%100)	12 (%92)	6 (%46)	9 (%82)
Yasal izinler	14 (%100)	13 (%100)	13 (%100)	11 (%100)
Öğrenci için maddi tutar	10 (%72)	11(%85)	8 (%62)	3 (%27)
Hava şartları	4 (%29)	4 (%31)	1 (%8)	2 (%18)
Öğrencileri bilgilendirme	8 (%57)	11(%85)	12 (%92)	11 (%100)
Araştırma soruları	6 (%43)	2 (%15)	-	-
Fizyolojik ihtiyaçlar (Yemek içme tuvalet..)	10 (%72)	13 (%100)	8 (%62)	5 (%45)

Sınıf-dışı ortamda ders işleme süreci ile ilgili ilk sorusuna “*Sınıf-dışı ortamda ders işlerken uzman veya profesyonel birinden yardım alabiliyor musunuz?*” evet yardım alabiliyorum diyenlerin oranı Fen Bilgisi öğretmenleri için %21 (3 öğretmen), Sosyal Bilgiler öğretmenleri için %57 (8 öğretmen), Matematik öğretmenleri için %15'dir (2 öğretmen). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinde hiç kimse yardım aldığını beyan etmemişlerdir (Tablo 7).

Tablo 7: Sınıf-dışı ortamda ders işlerken uzman veya profesyonel birinden yardım alabiliyor musunuz?

	Evet	Hayır
Fen Bilgisi öğretmeni	%21 (3 öğretmen)	%79 (11 öğretmen)
Sosyal Bilgiler öğretmeni	%62 (8 öğretmen)	%48 (5 öğretmen)
Matematik öğretmeni	%15 (2 öğretmen)	%85 (11 öğretmen)
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni	-	11 (hepsi)

“*Sınıf-dışı ortamda ders işlerken hangi öğretim strateji/yöntem/teknikleri kullanıyorsunuz?*” sorusu hakkındaki birden fazla strateji/yöntem/teknik ismi alınmıştır. Tüm branş öğretmenlerince en çok tercih edilen [Fen Bilgisi öğretmenleri için %64 (9 öğretmen), Sosyal Bilgiler öğretmeni için %77 (10 öğretmen), Matematik öğretmenleri için %100'dir (13 öğretmen), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri için %100 (11 öğretmen)] “anlatım” tekniği olmuştur. Matematik ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri “beyin fırtınası” “drama” “öğrenme döngüsü ve 5E” gibi modelleri hiç

kullanmazlar iken, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri diğer öğretmenlerden farklı olarak öğrenci merkezli bir yaklaşım örneği olan “çalışma kağıdı / araştırma soruları” kullanmayarak tipik geleneksel bir bakış açısına sahip olduklarını göstermişlerdir. Elde edilen veriler ışığında, öğretmenlerin “sınıf-dışı ortamı” öğrenmeden çok pekiştirme amaçlı kullandıklarını söyleyebiliriz. Aralarındaki ayrıma baktığımızda Fen Bilgisi öğretmenleri, Sosyal Bilgiler öğretmenlerine göre öğretim strateji/yöntem/teknikleri kullanmada daha iyi olmakla birlikte bu iki branşta öğrenci merkezli yaklaşımın izlerini taşımaktadır (Tablo 8).

Tablo 8: Sınıf-dışı ortamda ders işlerken hangi öğretim strateji/yöntem/teknikleri kullanıyorsunuz

	Fen Bilgisi	Sosyal Bilgiler	Matematik öğretmeni	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Anlatım	%64 (9)	%77 (10)	%100 (13)	%100 (11)
Soru-cevap	%86 (12)	%92 (12)	%54 (7)	%100 (11)
Gözlem (fotoğraf çekme-resim yapma vb)	%79 (11)	%85 (11)	%23 (3)	%82 (9)
Veri toplama (Not-tutma)	%43 (6)	%46 (6)	%8 (1)	%27 (3)
Çalışma kağıdı / araştırma soruları	%64 (9)	%69 (9)	%77 (10)	-
Beyin fırtınası	%29 (4)	%31 (4)	-	-
Tartışma	%36 (5)	%38 (5)	%31 (4)	%45 (5)
Drama	%36 (5)	%38 (5)	-	-
Öğrenme döngüsü/5E	%50 (7)	%54 (7)	-	-
İşbirlikli öğrenme (grup çalışması, takım çalışması)	%71 (10)	%77 (10)	%38 (5)	%55 (6)

Diğer soruda “Sınıf-dışı öğrenme ortamlarında öğrencilerde en çok gelişmesi beklenen beceriler” elde edilen veriler, toplam üzerinden analiz edilmiştir. Beceri beklentileri Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinde Matematik ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinden daha fazladır. En çok beklenen beceriler, fen bilgisi öğretmenler için “gözlem yapma” %79 (11 öğretmen), “yorumlama” %86 (12 öğretmen), “hayatla bağlantı yapma” %79 (11 öğretmen), “sosyalleşme becerileri” %93 (13 öğretmen) , “yansıtıcı düşünme becerileri” %71 (10 öğretmen); Sosyal Bilgiler öğretmenleri için “gözlem yapma” %77 (10 öğretmen), “ hayatla bağlantı yapma” %77 (10 öğretmen), “iletişim ve sosyalleşme becerileri” %100 (13 öğretmen); matematik öğretmenleri için “Görerek öğrenme becerisi” %85 (11 öğretmen); Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri için “gözlem yapma” %100 (11 öğretmen), “ hayatla bağlantı yapma” %82 (9 öğretmen), “sosyalleşme becerileri” %73 (8 öğretmen) olmuştur. Matematik ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinde “eleştirel” ve “yaratıcı” düşünme becerilerine hiç rastlanmamıştır. Ayrıca, diğer öğretmenlere göre grup ile öğrenme becerisi de düşük orandadır. İletişim becerileri, sadece Sosyal Bilgiler öğretmenleri beklentilerinde yüksek iken Fen Bilgisi öğretmenlerinde orta düzeyde, Matematik ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinde düşük düzeydedir. Yorumlama becerisi, sadece Fen Bilgisi öğretmenlerinde yüksek iken diğer branş öğretmenlerinde orta düzeydedir. Görerek öğrenme becerisi, sadece Matematik öğretmenleri için üst düzeyde iken diğer branş öğretmenlerinde orta düzeydedir. Buna karşı, hayat ile bağlantı kurma becerisi ise tam tersi orandadır. (Tablo 9).

Tablo 9. Sınıf-dışı öğrenme ortamlarında öğrencilerde en çok gelişmesi beklenen beceriler

	Fen Bilgisi	Sosyal Bilgiler	Matematik öğretmeni	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Gözlem	%79 (11)	%77 (10)	%31 (4)	%100 (11)
Yorumlama	%86 (12)	%54 (7)	%62 (8)	%18 (2)
Hayat ile bağlantı kurma	%79 (11)	%77 (10)	%23 (3)	%82 (9)
İletişim becerileri	%64 (9)	%100 (13)	%8 (1)	%27 (3)
Sosyalleşme becerileri	%93 (13)	%100 (13)	%16 (2)	%73 (8)
Görerek öğrenme becerisi	%29 (4)	%54 (7)	%85 (11)	%55 (6)
Grup ile öğrenme becerisi	%57 (8)	%62 (8)	%31 (4)	%36 (4)
Eleştirel düşünme becerisi	%36 (5)	%16 (2)	-	-
Yaratıcı düşünme becerisi	%57 (8)	%8 (1)	-	-
Yansıtıcı düşünme becerisi	%71 (10)	%16 (2)	%23 (3)	%9 (1)

Sınıf-dışı öğrenme ortamının kullanımı sonrası ile ilgili “Sınıf-dışı ortamları öğretme amaçlı kullandıktan sonra öğrencilerin sınıfa geldiğinizde konu ile ilgili ne yapıyorsunuz?” soruda öğretmenlerin gezi sonrası ne yaptıkları araştırılmıştır. Elde edilen cevaplarda Fen Bilgisi öğretmenleri %50 (7 öğretmen), Sosyal Bilgiler öğretmenleri %46 (6 öğretmen), Matematik öğretmenleri %77 (10 öğretmen), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri %82 (9 öğretmen) oranında tekrardan sınıfta konuyu anlattıkları görülmüştür. Tüm öğretmenler, ayrıca konuyu yüksek oranda soru-cevap tekniğini kullanarak bilginin pekiştirilmesine katkı sağlayacağını düşünmektedirler. Bu pekiştirme işlemi için tartışma ortamının oluşturulmasını, Matematik ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri hiç düşünmezken Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler öğretmenleri az düzeyde tercih etmektedirler. Öğretilen bilgilerin günlük hayatla ilişkinin kurulması ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinde %73 (8), Fen Bilgisi öğretmenlerinde %64 (9), Sosyal Bilgiler öğretmenlerinde %16 (2) olurken, Matematik öğretmenlerinde bu bağlantı göz ardı edilmektedir. Ayrıca Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Fen Bilgisi ve Matematik öğretmenlerinin öğrencilerden sınıf-dışı ortamda öğrenilen bilgiler ve edinilen tecrübeler hakkında yazılı bir rapor hazırlamaları da az oranda, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinde %62 (8 öğretmen) gibi yüksek oranında oluşu dikkat çekmektedir (Tablo 10).

Tablo 10. Sınıf-dışı ortamları öğretme amaçlı kullandıktan sonra öğrencilerin sınıfa geldiğinizde konu ile ilgili ne yapıyorsunuz?

	Fen Bilgisi	Sosyal Bilgiler	Matematik	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Sınıfta konuyu tekrar anlatırım	%50 (7)	%46 (6)	%77 (10)	%82 (9)
Öğrencilerime ne öğrendikleri ile ilgili soru-cevap yaparım	%86 (12)	%100 (13)	%100 (13)	%100 (11)
Öğrencilerime ne öğrendikleri ile ilgili tartışırım ortamı sunarım	%21 (3)	%31 (4)	-	-
Öğrencilerime öğrendikleri ile ilgili günlük hayattan örnekler bulmalarını isterim	%64 (9)	%16 (2)	-	%73 (8)
Öğrencilerime ne öğrendikleri ile ilgili yazılı ev ödevi / rapor hazırlattırırım	%29 (4)	%62 (8)	%16 (2)	%36 (4)

Sınıf-dışı ortamların öğretim amaçlı kullanımı hakkında öğretmenlerin genel olarak düşüncelerinin sorgulandığı son soruda “Öğrenme amaçlı kullanılan sınıf-dışı ortamlara yapılan bu uygulamanın dezavantaj ve/ya sınırlılıkları nelerdir?”, tüm branş öğretmenleri yüksek oranda paranın, gidilen

yerlerde uzman veya eğitimcinin olmaması ve var olan ortamlarında okul müfredatına uyumlu olmadığını belirtirken Fen Bilgisi %50 Sosyal Bilgiler %69 oranında öğretmenlerin var olan yetkili kişilerinde bilgisiz olduğunu, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Matematik öğretmenleri ise herhangi bir görüş belirtmemişlerdir. İzin alma sürecini Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri %36 oranında diğer branştaki Fen Bilgisi öğretmenleri %71, Sosyal Bilgiler öğretmenleri %85, Matematik öğretmenleri %92 oranında dezavantaj olarak görmektedirler. İlginç bir şekilde Matematik öğretmenleri öğrencilerini öğretme amaçlı sınıf-dışına götürecek yerlerin olmadığını bunun sonucu olarak ulaşımında bir sınırlılık olmadığını düşünmektedirler. Var olan ortamlarında öğretim amaçlı olmadığı görüşüne Fen Bilgisi öğretmenleri %71 oranında destek verirken, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi %27 oranında Sosyal Bilgiler öğretmenleri %31 oranında destek vermişlerdir. Aynı zamanda ziyaret edilen bu sınıf-dışı ortamlarda (özellikle müze ve bilim merkezleri gibi yerlerde) Fen Bilgisi öğretmenleri %57 oranında yeterli araç gerecin olmadığını söylerken bu fikre Sosyal Bilgiler öğretmenleri %23 oranında destek vermiş Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Matematik öğretmenleri ise yorum yapmamışlardır. Bu da Sosyal Bilgileri, Matematik ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin sınıf-dışı ortamların öğrenci merkezli ortamlar olma şartını bilmediklerini veya göz ardı ettiklerini göstermektedir. Çünkü, öğrencilerin 5 duyu organını kullanarak etkin katılım öğretim ilkesi dahilinde davranışlar sergilemeleri gerektiğini düşünmemektedirler. Halka açık alanların öğretim amaçlı kullanım zorluğu hakkında %46 oranda sadece Sosyal Bilgiler öğretmenleri ifade etmişlerdir (Tablo 11).

Tablo 11. Sınıf-dışı ortamlara yapılan bu uygulamanın dezavantajı ve/veya sınırlılıkları nelerdir?

Dezavantaj/Sınırlılık	Fen Bilgisi	Sosyal Bilgiler	Matematik	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Ulaşım	%86 (12)	%92 (12)	-	%82 (9)
Para	%100 (14)	%100 (13)	%100 (13)	%100 (11)
İzin alma süreci	%71 (10)	%85 (11)	%92 (12)	%36 (4)
Kalabalık sınıflar	%36 (5)	%16 (2)	%31 (4)	%27 (3)
Uygun ortamlar yok	-	-	%92 (12)	-
Var olan ortamlar öğretim amaçlı değil	%71 (10)	%31 (4)	%100 (13)	%27 (3)
Var olan ortamlar okul müfredatına uyumlu değil	%86 (12)	%92 (12)	%100	%82 (9)
Ortamda uzman / eğitimci yok veya az oluşu	%86 (12)	%100 (13)	%100 (13)	%100 (11)
Ortamda uzman / eğitimcilerin bilgisiz oluşu	%50 (7)	%69 (9)	-	-
Yetersiz düzeyde araç-gereç	%57 (8)	%23 (3)	-	-
Halka açık alanların öğretim amaçlı kullanım zorluğu	-	%46 (6)	-	-

SONUÇ

Sınıf-dışı öğrenme ortamlarının kullanımının en önemli gerekçesi bilimsel bilginin kaynağında öğrenme fırsatı verirken öğrenen için de yaparak yaşayarak öğrenmesine neden olur. Yapılan bu araştırma göstermektedir ki çalışmaya katılan öğretmenler sınıf-dışı öğrenme ortamları hakkında yeterli bilgi ve donanıma sahip değillerdir. Bu konuda var olan bilgileri eğitim fakültelerinin lisans programlarında sadece “eğitim bilimlerine giriş” ve “öğretim ilke yöntemleri” derslerinden

gelmektedir. Türkmen'in 2015 yılındaki çalışmasında belirttiği sadece bu içeriğe sahip ve uygulamalı bir ders olsaydı öğretmenlerin yeterli bilgi ve deneyim kazanmalarına neden olurdu. e sahip yeterli bilgi almamış olmaları veya bireysel anlamda böyle bir tecrübeye sahip olmamaları büyük ölçüde etkilemektedir.

Sınıf-dışı öğrenme ortamlarının bilişsel düzeyde bilgi sahibi olmanın yanında sosyal becerilere ve iletişim becerilerine katkısı (Houser, Brannstrom, Quiring & Lemmons, 2011; Krahenbuhl, 2014) göz ardı edilemez. Çalışmada bu kazanım fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından fark edilmiştir. Zihninde öğrenci merkezli bir ders işleme bulunan öğretmen, bireysel etkinlikten çok grup etkinlikleri şeklinde yapacağından dolayı öğrencilerin hem sosyalleşmesine hem de birbiri ile iletişime geçerek sadece öğretmen-öğrenci diyalogunu yıkması olacaktır.

Öğretmenlerin, sınıf-dışı ortamlarda ders işleme frekansları çok düşük olmalarına rağmen bu oranı arttırma istekleri olumlu bir bakış açısidir. Bu süreç ile ilgili yasal izinlerin ve derslerin müfredat dahilinde olması gerekliliğinin bilincinde olmaları pozitif bir durumdur. Buna karşın; hava koşulları, öğrencilerin fizyolojik ihtiyaçları, öğrenci merkezli ders işleme mantığının yani kullanılması gereken yöntem ve tekniklerin göz ardı edilmesi negatif bir durumdur. Bu olumsuzlukların gerekçeleri ekonomik şartlar, bürokratik şartlar, sınıflardaki öğrenci sayısının fazlalığını, sınıf-dışı ortamların da müfredata veya öğrenci seviyesine uygunsuzluğunu söylenebilir. Bunun yanında sınıf-dışı ortam algısının sadece müzelerden veya özel/devlet kurumları algılandığı görülmekte ve buna bağlı olarak araç gerecin yetersizliğini, görevli uzmanların yetersizliğini gerekçe göstermektedirler. Bunun sonucu olarak ta derste işlenen konunun pekiştirilmesi amacıyla veya farkındalığı amacıyla az da olsa sınıf-dışı ortamlara çıkılmaktadır.

Tüm branş öğretmenleri istenilen düzeyde olmamalarına rağmen, aralarında en iyi bakış açısına sahip Fen Bilgisi öğretmenleri sonra Sosyal Bilgiler gelirken Matematik ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ise çok düşük seviyedir. Çünkü Matematik ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri öğrencilerini en az sınıf-dışı ortama çıkarmaları, sınıf-dışı ortamda araştırma soruları yeterince kullanmamaları, öğrencileri konu hakkında haberdar etmeleri, öğrenmede genelde geleneksel düz anlatım, soru cevap gibi yöntem teknikleri kullanmaları, öğrencilerinde üst düzey düşünme becerileri, iletişim ve sosyalleşme becerilerine yeterince önem vermemeleri, dönüşünde derste konuyu tekrar anlatmaları ve ilgili pekiştirme ödevlerine yeterince önem vermedikleri anlaşılmaktadır. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu sonuçları, Garipoğlu (2001) ve Çetin, Kuş ve Karatekin (2010) çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Çalışmada, Sosyal Bilgiler öğretmenleri Sınıf öğretmenlerine oranla daha çok sınıf-dışı ortamları kullanmaktadırlar. Bunun yanında Matematik ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders içeriklerinin kavramsal düzeyde bilgi yoğunluğunun fazla olması öğretmenlerimizin uygun sınıf-dışı ortamların azlığı da unutulmaması gereken bir gerektir.

ÖNERİLER

- ✓ Bu çalışmada öğretmenlerin bilgi ve tecrübe eksikliğini giderme anlamında en önemli yardımcı lisans eğitimlerinde sınıf dışı ortamlarda öğretim gibi bir dersin varlığı ve bu dersin uygulamalı olarak içeriğinin yazılması sorunu en aza indirecektir. Bazı üniversitelerimizin eğitim fakültelerinde bu bağlamda ders verilmektedir. Bu ders Orion ve Hofstein 1994'deki çalışmalarındaki ve Storksdieck 2001'deki çalışmasında belirtilen ideal sınıf-dışı ortamlarda

öğrenme kriterlerinin öğretilmesi ile öğretmen adaylarının bu konu hakkında hem öğrenmelerine hem de mesleğe atıldıklarında sınıf dışı ortamları öğretme amaçlı kullanmalarına olanak sağlayacaktır.

- ✓ Aktif olarak mesleğini yapan öğretmenler içinde de hizmet içi semirleri bu bağlamda verilirse sorun ortadan kalkar.
- ✓ Sınıf dışı öğrenme ortamları içinde sayılan bilim müzeleri, botanik bahçeleri, akvaryumlar, aqua parklar, uzay kampları ve hayvanat bahçeleri ve benzeri kurumlar öğretmenlerin ilgili derslerinin içerikleri konusunda bilgi sahibi uzmanları ve zengin teknolojik materyaller (Guisasola, Morentin & Zuza, 2005) barındırırsa sorunları azaltabiliriz.
- ✓ Milli Eğitim Bakanlığı ilgili müdürlükleri vasıtasıyla sınıf dışı öğrenme kurumları ve onların etkinlikleri hakkında okullarla sürekli iletişim halinde olarak öğretmenlerin sınıf dışı öğrenme kurumlarından yararlanmalarını kolaylaştırır.
- ✓ Öğretmenlerin sınıf dışı ortamı kullanma anı keşfetme amaçlı veya sonrası pekiştirme ve değerlendirme amaçlı kullanırken drama, altı şapka, sorgulama, beyin fırtınası, kavram haritası, zihin haritası, kavram karikatürü gibi geleneksel olmayan yöntem ve teknikleri kullanmaları öğrenilenlerin kalıcılığını artırır (Güleç ve Alkış, 2003).
- ✓ Sınıf dışı ortamlara katılımda problem olarak görülen ekonomik şartlar okul bütçelerinde yer verilirse yani öğrencilerden ücret toplanmadan sınıf dışı öğrenme kurumlarına giriş ücreti ve ulaşım problemi ortadan kalkar.

Kaynakça

- Anderson, D., Kisiel, J. & Storksdieck, M. (2006). Understanding Teachers' Perspectives on Field Trips: Discovering Common Ground in Three Countries. *Curator*, 365-386.
- Anderson, D., Lucas, K. B. & Ginns. I. S. (2003). Theoretical perspectives on learning in an informal setting. *Journal of Research in Science Teaching*, 40 (2), 177-199.
- Anderson, D., Lucas, K., Ian Ginns S. & Dierking, L. D. (2000). Development of knowledge about electricity and magnetism during a visit to a science museum and related post-visit activities. *Science Education*, 84, 658-679.
- Ash, D. (2003). Dialogic inquiry in life science conversations of family groups in a museum. *Journal of Research in Science Teaching*, 40(2), 138-162.
- Aytaç, A (2014). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Eğitimlerinde Gezi-Gözlem Metodunun Yeri Ve Önemi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(21), 55-69.
- Baker, B. (2002). Using science centers as a resource. *Australian Primary & Junior Science Journal*, 18(1), 20-23.
- Balkan Kıyıcı, F. & Atabek Yiğit, E. (2010). Sınıf Duvarlarının Ötesinde Fen Eğitimi: Rüzgar Santraline Teknik Gezi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2010, 2 (1), 225-243.
- Bozdoğan, A.E. (2007). *Bilim ve Teknoloji Müzelerinin Fen Öğretimindeki Yeri ve Önemi*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bozdoğan, A. E. (2008). İnfomal Eğitim Çevrelerine Yapılan Gezilerin Planlanması ve Değerlendirme Çalışmaları: Enerji Parkı Örneği, *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 4(2): 282-290.
- Bozdoğan, A.E. & Yalçın, N. (2006). Bilim Merkezlerinin İlköğretim Öğrencilerinin Fene Karşı İlgi Düzeylerinin Değişmesine ve Akademik Başarılarına Etkisi: Enerji Parkı. *Ege Eğitim Dergisi*, 7(2), 95-114.

- Bozdoğan, A.E., & Ustaoglu, F., (2016). Planetaryumların Öğretim Potansiyeli Hakkında Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *Part B: Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 13(1), 38-49.
- Colley, H., Hodkinson, P., & Malcolm, J. (2002). Non-formal learning: mapping the conceptual terrain. A consultation report. *Informal Education within a Formal Setting*. Leeds.
- Çetin, T., Kuş, Z. & Karatekin, K. (2010). Sınıf ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Gezi-Gözlem Yöntemine İlişkin Görüşleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2, 158-180.
- Demir, M. K. (2007). Sınıf öğretmeni adaylarının gözlem gezisi yöntemine bakış açılarının incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(3), 83-98.
- DeWitt, J. & Storksdieck, M. (2008). A short review of school field trips: Key findings from the past and implications for the future. *Visitor Studies*, 11(2), 181-197.
- Eraut, M. (2004) Informal learning in the workplace, *Studies in Continuing Education*, 26, 2, 247–273
- Ertas, H., Şen, A.İ., & Parmasızoglu, A. (2011). Okul Dışı Bilimsel Etkinliklerin 9. Sınıf Öğrencilerinin Enerji Konusunu Günlük Hayatla İlişkilendirme Düzeyine Etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(2), 178-198.
- Garipoğlu, N. (2001). Gezi -Gözlem Metodunun Coğrafya Eğitimi ve Öğretimindeki Yeri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 3, Cilt: 2, 13-30.
- Gerber, B.L., Cavallo, A.M.L. & Marek, E.A. (2001). Relationships among informal learning environments, teaching procedures and scientific reasoning ability. *International Journal of Science Education*, 23(5), 535- 549.
- Griffin, J. (2004). Research on Students and Museums: Looking More Closely at the Students in School Groups. *Science Education*, 88 (1), 59– 570.
- Griffin, J. & Symington D. (1997). Moving from task-oriented to learning oriented strategies on school excursions to museums. *Science Education*, 81,763–779.
- Guisasola, J., Morentin, M. & Zuza, K. (2005). School Visits to Science Museums and Learning Sciences: A complex relationship. *Physics Education*, 40 (6), 544-549
- Güleç, S. & Alkış, S, (2003). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Gezilerinin İletişimsel Boyutu. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1)
- Güler, A. (2011). Planlı bir müze gezisinin ilköğretim öğrencilerinin tutumuna etkisi. *İlköğretim Online*, 10(1), 169-179
- Hannu, S. (1993). *Science Centre Education. Motivation And Learning in Informal Education*. Unpublished Doctoral Dissertation, Helsinki University Department of Teacher Education, Helsinki: Finland.
- Houser, C., Brannstrom, C., Quiring, S. M., & Lemmons, K. K. (2011). Study abroad field trip improves test performance through engagement and new social Networks. *Journal of Geography in Higher Education*, 35(4), 513-528.
- Jeffs, T. & Smith, M. K. (1996, 2005). *Informal Education. Conversation, democracy and learning*. Ticknall: Education Now.
- Krahenbuhl, K. (2014). Collaborative field trips: An opportunity to connect practice with pedagogy. *The Geography Teacher*, 11(1), 17-24.
- Krakowka, A. R. (2012). Field trips as valuable learning experiences in Geography courses. *Journal of Geography*, 111(6), 236-244.
- Malcolm, J., Hodkinson, P., & Colley, H. (2003). The interrelationships between informal and formal learning. *Journal of Workplace Learning*, 15(7/8), 313-318.
- McGivney, V. (1999). *Informal learning in the community: trigger for change*, Leicester: National Institute for Adult Continuing Education

- National Science Teachers Association(1999). *Position Statement on Informal Science Education Report* , July 1999 . <http://www.nsta.org/about/positions/informal.aspx> adresinden 10 Mayıs 2008“de alınmıştır.
- Orion, N., & Hofstein, A. (1994). Factors that influence learning during a scientific field trip in a natural environment. *Journal of Research in Science Teaching*, 29, 1097–1119.
- Öner, Z., Güneş, T. (2017). Canlılar dünyasını gezelim ve tanıyalım ünitesi çerçevesinde yapılan informal uygulamalar ile ilgili öğretmen görüşleri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 583-594.
- Özgen, N. (2011). Fiziki Coğrafya dersi öğretim metoduna farklı bir yaklaşım: Gezi- gözlem destekli öğretim. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 373-388.
- Storksdieck, M. (2001). Differences in teachers“ and students“ museum field-trip experiences. *Visitor Studies Today* 4 (1): 8–12.
- Tatar, N. & Bağrıyanık, K.E. (2012). Fen ve Teknoloji dersi öğretmenlerinin okul dışı eğitime yönelik görüşleri. *İlköğretim Online*. 11(4), 883-896.
- Tekumru-Kısa, M. (2008). *Development and implementation of a “science center learning kit” designed to improve student outcomes from an informal science setting*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Türkmen, H. (2015). İlkokul Öğretmenlerin Sınıf Dışı Ortamlardaki Fen Öğretimine Bakış Açılıarı. *Journal of European Education*, 5(2) 47-55.
- Wellington, J. (1990). Formal and informal learning in science: the role of the interactive science centres. *Physics Education* , 247-252.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sayı 1, Cilt 1, Temmuz 2018, Sayfa 27- 35

TERÖR OLAYLARININ SAFRANBOLU TURİZM FAALİYETLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Gamze KARA

Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
gkaya2006@hotmail.com

Geliş Tarihi: 15.04.2018

Kabul tarihi: 02.06.2018

Yayınlanma Tarihi: 20.07.2018

Özet

İnsanlığın ortak sorunlarından bir olan terör faaliyetleri, son yıllarda etkisi arttırarak devam etmektedir. Dünya çapında görülen terör olayları son zamanlarda Türkiye için de en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Çok boyutlu olumsuz etkileri olan terör faaliyetleri en çok turizm sektörünü etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, Safranbolu özelinde terör faaliyetlerinin turizm üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu açıdan çalışma terör olaylarının yıllara göre değişimi ve Safranbolu'daki turizm faaliyetlerine etkisi irdelenmiştir. Veri analizi yönteminin kullanıldığı çalışma, 1995 ile 2011 yılları arası terör olayları ve Safranbolu'yu ziyaret eden turist sayılarının değişim verilerini kapsamaktadır. Ayrıca çalışmada anket tekniği ile toplam 187 turistten veri elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler SPSS 24 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Yaşanan terör olaylarının yarattığı korku ve panik yüzünden Safranbolu'daki turizm faaliyetlerinde dönemsel azalmalar görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Terör, Turizm, Safranbolu

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 1, Volume 1, July 2018, Pages 27- 35

THE IMPACT OF TERRORIST INCIDENTS ON TOURISM ACTIVITIES IN SAFRANBOLU

Abstract

The impact of terrorist incidents, one of the common problems of humanity, continues to increase in recent years. Terrorist incidents in the world recently have become one of the most important problems in Turkey as well. The multidimensional adverse effects of terrorist incidents are mostly affecting the tourism sector. The aim of this study is to investigate the impact of terrorist incidents on tourism in the context of Safranbolu. From this perspective, the change of the terrorist incidents according to the years and their impact on tourism activities in Safranbolu are investigated. The study is carried out by using data analysis method and covers the terrorist incidents and the changes in numbers of tourists visiting Safranbolu between 1995 and 2012. In addition, data collected in this study from a total of 187 tourists by using the survey technique. These data were analyzed with the SPSS 24 statistical program. Periodic reductions in tourism activities in Safranbolu are observed due to the fear and panic created by terrorist incidents.

Keywords: Terror, Tourism, Safranbolu

Giriş

Turizm, ülkenin bölgesel ve küresel açıdan ekonomik kalkınmasına doğrudan etkisi olan, sahip olduğu ekonomik önemi ile uluslar arası alandaki ekonomik rekabette avantaj sağlayan önemli bir gelir kaynağıdır (Gürbüz, 2009). Turizm sektörü, ekonomik katkılarının yanı sıra sosyal ve kültürel etkisiyle toplumlar arası etkileşime de katkı sağlaması ile dünya barışının korunmasında büyük öneme sahiptir.

Terör olaylarının turizm sektörü ile ilişkisinin bilinmesi ve oluşacak olumsuz etkilerin (baskı, cebir, korku ve panik ortamı) azaltılmasına katkı sağlayacağından bu olgunun tanımlanması gereklidir (Murat, 2013). Dünya genelinde amaçları farklı çeşitli terör örgütleri çıkmış ve bununla birlikte terör olayları dünya çapında toplumda kargaşa oluşturarak amaçlarına ulaşmak için terör eylemlerine sıkça başvurmuşlardır (Yılmaz, 2005). Uluslararası boyutta terörizm ortak bir sorun haline gelmiştir. Günümüzde Türkiye'nin kıtalar arasında köprü konumunda olması, doğu batı kültürü sentezinden oluşması, jeopolitik ve jeostratejik önemi açısından terörün en fazla yaşandığı ülkelerden birisidir. Bu sorunun uzun vadede Türkiye'nin gündeminde olacağı tahmin edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Safranbolu özelinde terör faaliyetlerinin turizm üzerine yaptığı etkilerini incelemektir. Araştırma yöntemi olarak veri analizi yönteminin kullanıldığı çalışma 1995 ile 2011 yılları arası verilerini kapsamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Terör ve Terörün Amacı

Terörün tam bir tanımı olmamakla birlikte en genel haliyle; insanları yıldırma, sindirmek yoluyla onlara belli düşünce ve davranışları benimsetmek için zor kullanma ya da tehdit etme eylemidir (Çağlar, 1997). Latince "terror" ve "terrorist" sözcükleri olarak bilinen terörün klasik anlamı, "alt üst edici ve felce uğraticı aşırı korkudur" (Unsal ve Keleş, 1982:2). Terör kelimesi "terreur" ile alakalı olup titreme, dehşet ve korkma ve kökeni İran'da Haşhaşilere kadar dayandırılmaktadır (Kazan, 2016). Terör olaylarının ana amacı insanları sindirmek, korkutmak ve endişe yaratmaktır. Dünya genelinde terör olaylarının bakıldığında siyasal, dinsel, etnik, felsefi amaçlar en yaygın görünenleridir.

Terör olayların devlet ve devlet güçlerine karşı organize örgütler tarafından siyasal ve ekonomik çıkarlar sağlamanın da aracı olarak kullanıldığı dikkate alındığında asıl amacın devletin otoritesini yok ederek ülkede kargaşa ortamı yaratmak olduğu görülmektedir (Keleş, 1982). Bu durum göz önüne alındığında terör ile hedef alınan ülke ve toplumda korku ve panik havası yaratılarak huzur ve barış ortamını bozmak devlet üzerinde baskı unsuru haline getirerek bunun sonucu olarak da siyasal ve ekonomik bir kazanım elde etmektir.

Terör olaylarının sonucunda yaşanan can kayıpları dışında toplumda bıraktığı travma birçok sektörde olduğu gibi iç ve dış turizmi de olumsuz etkilemektedir (Çelik, 2015). Terör olayları nedeniyle yaşanan panik havası toplumdaki huzur, güven ortamını bozmakta güvenlik kaygısı büyük bir baskı oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak dönemsel olarak iç ve dış turizm gelirlerinde azalmalar göstermesine neden olmaktadır.

Bu çalışmayla, küresel çaptaki terör olaylarının olumsuz etkileri her toplumda görülmekle birlikte, terör olaylarının turizm sektörüne olan etkileri Safranbolu özelindeki incelenmiştir. Özellikle ulusal literatürdeki çalışmaların büyük bir bölümü yalnızca teorik düzeyde değerlendirmede kaldığından, çalışmanın sunduğu ampirik bulgular ve benzer çalışmalara farklı bakış açısı ile literatüre katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Safranboluda Turizm Faaliyetleri

Müze kent Safranbolu, Osmanlı döneminin uzun kültürel tarihini, çevresel dokusu ile günümüzde yaşayan nadide şehirlerindedir. Sahip olduğu zengin kültürel mirası Safranbolu'yu "Dünya Kenti" ününe kavuşturmuştur. 1994 yılında Birleşmiş Milletlerin (BM) alt kuruluşu olan Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından "Dünya Miras Listesi"ne alınmıştır (Gürbüz, 2002). Sahip olduğu destinasyon ile Safranbolu yerli ve yabancı ziyaretçilerden büyük ilgi görmeye devam etmektedir.

Geleneksel evleri ile tanınan Safranbolu sahip olduğu doğal güzellikleri ile büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Bölgenin eşsiz coğrafi yapısı; çeşitli kanyonlar, akarsular oluşturması bölgeye turistik gezilerin artmasına neden olmuştur. Sahip olduğu ormanlık alanlarında yayla turizmine olan ilgi giderek artmaktadır.

Safranbolu, yöresel ürünlerinin yanı sıra (Safranbolu lokumu, helva, reçel gibi) coğrafi konumu sebebiyle deniz turizminin yapıldığı Bartın ve Amasra'ya yakın mesafede bulunması, gününbirlik turistik ziyaretçilerin de ilgisini çekmektedir. Safranbolu'da turizmin gelişimi son yıllarda aratarak devam etmektedir. Bölgeye olan turist talepleri siyasi ve politik olaylardan etkilenen kırılmalı bir yapıya sahiptir. Özellikle ülke genelinde yaşanan terör olayları bu talepler üzerinde kısa vadeli de olsa etkili olmaktadır.

Bu olguyu yerel anlamda incelemek amacıyla hipotezler önerilmektedir. Bu hipotezler;

Hipotez 1 (H₁) : Yurt içinde meydana gelen terör olayları Safranbolu turizmini olumsuz etkiler.

Hipotez 2 (H₂) : Güvenlik kaygısı turistik faaliyetleri olumsuz etkiler.

Hipotez 3 (H₃) : Terör olaylarına maruz kalma ihtimali turistik ziyaret için gidilecek bölge seçimini etkiler.

Kapsam ve Amaç

Bu çalışmanın amacı, ülkemizdeki sosyal, siyasal, dini ve etnik temellere dayalı terör faaliyetlerin Safranbolu turizm faaliyetleri üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu çalışma ile küresel terör olaylarının her toplumda görülen olumsuz etkilerini lokal olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Safranbolu'yu ziyaret eden yerli ve yabancı ziyaretçilerinin, ülkemizde meydana gelen terör olaylarına maruz kalma ihtimali, güvenlik kaygısının seçimlerine etkileri hakkında yapılan anketteki veriler kullanılarak kısıtlanmıştır. Çalışma farklı özelliklerin araştırılması için farklı boyutları ile tekrarlanabilir.

Araştırma Yöntemi

Veri Toplama Aracı

Anket sonucunda elde edilen veriler öncelikle, SPSS (24.0) kullanılarak tanımlayıcı istatistikleri analiz edilmiştir. SPSS programı vasıtası ile anket sonucunda elde edilen verilerin kullanılabilirliği ve sonuçları yorumlayabilmesi için temel varsayımların veri üzerinde test edilmesi gereklidir. Bu amaçla güvenilirlik analizi SPSS (24.0) kullanılarak "Reliability Analysis" kullanılarak Alpha model ile analiz ederek değerlendirilmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Geliştirilen anket formu ön teste tabi tutulmuş ve ön test sonucunda Cronbach Alfa (α) 0,797 olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliği sağlandıktan sonra anket formuna, katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmada, anket yöntemi kullanılarak Safranbolu'yu ziyaret eden 187 turistten veriler toplanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm yaş, cinsiyet, eğitim durumu, aylık gelir, işi gibi kişisel bilgi formundan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise "Terör olaylar-Turist ziyaretleri etkileri" ölçmeyi amaçlayan sorulardan oluşmaktadır. Anket 5'li Likert ile ölçeklendirilmiş 8 ifadeden oluşmaktadır.

Veriler Safranbolu'nun tarihi çarşısını ziyaret eden yerli ve yabancı turistlere anket hakkında yüz yüze bilgi verildikten sonra anket yöntemi ile toplanmıştır .

Anket, Safranbolu bölgesindeki terör algısı, turistlerin tutum ve davranışları ve katılımcıların demografik bilgilerini içermektedir. Ankette bulunan sorular, literatür ve çalışmada hedeflenen özelliklerin incelenmesine dayanmaktadır. Toplam algılanan değeri ölçmek için Tablo 1 oluşturulmuştur. Sosyo-demografik bilgiler için katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, medeni durumu, gelir ve geçmiş ziyaret deneyimi derlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların profili.

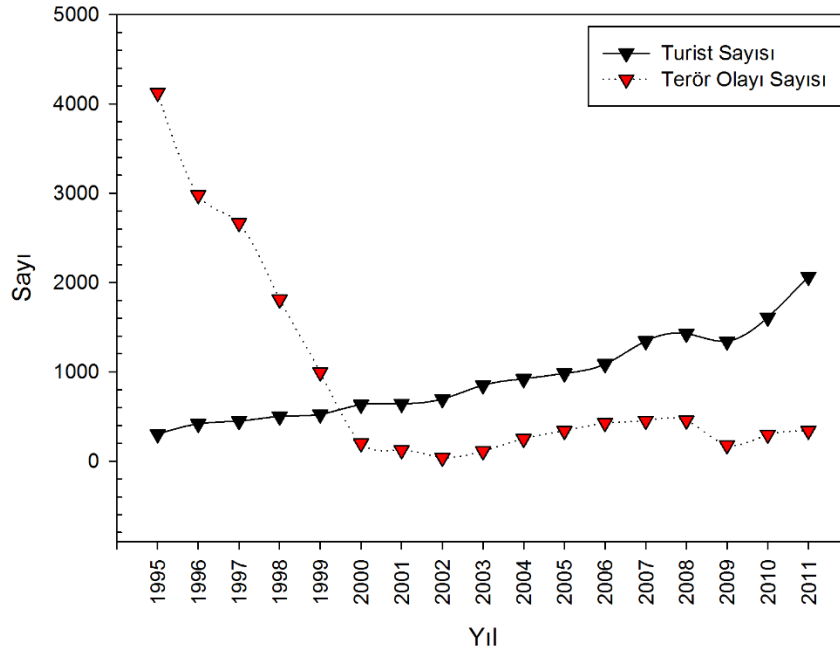
Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	44	56
Erkek	82	105
Medeni Durum		
Evli	67	64,7
Bekâr	120	35,8
Yaş		
18-22 yaş	51	27,2
23-27 yaş	43	22,9
33-37 yaş	38	20,3
38-43 yaş	25	13,3
44 ve üzeri	30	16,0
Eğitim Durumu		
İlköğretim	8	4,2
Lise	38	20,3
Ön lisans	32	17,1
Lisans	89	47,5
Lisans Üstü	20	10,6
Gelir Durumunuz		
1000 TL ve daha az	64	34,2
1000-2000 TL	59	31,5
2000-3000 TL	41	21,9
3000 TL ve üzeri	23	12,2
Toplam Katılım(Yerli + Yabancı Turist)	(106+81)187	

Katılımcıların demografik profili (Tablo 1) verilmiştir. Tablo 1 e göre; erkeklere (% 44) göre daha az kadın (% 56) olduğunu belirtti. Ankete katılanların% 50'den fazlası genç ve orta yaşta ve %30'u 44 yaşının üstündedir. Ankete katılanların çoğunluğu yüksek eğitimi (üniversite veya yüksek lisans eğitimi ile % 75,2) ve evli (% 64,7) ve aylık geliri (% 34,1) 2000 tl ve üzerinde aylık geliri vardır.

Tablo 2. Önerilen hipotezler.

	Hiç KATILMIYORUM		AZ KATILYORUM		ORTA DÜZEYDE KATILYORUM		ÇOK KATILYORUM		TAMAMEN KATILYORUM		X	Ss
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
H ₁	4	2,1	17	9,1	33	17,6	35	18,7	98	54,4	4,1	0,4
H ₂	9	4,8	14	7,4	41	21,9	58	31	65	34,7	3,8	0,3
H ₃	5	2,6	8	4,2	19	10,1	49	26,2	106	56,6	4,3	0,5

Tablo 2.'de önerilen hipotezler (H1, H2, H3) için likert anket sonuçlarına göre elde edilen frekans(f), yüzde dağılım(%), ortalama(X) ve standart sapmalar(Ss) değerlerini göstermektedir. Önerilen hipotezlerin tamamı kabul edilebilir olmakla beraber "H3:Terör olaylarına maruz kalma ihtimali turistik ziyaret için gidilecek bölge seçimini etkiler." hipotezi X= 4,342 ortalaması en yüksektir.

Şekil 1. 1995 ile 2011 yılları arası Terör olayları ve Safranbolu'yu ziyaret eden turist sayılarının arasındaki ilişkiyi göstermektedir.(Safranbolu Turizm Danışma Bürosu, 2016; Terör Ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu, TBMM, 2013).

Şekil 1. 1995 ile 2011 yılları arası Terör olayları ve Safranbolu'yu ziyaret eden turist sayılarının değişim gösterilmiştir. Terör olaylarının yüksek olduğu 1995 yılında Safranbolu'yu ziyaret eden turist sayısının en düşük seviyede olmuştur. Bu zıt ilişki 2000 yılına kadar devam etmektedir. 2001 yılında sonra terör olaylarındaki azalma ile belirli bir sayıda durağan hale gelmesi Safranbolu'yu ziyaret eden turist sayılarında artma eğilimi göstermiştir. Bu sonuç terör olaylarının uzun vadede etkisinin sınırlı kaldığını göstermektedir.

Araştırma öncesinde önerilen hipotezler yüksek oranda kabul görmüştür. Bu sonuç yerli ve yabancı turistlerin güvenlik kaygısı yaşaması ve terör olaylarına maruz kalma korkusu turizm faaliyetlerini ciddi azalmalara yol açabilmektedir.

Sonuç

Turizm, döviz girdisiyle ekonomik üstünlük kazandırmasında doğrudan etkili, istihdam potansiyeli ile yerel ekonomiye katkı sağlayan uluslararası rekabette büyük öneme sahiptir. Farklı kültürlerin kaynaşmasını sağlamasıyla dünya barışının korunmasına katkı sağlayan bir sektördür. Ulusal ve uluslararası ekonomide stratejik öneme sahip turizm, Türk ekonomisinde işsizliğe, dış borçlanma, ülke tanıtımında ve ekonomik büyüme gibi alanlarda getirdiği pozitif katkılar nedeniyle hükümetlerin temel politikaları arasında yer almaktadır.

Turizm doğası gereğiyle terör, ekonomik kriz ve siyasal etkilere son derece duyarlı kırılğan yapıya sahiptir. Bu gibi olumsuz durumlar, turizm sektöründe büyük etkilere sahip olmasına rağmen uzun vadede etkisini sınırlı kalmaktadır. Yerli ve yabancı turistlerin güvenlik kaygısı yaşaması ve terör olaylarına maruz kalma korkusu turizm faaliyetlerinde ciddi azalmalara yol açabilmektedir. Bu nedenle hükümlerin özellikle turizm bölgelerinde güvenli bir ortam oluşturması sezonluk turizm bölgelerinde dönemsel bazda tedbirlerin arttırılması ülkenin turizm imajının olumlu algılanmasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Fakat bu önlemler alınırken güvenlik güçlerinin ve güvenlik uygulamalarının ziyaretçileri asgari seviyede etkilemesine ayrıca dikkat edilmelidir. Aksi takdirde güvenlik uygulamalarının çok fazla görünür olması ziyaretçiler tarafından olumsuz algılanmalarına neden olabilmektedir. Bu politikaların iyi bir plan ve strateji altında doğru şekilde uygulanması önem arz etmektedir.

Bu çalışma ile doğal ve kültürel turizmin yükselen yıldızı olan Safranbolu özelinde terör olayları ile turizm faaliyetleri arasındaki ilişkinin açıklanmasına yönelik somut veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırma öncesinde önerilen hipotezler doğru olduğu ve elde edilen veriler terör olayları ile turizm faaliyetlerini olumsuz etkilediği görülmüştür.

En iyi ihtimal ile ülkemizde ve küresel anlamda gelecekte terör olaylarının yaratacağı olumsuzlukların alınan tedbirlerle azalacağı fakat hiçbir zaman tamamen sonlanacağı düşünülmemektedir (Yeşiltaş, 2008). Bu bağlamda izlenen turizm politikalarının edinilen deneyimlerle ziyaretçilerin talepleri doğrultusunda belirlenmesi terör olaylarının olumsuz etkilerini azaltmasında önemli olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Çağlar, A. (1997). Terör ve örgütlenme. *Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Dergisi*, 30 (3), 119-133.
- Çelik, N. (2015). Toplumsal parçalanma, sosyal dışlanma ve terörizm (social fractionalization, social exclusion and terrorism). *Review of International Law & Politics*, 11(44).
- Fornell, C. & Larcker F. D. (1981) Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39–50.
- Gürbüz, A. (2009). Safranbolu'yu ziyaret eden turistlerin demografik özelliklerine göre turistik ürünleri algılama durumu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (2), 217-234.
- Gürbüz, A. (2002). Yerel kalkınma stratejisi içinde turizm ve Safranbolu. *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 29-48.
- Kazan, H. (2016). Terör-medya ilişkisi ve medyada terör haberciliği. *Databases Indexing Our Journal*, 28.
- Keleş, R., & Ünsal, A. (1982). *Kent ve siyasal şiddet (Vol. 507)*. AÜ SBF basın ve yayın yüksek okulu basımevi.
- Murat, S., Sener, S., & Yilanci, V. (2013). İktisadi krizler, doğal afetler, terör faaliyetleri Türkiye'ye gelen turistler üzerinde etkili mi?/Economic crises, natural disasters and terrorist attacks: are shocks to Turkey's tourist arrivals permanent?. *Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 63(1), 1.

- Terör ve şiddet olayları kapsamında yaşam hakkı ihlallerini inceleme raporu, TBMM. (2013). <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/TER%C3%96R%20VE%20%C5%9E%C4%B0DDET%20OLAYLARI%20KAPSAMINDA%20YA%C5%9EAM%20HAKKI%20%C4%B0HLALLER%C4%B0N%C4%B0%20C4%B0NCELEME%20RAPORU.pdf> adresinden elde edildi.
- Safranbolu turizm danışma bürosu. (2018). <http://www.safranboluturizmdanismaburosu.gov.tr/TR,155852/danisma-buromuz.html> adresinden elde edildi.
- Unsal, A. ve Keleş, R. (1982). Kent ve siyasal şiddet, Ankara Üniversitesi, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, 507.
- Yeşiltaş, M., Öztürk, İ., & Türkmen, F. (2008). Terör faaliyetlerinin turizm sektörüne etkilerinin çözüm önerileri perspektifinde değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 180.
- Yılmaz, B. S. & Yılmaz, Ö. (2005). Terörizm ve terörizmin hedefi olarak turizm endüstrisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(13).

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sayı 1, Cilt 1, Temmuz 2018, Sayfa 36- 55

ÇİZGİ ROMAN KAHRAMANI TENTEN VE SOVYET ELEŞTİRİSİ

Mertcan AKAN

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmalar Enstitüsü TürkTarihi ABD,
mertcanakan@gmail.com

Geliş Tarihi: 24.04.2018

Kabul tarihi: 27.05.2018

Yayınlanma Tarihi: 20.07.2018

Özet

Belçikalı çizir Hergé'nin yaratmış olduğu çizgi roman kahramanı Tenten, 20. yüzyıl Avrupasının popüler kültür tarihi açısından en önemli figürlerinden bir tanesi olmuştur. Genç gazeteci Tenten'in fantezi, polisiye ve bilimkurgu temalı; içerisinde mizah ve politik/kültürel eleştiriler barındıran öykülerine yer verilen Tenten'in Maceraları isimli çizgi roman dizisi yaklaşık elli dilde, iki yüz milyondan fazla basılmış ve oldukça ilgi toplamıştır. Ne var ki Tenten'in özellikle ilk maceraları, Avrupalı olmayan unsurların fazlasıyla karikatürize edilmesi ve metnin içerisinde sömürgeci ve ırkçı öğeler barındırması dolayısıyla sert eleştirilere de maruz kalmıştır. Bu serinin içerisinde yer alan Tenten Sovyetlerde isimli hikâye ise Tenten'in ilk macerası olmasının yanı sıra, Sovyet ülkesine dair politik eleştiriler barındırması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu araştırma yazısındaki amacımız, Tenten Sovyetlerde isimli eseri, Sovyet rejiminin titiz araştırmalar sonucunda hazırlanmış ciddi bir eleştirisi olarak mı, yoksa sadece mevcut Batı egemenliğindeki düzeni korumaya yönelik toplum bilincini oluşturmada kullanılan propaganda faaliyetleri içerisinde mi değerlendirilmesi gerektiğini belirlemek olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çizgi Roman, Hergé, Tenten, Sovyet Rusya

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 1, Volume 1, July 2018, Pages 36- 55

THE COMIC-BOOK HERO TINTIN AND SOVIET CRITICISM

Abstract

The comic-book hero Tintin, created by Belgian illustrator Hergé, has been an important figure in terms of popular culture in the history of 20th century Europe. The comic-book series named "Tintin's Adventures" are themed by fantastic, detective and sci-fi details and consist of the young journalist Tintin's stories blending humor and political/cultural criticism. The series have been published in nearly fifty languages and more than two hundred million copies and have a great deal of attention. However, especially the first adventures of Tintin were exposed to tough criticism because of the exceedingly caricaturing non-European nuances and having imperialist and racist components inside. The story named "Tintin in the Land of the Soviet" has an extra importance not just because it is the first adventure of Tintin but also it includes political criticism towards the Soviets. Our aim in this study is to determine whether "Tintin in the Land of the Soviet" has to be evaluated as a serious criticism to the Soviet regime prepared after a rigorous research or is it just a propaganda activity used to form public consciousness towards saving the current order ruling by the West.

Keywords: Comic-book, Hergé, Tintin, Soviet Russia

Çizgi roman, resim ve yazı gibi birbirinden farklı iki ifade unsurunun sentezi ile oluşan anlatım biçimi ve kurgu sanatıdır (Ceran 2016: 28). Teknik anlamda hikâyenin gelişimini göstermek amacı ile çerçevelenmiş kompozisyon birimleri anlamına gelen *panellerin* içinde yer alan çizimler ile konuşma ve düşünme metinlerine yer vermek amacı ile hazırlanan *balonların* içinde yer verilen yazıların birbirlerine olan oranları, yapılan kurguya ve anlatılmak istenilen olaya göre sürekli olarak değişim göstermektedir. Bunun bir standardı olmamakla birlikte bu, bizi imgeler arasında dizisel ilişkiler kurmaya yönlendirir (Gürata 2016: 55). Kendine has bağımsız anlatım tarzıyla hem tipografi, hem de çizim vasıtası ile verilmek istenilen mesajın veya bilginin okuyucuya iletiildiği çizgi roman, birçokları tarafından sekizinci sanat dalı olarak kabul görmüştür. Çizgi roman kendisini bir yandan bağımsız bir sanat dalı olarak tanımlarken, diğer yandan da varlığını sürdürürebilmek için fotoğraf, sinema, resim, edebiyat ve karikatür gibi diğer sanat dallarının gelişimine ve kurgularına bağımlı olarak konumlandıracaktır (Eğribel 1992: 2).

Sanatın üretimi kadar, toplumsal olarak algılanması ve kullanılması da sanat ve toplum ilişkisi tartışmaların temel sorularından biri olmuştur. Bağımsız bir sanat dalı olan çizgi roman da bu soru kapsamında kullanımına göre iki farklı değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Ertan Eğribel'in de belirttiği gibi çizgi romanların kullanımına göre değerlendirildiğinde ilk olarak talim ve terbiyeyi temel alan *eğitici* bir misyon; ikinci olarak ise belli bir politikaya hizmet eden kitle kültürü veya *kitle bilinci oluşturma amacı* yer almaktadır (Eğribel 1992: 5-6). Burada belirtilen çizgi romanların eğitici/pedagojik görevleri bu araştırma yazısının temel konusu olmamakla beraber, ikinci olarak belirtilen kitle bilinci oluşturma çabası ise tam olarak ulaşmak istediğimiz sonucun en önemli çıkış noktalarından birisidir. Buradaki amacımız, çizgi romanın sanat ile olan ilişkisi ve modern sanat akımları içerisinde nasıl konumlandığına yönelik değil, bahsettiğimiz toplumsal bilincin oluşmasını sağlayacak süreçteki işlevinin gözler önünü sunulması olacaktır. Kitlesele veya toplumsal bilinç öncelikle bireyin sonrasında ise toplumun karşılaştığı ortak meseleler ve bu meselelere buldukları çözümleri ile ilişkisi ve edindiği tecrübeler ile vücut bulur. Bu bilincin toplumun diğer bireylerine de aktarılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir ki bu doğrultuda çizgi romanların özellikle 20. yüzyılda oldukça önemli bir rol oynadıkları görülmektedir.

19. yüzyıl, Endüstri Devrimi ile birlikte kültürel ve toplumsal bilinci hızlı bir şekilde oluşturabilecek/şekillendirebilecek gazeteler, dergiler, karikatürler, risaleler ve reklamlar gibi çeşitli kitlesele iletişim araçlarının kullanıldığı ve bunların yanı sıra radyo, fotoğraf, sinema gibi ifade biçimlerinin daha aktif bir şekilde yer bulduğu toplumsal bilinçlendirme ve popüler kültür çağının başlangıcı olmuştur (Eğribel 1992: 14). Yukarıda belirttiğimiz her iki gruba da bir şekilde dâhil olan edebiyat ve resmin ötesinde, kendi anlatım ve kurgu biçimini yaratan çizgi roman sanatının tarihsel kökenleri erken dönem mağara resimlerine kadar götürülse de çizgi romanın en belirgin teknik özelliği basılı olmasıdır ve bu yönüyle kökeni esas anlamda gazete bantlarına dayandırılır (Cantek 2014: 21). Yine çizgi romanın gazete ve süreli yayınlarda yer alan karikatür ve illüstrasyon çalışmalarından ayrılan yönü ise birbirini izleyen ve süreklilik gösteren bir hikâye içerisindeki belirli bir karakterin serüvenlerinin konuşma ifadeleri ve yazılı anlatılar ile desteklenerek düzenli aralıklarla yayımlanması olmuştur (Cantek 2014: 22-23). Basılı olma koşulu doğal bir şekilde bizi matbaa ile olan ilişkiye sürüklerken, çizimin yazı ile olan birlikteliği ve bunun çizgi roman olarak sayılabilecek ilk örnekleri İngiliz çizer William Hogarth'ın *A Harlots's Progress* (1732), *A Rake's Progress* (1735), *Marriage à la Mode* (1745), *Industry and Idleness* (1747) ve *Four Stages of Cruelty* (1750) –daha çok karikatür özelliği ağır bassa bile– isimli eserleri olmuştur (Smolderen 2014: 3). Çizgi roman adı verilen

bu yeni sanat dalının öncülleri olarak görülen bu çalışmalara apayrı bir boyut ve teknik kazandıran kişi ise –panellere bölünmüş alanlara yerleştirilen kompozisyonlar ile– 1839 tarihli *Monsieur Vieuxbois* ve diğer önemli çalışmaları ile İsviçreli Rodolphe Töpffer olmuştur. (Kunzle 2007: 68). Baskı makinelerinin gelişimi, kâğıt endüstrisindeki standartlar ve yaratıcı çizerler sayesinde hayallerindeki soyut fikirlerin somut bir şekilde kâğıda yansıtılmasının hazzına varan Avrupa halkı, bu yeni sanat dalının tüm Avrupa kıtası ve sonrasında tüm dünyada popüler hale gelmesi için gerekli talebi oluşturmuştur. Amerika kıtasında ise bu sanatı popüler hale getiren şahısların başında New York World gazetesinde bant halinde yer alan *Yellow Kid* (1894) –köyden kente göç etmiş kırsal insanı temsil eden bu karaktere önceleri *Hogan's Alley* ismiyle yer verilirken, gazetenin renkli baskıya geçerek kahramanın elbisesinde sarı rengin kullanılması ile birlikte bu isim tercih edilmiştir– isimli karakterin yaratıcısı ve çizeri Richard Felton Outcault gelmektedir (Smolderen 2014: 141). 20. yüzyılın başından I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte çizgi romanın gelişimi açısından ilk önemli aşama karikatürden uzaklaşma ve daha özgün bir yapıya bürünme olmuştur. Büyük Savaştan sonra özellikle 1920-25 yılları arasında ise çizgi roman, iyice gelişerek kendi özgün anlatım dilini ve kurgusunu oluşturmuştur. Bu süreç içerisinde hem siyasi iktidarların halkın üzerinde kurmak istediği etkiyi sağlayacak bir araç arayışları, hem de ticari anlamda getirdiği kazanç çizgi romanın hazırlanış evresindeki sorumluluğun sanatçıdan ziyade başka ellere geçişine sebep olmuştur (Cantek 2014: 36-37). Artık çizgi roman tüm dünyada toplumsal ve sanatsal bir olgu olarak kendisini kabul ettirmiş ve teknik açıdan da daha çok illüstrasyona ve sinematik zincirleme akışına yönelerek daha eğlenceli, dinamik ve sürükleyici bir kimliğe bürünmüştür.

Çizgi romanın, Türkiye'de ve dünyada çeşitli ekoller ve farklı isimler ile anıldığı görülmektedir ki bu ayrım İtalya kökenli çizgi romanlar *Fumetti*, Japon çizgi romanlar *Manga*, Amerika ve İngiltere kökenli çizgi romanlar *Comics* ve son olarak ise –araştırma yazımızın öznesi konumunda olan Tenten'in de dâhil olduğu– Fransız-Belçika kökenli (Frankofon) çizgi romanlar *Bande-Dessinée* (BD) şeklinde yapılmıştır (Uralcan 2014: 6). Avrupa kıtasındaki çizgi roman geleneğinin inşasında ve gelişiminde ipi çekenlerin başında Fransa ve Belçika gibi ülkeler gelmektedir ve bu liderlik zaman içerisinde *Bande-Dessinée* (BD) adı verilen bir ekole dönüştürmüştür.

I. Dünya Savaşı'nın sonrasındaki süreç, bu akımın en önemli figürlerinden biri olan Tenten'in doğuşuna sahne olmuştur. 20. yüzyılın en önemli çizgi roman kahramanlarından biri olan Tenten'in yaratıcısı ise Belçikalı çizer Georges Prosper Remi'dir. 1907 yılında Etterbeek (Brüksel)'de orta halli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Remi, çizim çalışmaları ve sosyal aktivitelerle dolu oldukça başarılı bir okul hayatı geçirmiştir. Bu süreç içerisindeki izcilik faaliyetleri Remi'nin gelecekteki macera ve tabiat sevgisinin temelinde yatan başlıca etkenlerden biri olmuştur (Assouline 2009: 8). Ara ara İziciler Federasyonuna bağlı *Boy-Scout* bülteninde çizimlerine yer verilen Remi, 1922 yılından itibaren *Le Boy-Scout Belge* isimli dergide sürekli olarak yer bulmaya başlamıştır (Peeters 1989: 16). Buradaki çizimlerini George Remi'nin kısaltması olan (Jérémi-Jérémiades) G.R. harflerinin tersten yazılışı olan *R.G.* şeklinde imzalararken, sonrasında bu kısaltma R.G.'nin Fransızcadaki telaffuzu olan *Hergé* (Erje) şekline dönüşmüştür. 1924 yılı, Hergé takma adı ile ilk çalışmasını imzalayan Georges Remi'nin hayatı için önemli değişim noktalarından biri olmuştur (Assouline 2009: 9). *Le Boy-Scout Belge* isimli dergide *Totor* isimli bir izci çocuğun maceralarını konu alan *Les Aventures de Totor* isimli çizgi bant ise Remi'nin hayatındaki bir diğer önemli değişim noktası olmuştur. 1927 yılında ise editörlüğünü, masasında İtalyan faşist lider Benito Mussolini'nin imzalı bir resmini bulunduran Abbé Nobert Wallez isimli bir din adamının yaptığı *Le Vingtième Siècle* isimli Katolik doktrini ve enformasyonu amaç

edinen gazetede görev almaya başlamıştır (Peeters 1989: 28-29). 1928 yılından itibaren ise, yine aynı gazetenin perşembe günlerindeki ilavesi şeklinde yayımlanan ve genel olarak çocukları hedef kitle olarak belirleyip, güçlü Katolik ve hatta zaman zaman faşist, antisemitik mesajlar barındıran *Le Petit Vingtième* isimli fasikülde konuşma balonları ve temiz çizgi tekniklerini de geliştirerek *Totor* isimli kahramanın maceralarına çizmeye devam etmiştir. 1929 yılında ise, George Remi Hergé önemli bir karar alarak izci çocuk Totor'u, içerisindeki doğa sevgisi ve maceracı ruhu canlı tutarak gazete muhabiri Tenten'e dönüştürmüştür (Assouline 2009: 20-21). Yukarıda belirttiğimiz Remi'nin hayatındaki değişim noktalarının aslında belki de en önemlisi bu olmuştur. Fox-terrier köpeği Milou – Snowy olarak da bilinir–, içkici Kaptan Haddcok, Profesör Turnesol, hafiye polisler Dupont ve Dupond, şarkıcı La Castafiore ve sadık uşak Nestor ile birlikte 1930 ve 1975 yılları arasında Sovyetler Birliği'nden And Dağları'na kadar maceradan maceraya koşan hafiye gazeteci Tenten, *Ligne-Claire* ekolünün ilk ve en önemli temsilcisi olarak uzun yıllar çizgi roman kahramanlarının en önemlilerinden biri olmuştur (Beaty 2017: 15; Cantek 2014: 148). Burada Ligne-Claire için kısa bir bilgi vermek gerekir ki temiz çizgi anlamına gelen bu kavram gölgelendirme ve boyut kazandırma amacı ile temiz ve kesin çizgilerin kullanıldığı ve öncülüğünü Hergé'nin yaptığı bir ekolü temsil ediyordu. Sadece çizgi ile alakalı olmayan bu stilde aynı zamanda hikâyenin de açık ve basit olması gerekiyordu (Assouline 2009: 22).

Siyasi erkler tarafından geniş halk kitlelerini edinilmiş bir amaç doğrultusunda doğru veya gerçeği temel almadan ikna edici ve inandırıcı bir şekilde yönlendirme eylemlerini ifade etmek için kullanılan *propaganda*, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışmalar" şeklinde tanımlanmıştır (Akan 2017; 78). Latince "yanıltıcı bilgi" anlamı gelen *propagare* kökünden türeyen propaganda kelimesi, konu hakkında ilk kapsamlı tanımlamayı sunan Lasswell'e göre "önemli anlamlı sembollerin manipüle edilmesiyle kolektif tutumun yönetimini öyküler, söylentiler, haberler, resimler ve toplumsal iletişimin diğer biçimleriyle denetimi"ni ifade eder (Lasswell 1927: 627). Antik Yunan demokrasisi içerisinde sofistlerin halk kitlelerini yönlendirmek amacı ile kullandığı retorik sanatını propagandanın siyasi alandaki öncülleri olarak kabul edilebilirliğinin yanı sıra, resmî bir amaç ve özel bir görev ile propagandanın kullanılması 17. yüzyılın başlarında Protestan Reform Hareketinin etkilerine karşı Papa XV. Gregorius'un Katolik inancını yayma amacı ile *Sacra Congregatio de Christiano Propaganda Fide* isimli kurumun oluşturulması ile başlamıştır. Bireysel girişimlerden ziyade merkezî otoritenin güdümünde bir hareket tarzı ile insanlara Roma kilisesinin doktrinini benimsetmeyi amaçlayan bu plan, kitleleri etkilemeyi amaçlayan diğer propagandacılar örnek olmuş ve genel itibarı ile kamuoyunu kontrol etmeyi amaçlayan uygulamaların ilk örnekleri olarak kabul görmüştür (Qualter 1980: 255-256). 1789 Fransız Devrimi ile birlikte sistematik bir şekilde "etkileyen ve etkilenen ilişkisinde ortaya çıkan değişim sonucunda propaganda, *propagandacının amacı ile etkilenmek istenen kişinin gereksinimi* arasındaki ilişkinin sonucu olarak anılmaya başlamıştır" (Gürgen 1990: 137).

Önceleri inanç, değer ve uygulamaların sistematik bir şekilde yaygınlaştırılmasını ifade eden propaganda terimi, tarihsel süreç içerisinde ve özellikle 20. yüzyılın ideolojik mücadeleleri ile birlikte uygulayan ve maruz kalan ayrımı ile negatif bir anlama evrilerek, algıda dönüşüm yaşamıştır (Clark 1997/2011: 11; Pratkanis ve Aronson. 2001: 8). Propagandanın siyasal hayatın içinde devamlı ve temel bir öge haline dönüşmesi ise, savaştan ulus devletlerin güç mücadeleleri esnasında kamuoyu görüşünün ulusal mesele haline gelmesi ve halkın sürekli olarak gazeteler, süreli yayınlar, afişler ve sinema gibi gelişmiş kitle iletişim araçları vasıtası ile sürekli olarak propagandaya maruz kalması ile

gerçekleşmiştir. Savaş sırasında düşman aleyhine psikolojik bir mücadele aracı olarak kullanılmaya başlanan devlet merkezli propaganda terimi, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasi fikriyle bağdaşmazlığı sebebiyle yumuşatılarak *kamu eğitimi* ve *bilgi servisleri* gibi ifadeler ile karşılanmaya çalışılmış (Clark: 12) ve siyasal bilimciler açısından çağdaş bir olgu olarak kabul edilmiştir.

20. yüzyıl ile birlikte Batı, mevcut dünya düzeni üzerindeki sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve ideolojik anlamdaki egemenliğini sürdürebilme arzusu ile ister propaganda, isterse kamu eğitimi, bilgi servisi, kitle kültürü veya toplum bilinci şeklinde ifade edilen algı yönetimi ile bireyin mevcut düzenden ve sömürüden faydalanabileceği umudunu sürekli canlı tutma yolunu seçmiştir. (Berger 2016: 154) Kurmuş olduğu sistemin sınıf kavgaları ve krizlerle çökeceği konusunda kuşukları olan Batı, I. Dünya Savaşı, Rus Devrimi'nin beraberinde getirdiği tehditkâr yeni sistem ve 1929 yılındaki ekonomik bunalım gibi olayların tartışmalarını ve etkinlerini kısıtlı siyasi ve entelektüel çevreden çıkarıp geniş kitlelere angaje ederek bireyin gönüllü olarak düzene ortaklığını sağlamaya çalışmıştır (Eğribel 1992: 19-21). Geniş kitleler üzerinde ideolojik bütünlük çerçevesinde istenilen kitlesel bilincin oluşturulması ve yaygınlaştırılması konusunda çizgi romanlar, sahip oldukları şematik, basit ve hızlı anlatım avantajları ile 19. ve 20. yüzyılda ön plana çıkan ifade biçimlerinden birisi olmuştur. Süreç içerisinde, başlangıçta tüm bireylerin toplumsal düzene adaptasyonu için temelde aile yaşantısını ön planda tutan çizgi romanlar hazırlanırken, devamında Batı egemenliğindeki mevcut düzenin sürekliliği ve savunulması amacı ile üretim güçlerinin pek yer almadığı, çözüm olarak şiddetin somutlaştırıldığı macera türünde çizgi romanlar üretilmeye başlanmıştır.

Peki, kitle kültürü oluşturma çabaları içerisinde belli bir bilinç/ideolojinin aracı konumunda olan çizgi romanların tarihsel kanıt olarak kullanılması bireyi gerçekliğe ulaştırmada yardımcı olur mu? Peter Burke'nin de belirttiği gibi, pozitif anlamda metinlerde yer verilmeyen toplumsal gerçekliğin imgesel yönleri hakkında katkı sağlayabildiği gibi negatif anlamda da sanatçının çeşitli niyetlerini hesaba katmadan hareket etmek yanılgıya sürükleyebilmektedir. Ancak her iki durumda da saptırılma sürecinin kendisi bizzat dönemin ideolojisi ve kimliği gibi olgulara kanıt oluştururken, *ben* ve *öteki* hakkında yaratılan imgeler her şekilde zihinsel *imajın* göstergesi niteliğinde olmuştur (Burke 2001/2009: 32). Bu araştırma yazısında inceleyeceğimiz ve genel anlamda Batı düşünce yapısı ile yaratılmış bir çizgi roman kahramanı olan Tenten'in, şeytan ilan edilmiş bir ülkedeki maceralarını irdelemek hem ötekine dair izlenimlerin incelenmesi açısından, hem de çizer Hergé'nin ideolojik dünyasının yansımaları açısından dikkate değer ipuçları sunabileceği görüşündeyiz.

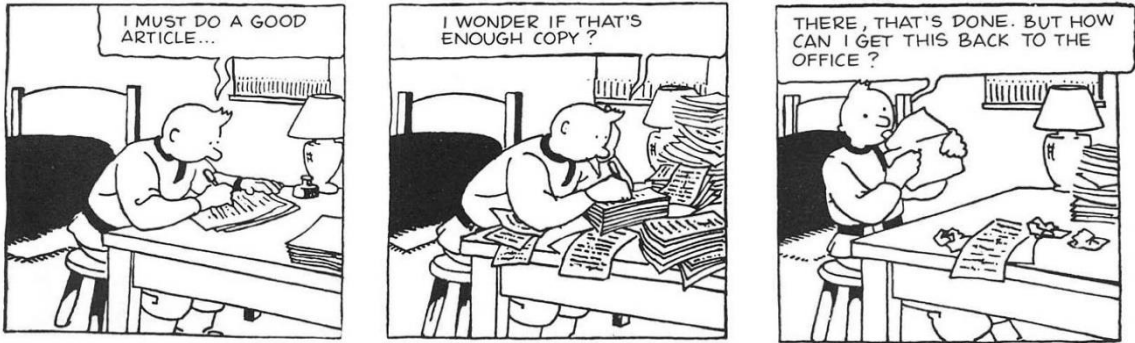
Georges Prosper Remi'nin çizeri olduğu Tenten 1929 yılının Ocak ayından, Mayıs 1930'a kadar Le Petit Vingtième'de çizgi bant halinde yer almış, 1930 yılında ise bu çizgi bantlar toplanarak *Tenten Sovyetlerde* başlığı altında bağımsız bir kitap halinde yayımlanmıştır (McCarthy 2016: 18). Yalın bir dile ve basit bir kurguya sahip hikâyenin temelinde Sovyet Rusya'ya haber toplama için gönderilmiş genç bir gazeteci ve sadık dostunun kötü adamlarla olan kovalamacaları ve mücadeleleri yer almaktadır. Peki, niçin Tenten'in ilk durağı Sovyet Rusya idi? Çalışanların birçoğunun Rex isimli Belçika faşizminin temsili niteliğinde olan siyasi parti ile yakın bağlantılarının olduğu ve editörlüğünü aynı zamanda bir din adamı olan A.N. Wallez'in yaptığı Le Petit Vingtième'in sıkı bir Katolik doktrin ve enformasyon gazetesi olduğunu üst satırlarda belirtmiştik. Hergé'nin de bahsettiği gibi, o zaman için *Katolik* kelimesinin aynı zamanda anti-komünist ve anti-semitist anlamlarına geldiğini varsayarsak, bu siyasi görüşün hâkim olduğu yayın organının yaratmış olduğu kahramanın komünist rejimin kötülüklerini afişe etmekle görevlendirilebileceğini tahmin etmek çok da fazla çaba

gerektirmemektedir (McCarthy 2016: 47). Hergé, Tenten'in ilk macerasını Amerikan yerlilerini de hikâyeye dâhil edebileceği büyük bir Amerika seyahati ile başlatma amacıyla olsa da siyasi görüşleri ve dini tercihleri ağır basan editör A.N. Wallez, 1917'deki Ekim Devrimi, Marksist-Leninist Bolşeviklerin iktidarı ve Lenin'in vefatından sonra Stalin'in liderliği gibi birçok tarihî olayın arka arkaya yaşandığı Rusya'nın şu an için daha doğru bir tercih olacağı yönünde tavsiyede bulunmuştur. Buradaki amaç yönetilecek propaganda ile Hıristiyanlık karşıtı ve batı dünyasının kurmuş olduğu düzeni tehdit edecek fikirlere sahip bu siyasi yapının Katolik kuşakların zihinlerini bulandırmasına engel olmak ve var olan düzenin devamını sağlamaktır (Farr 2001: 12). Belçikalı çizer Hergé'nin eserleri basit bir politik okuma ile değerlendirildiğinde –özellikle bağımsız ilk üç kitap– siyasi anlamda vurgulamaya çalıştığı konuların genel itibarı ile *diktatörlük*, *totaliter yapı* ve *demokrasi* olduğu görülecektir. Bu doğrultuda Tenten'in maceralarının ilk bölümünün Sovyet Rusya'da başlanması, Lev Troçki'nin ülkeden sürüldüğü ve tam anlamı ile Stalin kültürünün yaratılmaya başlandığı bir zaman dilimi içerisinde tüm dünyaya Rusya'nın totaliter yönetim anlayışına keskin bir örnek olarak verilebilmesini ve istenilen düşmanın yaratılması için gerekli zeminin oluşmasını mümkün kılmıştır (Skilling 2005: 182, Assouline 2009: 22).

Georges Remi, Hergé, önceden Rusya'da bulunmuş veya Rus kültürünü tanımak adına özveride bulunmuş bir kişi değildir. Teknik anlamda eserini hazırlarken kullandığı görsel veri oldukça başarılı olmakla birlikte (Farr 2001: 16), ne yazık ki aynı hassasiyeti kurgunun hazırlanmasında kullanılacak bilginin seçimi konusunda gösterdiğini söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Hergé, *Tenten Sovyetlerde* isimli macerada kullandığı bilgilerin çoğunluğunu, 1917 Ekim Devrimi'ni takip eden dokuz yıl boyunca Rostov'daki Belçika konsolosluğunda görev yapmış olan Joseph Douillet'in 1928 yılında Belçika'da ve Fransa'da basılmış olan ve tamamına yakını Komitern'in şeytanlığına, komünizm karşıtlığına ve düzen savunuculuğuna adanmış *Moscou sans Voiles* isimli eserinden ve birçoğunu Rus kökenli büyükbabası General Dourakine'nin hatıralarından ilhamla kaleme alan klasik çocuk kitabı yazarı Comtesse De Ségur'dan hikâyelerinden edinmiştir (Farr: 12-14). Ayrıca kısıtlı bir altyapı ile hazırlanan bu macera içerisinde Shell petrol, Huntley&Palmer bisküvileri ve muz gibi dönemin Rusyası'nda var olmayan ürünleri içermesi ve Rusların kullandığı –*vitch* sonlu kelimeler yerine daha çok Polonyalılar tarafından kullanılan –*ski* ekli kelimelerin seçilmesi gibi birtakım hatalara sebebiyet vermiştir (Farr: 19, Theobald 2016: 83). İşlenen bilginin sadece Katolik birikimden ve ideolojiden seçilmiş olması –belki de bilinçli bir şekilde– genel itibarı ile Sovyet Rusyası'na ve sosyalist rejime dair oluşturulmak istenen *totaliter rejim altında ezilen bir halk; terör, açlık ve sefaletten ibaret dantesque bir ülke* algısının kanıtı niteliğindedir. Oluşturulmak istenen bu yanlış ve yüzeysel algı aynı zamanda bizlere propaganda faaliyetleri arasında çizgi romanların da varlığını ve rolünü göstermektedir. Ayrıca, 20. yüzyılın başlarındaki siyasi vaziyet, Le Petit Vingtième isimli süreli yayının ideolojik yapısı, editör A.N. Wallez'in istekleri ve çizer Hergé'nin *Tenten Sovyetlerde* isimli eserini seçili ve çarpık bir bilgi birikimi üzerinden kurgulaması, ilerleyen yıllarda bu tutum ve yanlışlıkların Tenten'in kimliğini bulma çabalarından ziyade, geniş kitleler üzerinde *şeytani bir öteki* algısı yaratma amacı ile hazırlanmış politik bir propaganda argümanı olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur.

10 Ocak 1929 tarihinde yayımlanan *Le Petit Vingtième* okuyucularına şu satırlar ile seslenir: “Le Petit Vingtième olarak her daim okuyucularımızı memnun etmek ve dış dünyadan haberdar etme hevesindeyiz. Bu sebeple en iyi gazetecilerimizden biri olan Tenten'i Sovyet Rusya'ya gönderiyoruz. Her hafta kendisinin maceralarını sizlere iletacağız. Önemli Not: Le Petit Vingtième'in editörü sizlere temin eder ki bu serüvene dair Tenten'in sadık köpeği Milou ile beraber çektiği tamamıyla özgün fotoğraflar göreceksiniz! (Hergé 1930/1989: 1)” Bu satırlar ile başlayan hikâyeyi özetleyecek olursak,

Köpeği Milou ile birlikte Sovyet Rusya'da olup biteni haber yapma maksadı ile Berlin üzerinden Moskova'ya doğru yola çıkan Tenten, yolculuğu boyunca gerçeklerin ortaya çıkmasına engel olmak isteyen *Çeka* –hikâyede Çeka olarak kullanılmasına karşın 1922 sonrası bu servisi *Ogpu* olarak isimlendirmek daha doğru olacaktır ki bu da hikâyedeki anakronik durumlardan sadece bir tanesidir– gibi Sovyet istihbarat ve güvenlik teşkilatı mensupları tarafından sürekli olarak engellenmek istenmiştir. Yolculuğu boyunca sırasıyla Berlin, şu an Belarus sınırları içerisinde bulunan Stolbtsy ve Sovyetler Birliği'nin yönetim merkezi Moskova'da bulunan Tenten, buradaki kılık değiştirmeler, koşturmalar ve kavgalar ile dolu maceralarının ardından son olarak Berlin üzerinden ülkesine dönerken, Sovyetlerin bütün Avrupa başkentlerini havaya uçurma planını da sabote ettikten sonra Brüksel'deki *Gare du Nord*'da büyük ve coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Çalıştığı gazete tarafından Rusya'daki duruma dair bir yazı dizisi hazırlamakla görevlendirilen Tenten'in –serinin diğer bölümlerinde gazetecilik mesleğini icra ederken pek de görülmemesine rağmen– bütün bu zorluklar karşısında dahi verilen bu görevi başarı ile yerine getirdiği görülmektedir. Ayrıca bir gazeteci olarak hazırladığı sayfalar dolusu raporu yeterli görmediği de gözlemlenmiştir (Hergé: 35-36). Hazırlanan bu raporlar, Tenten'in sadece mesleki gerekliliklerini yerine getirdiği resim kareleri olarak dikkate değerdir. Ancak bundan daha da dikkat çekici olan, kahramanı Tenten aracılığı ile Hergé'nin hazırladığı ve içerisinde defalarca takibata ve baskıya dayalı *totaliter rejim*, devletin sahip olduğu kaynaklardan mahrum bırakılan *yoksul ve cahil halk* ve tüm güçlerini propaganda faaliyetlerine ayıran *yalancı kızıl cennet* ifadelerine yer verdiği *raporu/imajı* olmuştur.

Resim 1: Tenten, Rusya'da gördüklerini haber haline getiriyor! (Hergé 1930/1989: 35 p.5-6; 36 p.1)

Bir Sovyet sistemini eleştirisi olarak ele aldığımız Hergé'nin *Tenten Sovyetlerde* isimli eseri daha önce de belirttiğimiz gibi temel birkaç başlıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu başlıklardan ilki, sürekli takibata ve şiddete dayalı baskıcı yönetim yapısıdır. 139 sayfalık hikâyenin yaklaşık olarak üçte ikisi gizli güvenlik güçlerinin, özgür bir gazeteci olan Tenten ve sadık dostu Milou'yu alıkoymaya ve ortadan kaldırmaya yönelik çabaları ile geçmektedir. Kahramanımız Tenten'in yolculuğunun ilk anından son dakikasına kadar okuyucuya iletmek istediği mesaj, Sovyetler ile ilgili tüm dünyanın öğrenmesi gereken gerçeklerinin varlığına dikkat çekmektir. Sovyet ülkesine girer girmez *zamanın en iyi tedavi yöntemlerinden biri* olarak adlandırılan bomba ile ortadan kaldırılmaya çalışılan Tenten, Stolbtsy'de kaba ve içki düşkünü güvenlik güçleri tarafından alıkonulmuş ve sonrasında her daim Çeka'nın takibinde olmuştur. Moskova'ya olan yolculuğu esnasında bir çok defa hem güvenlik güçleri hem de yerel halktan insanlar ile mücadeleye girişen Tenten, bu mücadelelerden sadık dostu Milou ve en büyük gizli silahı şansının yardımcılarıyla sağ kurtulmayı başarabilmiştir. Moskova'ya vardığında da

değişen pek bir şey olmaz ve Lenin'e olan benzerliği ile dikkat çeken bir Bolşevik tarafından neden Rusya'da bulunduğunu itiraf ettirme amacı ile işkenceye gönderilir (Hergé: 67, Theobald 2016: 84).

(Hergé 1930/1989: 2 p.1)

(Hergé 1930/1989: 12 p.6)

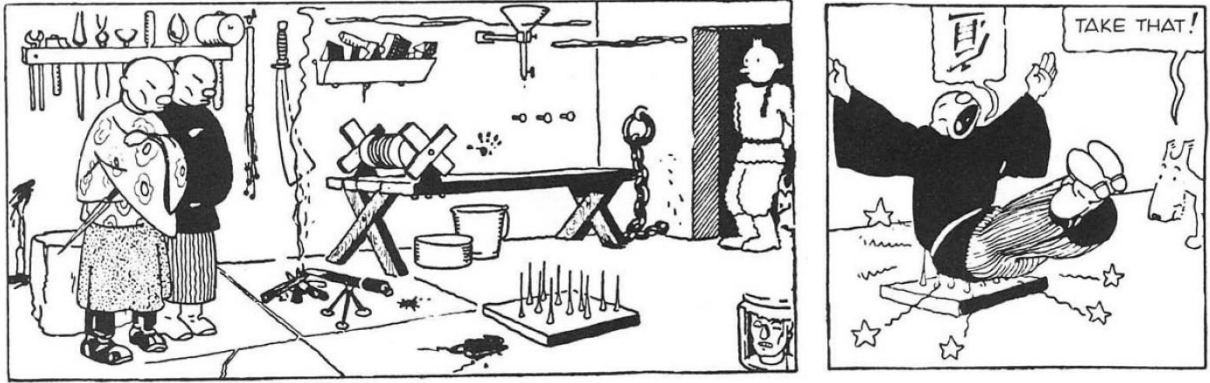

(Hergé 1930/1989: 67 p.1)

Resim 2, 3, 4: Her üç resimde de Sovyet güvenlik güçlerinin Tenten'i engelleme çabaları görülmektedir.

Burada Rusya'nın dünya düzeni içerisindeki konumuna ayrı bir parantez açmak gerekir ki böylece resmedilen despotik ve şiddete dayalı toplum yapısı daha anlaşılır olacaktır. Hıristiyanlığı doğu kolundan benimseyen Ruslar, hem sahip olduğu toplum yapısı hem de tarihsel süreç içerisindeki yönetim anlayışı sebebiyle oryantalist bir bakış açısına sahip Batı tarafından her daim tam olarak Doğu olmasa da kendisinden farklı, *arapta* bir toplum olarak görülmüştür. Bu görüş, Knezlikler döneminden Çarlık Rusyası'na ve sonrasında Sovyetler iktidarında dahi değişmemiştir. Hatta iddia edilen despotik ve baskıcı yönetim tarzı istenilen *Doğu* yaftasının daha da kolay bir şekilde yapıştırılmasına olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda oryantalist metinlerde sıklıkla rastladığımız, tembel, vahşi, iş bilmez, düzenden anlamaz, vurdumduymaz, şiddet yanlısı, bilimsellikten uzak, mistik ve benzeri gibi sıfatların incelemiş olduğumuz bu eserde sadece güvenlik güçlerine değil sıradan halka dahi atfedilerek resmedildiği gözlemlenmektedir. Bu noktada Michel Ryan'ın edebi ve kültürel metinlerin incelenmesine dair sunduğu yöntem içerisindeki etnik kökenin ve etnik köken kaynaklı farklılığının belirtilmesi, ırkçı yaklaşımların gözlemlenebilmesi, sömürgeci öğeler barındırması ve kültürler arası farklılığa sürekli vurgu yapılması gibi kriterler göz önünde bulundurulduğunda incelemiş olduğumuz eserin tüm bu koşullara karşılık verdiği görülmektedir (Ryan 2013: 158-159) Eserin genelinde tarihsel bağlamla oluşturulmuş ve belirli imgelerle –dil, kıyafet ve mimari– altı çizilmiş bir *ötekinin* varlığı ve yaratılan bu *ötekinin* politik farklılıktan kaynaklı *kötüye* evrilmesinin izleri gözlemlenmiştir (Coşkuntuna 2016: 66). Bu ayrılık oryantalist söylemdeki biz ve *ötekinin* bu farklılığı oryantalist söylemin örnekleri olarak da okunabilmektedir. Güvenlik güçleri tarafından alıkonulan Tenten buradan ortaçağdan kalma aletler ile dolu, duvarlarda çokça kan izlerinin görüldüğü ve Asya tipi insan özelliklerine sahip silahlı iki kişinin beklediği bir Çin işkence odasına gönderilir. Burada dikkat çeken şey, oda içerisinde resmedilenler ile işkenceci iki kişinin konuşma balonlarındaki yazı karakterlerinin tam anlamı ile doğuyu simgeler nitelikte olmasıdır. Hikâyenin devamında dalgıç kıyafeti ile kolluk kuvvetlerini alt edip Kızıl Ordu'nun içine sızarak fakir köylülerin, kulakların ürünlerini ellerinden almaya gelen askerlere mani olmuş, sert kış şartları, vahşi hayvanlar ve Nokzitov isimli Rus Kozanın elinden yine keskin zekâsı, bileğinin gücü, şans ve köpeği Milou'nun yardımlarıyla kurtulan Tenten, son olarak çok da beğenilmeyen bir Sovyet uçağı ile arkadaş canlısı olmamakla suçlanan bu ülkeden çıkarak Berlin yakınlarına gelir. Burada yine bir Bolşevik ajan olan

Boustringovitch'in takibatına uğrayan Tenten, bir şekilde kaçış yolu bularak Avrupa'nın başkentlerini yok etme amacındaki Sovyetlerin planlarını boşa çıkarır. Hikâyenin sonunda ise Brüksel'de büyük bir kalabalık Tenten'i ve Milou'yu tren garında kahramanlar gibi karşılar. Bu noktada ufak bir ayrıntıya değinecek olursak, John Theobald tarafından Hergé'nin, Tenten'i Berlin'de tüm Avrupa'yı kurtarma çabaları içerisinde Alman polisini resmederken reel yaşamda demokratik yönetimin çöktüğü, ekonomik anlamda oldukça zor zamanlar geçiren ve faşist Nazi Parti'sinin yükselişe geçtiği Almanya'nın Avrupa düzenine karşı tehditten ziyade şeytan Sovyetler Birliği'ne karşı müttefik olarak ifade edilmesinin tespiti oldukça mühim ve dikkat çekicidir (Theobald 2016: 85).

(Hergé 1930/1989: 67 p.3; 68 p.1)

Resim 5: Tenten'in işkence ile olan sınavında oryantalist imgeler göze çarpmaktadır.

Tenten'in Sovyet ülkesindeki maceraları sırasında tanık olduğumuz ve Georges Remi'nin özellikle altını çizmek istediği totaliter rejimin, beraberindeki şiddete dayalı yapının bağımsız bir sanat dalı olan çizgi romandaki yansıması nasıldır? Ertan Eğribel, 1992 yılında kaleme aldığı yazısında çizgi romanın bir bilinç aracı olarak Batı egemenliğindeki dünya sistemi içerisinde yaratılan kahramanın var olan düzeninin devamı için iyi/kötü çatışmasına ve çözüm olarak şiddetin ön plana çıkmasına dair oldukça önemli tespitlerde bulunmuştur (Eğribel 1992: 23). Ele aldığımız eserin öznesi konumundaki Tenten, hikâyenin temelinde yatan Sovyetlerin büyük sırrını açığa çıkarmak için şiddet içeren tüm yollara başvurmuştur. Bu mücadelesi sırasında oldukça genç, sadece meraklı bir gazeteci olmasına ve şansından başka herhangi bir özel gücü olmamasına rağmen bütün sıradanlığıyla gizli servis, kolluk kuvvetleri ve diğer insanlara karşı kolaylıkla üstünlük sağlayabilmiş ve alt edebilmiştir. Daha önce belirttiğimiz sıfatlarla nitelendirilmiş hem biyolojik hem de toplumsal olarak alt sınıflarda konumlandırılmış bir yapının mensupları karşısında Batı egemenliğini temsil eden bir kişinin galibiyeti her daim iyinin kötü karşısındaki zaferi olarak lanse edilmiştir. Ayrıca yine çizgi roman özelinde Eğribel'in de belirttiği üzere düzene uyumlu birey her daim ödüllendirilecek ve nimetlerden pay alacaktır. Buna örnek olarak, Tenten'in Alman polisi tarafından yüklü bir tutar ile ödüllendirildiğinde kendisine lüks spor araba ve kıyafetler aldığı görülmektedir (Eğribel: 24, Hergé 1930/1989: 134-135).

Çizgi romanda yer verilen Batı egemenliğini tehdit eden bu *kötüler* ne kadar güçlü olursa olsun Batının temsili olan kahraman karşısında mağlup olacaklardır (Eğribel: 33). Hergé'nin hikayesinde de bu böyle olmuştur. Tenten, Sovyet topraklarına ayak bastığı andan itibaren bütün engellerin üstesinden gelmiştir. Peki bu mücadele süresince Tenten'in karşılaştığı Rusya manzarasında neler ön plana çıkmıştır?

Resim 6: Tenten'in karşılaştığı Moskova tablosu! (Hergé 1930/1989: 75 p.1)

Karşılaşılan manzara adeta terk edilmişliği ve tehlikeli durumu temsil eden tahta barikatlar ile kapatılmış pencere ve kapılar, yıkık dökük kaldırımlar ve duvarlar, kırılmış sokak lambaları, pislik içerisindeki sokaklar ve umutsuz insan figürlerinden ibarettir. "Güzelim Moskova'yı ne hale getirmişler! (Hergé 1930/1989: 75)" ifadesi ise daha önce Moskova'yı hiç görmemiş Hergé'nin Sovyet sistemine yüklediği bir diğer kötülük olarak karşımıza çıkmaktadır. Hergé'nin Sovyet sistemine olan eleştirisi sadece şehrin viraneliği değildir elbet. Çizmiş olduğu bu iç karartıcı manzarayı insan hikâyeleri ile daha da güçlendirmiş, bunu yaparken de sefalet içerisindeki çocukları ve emeği elinden alınan köylüleri kullanmıştır. Belirtmekte fayda vardır ki burada ele aldığımız konu, Sovyet Rusya'ya dair bu iddiaların gerçekliği değil, toplumsal bilinç oluşturma yöntemi olmuştur. Moskova sokaklarında Tenten'i ve Milou'yu etkileyen en önemli sahnelerden biri, yüzünde umursamaz hain bir gülümsemeye sahip bir yetkilinin ekmek sırasındaki fakir ve zayıf düşmüş çocuklara kötü muamelesi sonrasında yönelttiği "Komünist misin?" sorusuna çocukların verdikleri olumlu cevap doğrultusunda sunduğu yardım olmuştur (Hergé 1930/1989: 75)". Emek sömürsünün altını çizen diğer sahnede ise, çiftçinin ürettiği tahıl ve mısırın yok pahasına zorla ellerinden alınması ve aksi durumda uğradıkları kötü muameleye yer verilmiştir (Hergé 1930/1989: 81).

Resim 7: Tenten ve Milou, Moskova sokaklarında ekmek kuyruğundaki çocukların durumunu gözlemliyor (Hergé 1930/1989: 75 p.3).

Resim 8: Elindeki ürünleri alınan Kulak'ın uğradığı kötü muamele (Hergé 1930/1989: 81 p.4).

Georges Remi'nin tasvir ettiği sefalet içerisindeki Rusya imajı, Batı kamuoyu tarafından kullanılan komünist ekonomilerin başarısızlığı yönündeki karşı propaganda söylemi olarak özellikle Soğuk Savaş döneminde sıklıkla karşımıza çıkmıştır. Batı propagandasının yönlendirdiği bu iddiaların, Doğu Bloğu ülkeleri ile Batı Avrupa ekonomisine dâhil ülkeler arasında temel gıda ve ihtiyaç ürünleri yönünden kıyaslama yapıldığında pek de gerçekleri yansıtmamakla birlikte farkın genel itibarı ile lüks tüketim ürünleri üzerinden gerçekleştiği gözlemlenebilmektedir (Theobald 2016: 86). Hergé'nin altını sürekli olarak kalın bir şekilde çizdiği fakirlik ve adaletsizliğin yanı sıra diğer bir önemli nokta da kahramanı Tenten'in sürekli bu adaletsizlik karşısında kimi zaman canını tehlikeye atarak durmasıdır. Batılı çizgi romanlarda, organize kötülükler karşısında dahi masum olan ve iyiyi kendisine pusula edinen en basit bireyin bile çözümü sağlayabilecek güce sahip olduğu algısı egemen gücün devamının garantisi olduğu vurgusu yapılmıştır. Tenten ve Milou'nun, sokakta gördükleri yaşlı dilenciye –ki bu kişinin Ogpu ajanı olduğu ortaya çıkmış– yardım etmeleri, ekmek kuyruğundaki dilencilige mecbur bırakılmış kimsesiz çocukların uğradığı zulme karşı durmaları, sonrasında ise kurşuna dizilmek pahasına çiftçilerin mallarını gasp eden kolluk kuvvetlerine direnmeleri, bu eser içerisinde bu mesaja en uygun örneklerden birkaçıdır (Hergé 1930/1989: 28, 76, 81).

(Hergé 1930/1989: 28 p.5)

(Hergé 1930/1989: 76 p.4)

(Hergé 1930/1989: 81 p.5)

Resim 9, 10, 11: Gücsüzün ve muhtacın yanındaki kahramanlar Tenten ve Milou.

19. yüzyıldan itibaren Avrupa kaynaklı sosyalist düşünceler ve ihtilalci örgütlerin propagandaları İmparatorluk Rusyası'nda büyük karşılıklar bulmuştur (Liebman 2017: 47). Ardı ardına gelen askerî yenilgiler, savaşların baskısı ile çöken ekonomi, tarımın modernleştirilememesi, şehirlerde biriken ve sömürülen işçi sınıfı gibi problemlere Çarlık yönetiminin bir türlü çözüm bulamayışı, ne yapmak

istediğini bilen bir lider önderliğinde hareket eden Bolşevikleri iktidara taşımıştır (Carr 2006: 111). Devrimin ilk günlerinden itibaren, yeni rejim mümkün olan her kitle iletişim aracı ile dışarıda kapitalizme karşı, içeride ise ideolojiyi ifade etmeye odaklı propaganda çalışmalarına başlamıştır ki köhne Çarlık aristokrasisi karşısında Bolşevikleri iktidara taşıyan da bu modern dinamizm olmuştur (İnceoğlu 2013: 27). Sürgün yıllarına dayanan propaganda geçmişinden dolayı Sovyet yönetimi propagandayı, kapitalist sistemin körelttiği insanlığı özgürleştirebilmek için kullanılan nesnel ve bilimsel bir eğitim vasıtası olarak görmüştür. Vladimir İlyiç Ulyanov Lenin'e göre de propaganda "ister bireyler isterse geniş yığınlar tarafından anlaşılır bir şekilde toplum düzeninin devrimci açıdan açıklanması" şeklinde ifade edilmiştir (Lenin 2003: 69). Bahsettiğimiz üzere propagandanın gerçekleri yansıtmak gibi bir kaygısı yoktur. Bu doğrultuda Sovyetler düşünceleri-eylemleri bir hedefe yöneltmek ve devrimi gerçek yapan ideolojiyi toplumun tamamına yayarak yeni sosyalist insanı geliştirebilmek amacı ile propagandayı aktif bir şekilde kullanmıştır. Sovyetlerin gerçekleştirdiği bu yoğun propaganda faaliyetleri Batı tarafından da biliniyor, takip ediliyor ve karşı propaganda yürütülüyordu.

Resim 12: Sovyet idarecileri tam kapasite çalışan fabrikaları İngiliz gazetecilere tanıtıyor (Hergé 1930/1989: 26 p.3).

Resim 13: Üç liste ile girilen Sovyet seçimleri halkın geniş katılımı ile gerçekleştiriliyor. (Hergé 1930/1989: 33 p.2).

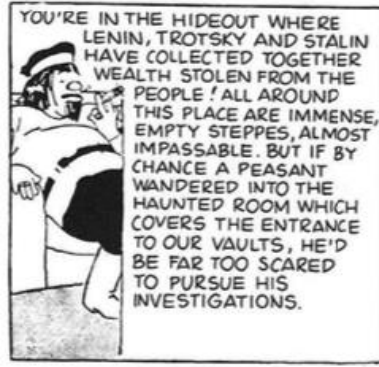
Belçikalı Hergé, *Tenten Sovyetlerde* eserine ait birbirinden farklı bu iki panel içerisinde özgür ve üreten Sovyetlerin gerçek yüzünü gösteren ipuçları sunmaktadır. Birinci panel içerisinde Sovyet

Rusya'yı ziyarete gelmiş İngiliz komünistleri bilgilendiren bir Sovyet yetkili göze çarpmaktadır. Uzaktan olanları izleyen Tenten ve Milou, Sovyet yetkilinin İngilizlere, burjuva ülkelerin söylediklerinin aksine fabrikalarının tam kapasite ile çalıştığını söylediğini işitiyor. Gördüklerini fazla tiyatral bulan Tenten, işin iç yüzünü öğrenmek için yaklaştığında ise fabrikanın bacalarından çıkan dumanların aslında yakılan samanlardan, duyulan makine seslerinin ise metal plakalara vurulmasında kaynaklandığını fark ediyor (Hergé 1930/1989: 26-27). Bu manzara karşısında Tenten'in yorumu ise, "Yılanlar, çıkan dumanlar samanlardan, sesler ise metal plakalardanmış! İşte Sovyetler Kızıl cennete inanan zavallı aptalları böyle kandırıyor!" şeklinde olur (Hergé 1930/1989: 27). İkinci panelde ise, toplanan halk kitlesine seslenen yetkililer görülmektedir. Halka seslenen kişi, seçim için üç listenin varlığından ve bunlardan birincisinin Komünist Parti'nin listesi olduğu belirtiyor. Bu esnada halkın yüzünün güldüğü ve umutlu olduğu gözlemlenebilmektedir. Ancak sonrasındaki panellerde ortaya halka doğrultulan silahlar çıkıyor ve halkın yüzündeki umut dolu ifade solarak, başlar öne eğiliyor. Yetkili kişi silahını toplanan ahalinin üzerine doğrultarak "Komünist Parti'nin listesinin haricinde bir seçimi olan var mı?" diye sorduğunda ise, halktan herhangi bir cevap alamıyor ve böylece sözde demokratik seçimler sonuçlanmış oluyor. Olanları yine uzaktan gözlemleyen Tenten ve Milou, kolunda kızıl yıldız olan bir güvenlik gücü tarafından yakalanarak ajanlık ile suçlanıyor ve tabii ki de kahramanımız Tenten bu kısa süreli alıkoymadan kolaylıkla sıyrılmış ve sonrasında ise otel odasına dönüp Rusya'daki seçimler hakkında gazetesine bir yazı hazırlamaya başlamıştır (Hergé 1930/1989: 32-35).

Georges Remi, Hergé, bu kompozisyonlar ile Sovyetlerin dünyanın geri kalan kısmı için hazırladığı komünizmin ne kadar yaşanabilir bir sistem olduğunu sorgulayarak, sosyalist ekonominin üretim gücünün ne denli yüksek ve halkın demokratik seçim iradesinin varlığına dair propagandanın aslında geçersiz ve yalanlarla dolu olduğunu ispatlama amacı taşımaktadır. Sovyetler Birliği kendisini sadece sınırları içerisindeki halka karşı değil, kendi yörüngesinde bulunan devletlerin halkları içinde de sorumlu görüyor ve propaganda faaliyetleri bu doğrultuda düzenliyordu. Bu sorumluluk, Sovyet sınırları içerisinde bolca ve kaliteli bir şekilde üretildiği iddia edilen ürünlerin, sözü edilen etki altındaki ülkelere gönderilmesini ve sosyalist üretim tarzının tüm dünyaya ispatını gerekli kılıyordu. Bu da, Kapitalist dış dünyaya sosyalist devlet ideolojisinin güçlü bir şekilde anlatılmasını ve *Kızıl Cennet* algısının olabilecek en etkili şekilde yaratılmasını gerektiriyordu.

Resim 14: Kızıl Ordu toplantısına katılan Tenten'in dış propaganda hakkında duydukları. (Hergé 1930/1989: 78 p.3).

Resim 15: Sovyetlerin gizli depolarını keşfeden Tenten gerçeklerle yüzleşiyor. (Hergé 1930/1989: 102 p.5).

(Hergé 1930/1989:105 p.4).

(Hergé 1930/1989: 105 p.5).

(Hergé 1930/1989: 105 p.6).

Resim 16, 17, 18: Tenten ve Milou, yer altı tünellerinde, Sovyetlerin propaganda amacı ile ihraç ettiği tahıl, havyar, votka gibi ürünler ve patlayıcılar ile dolu olan gizli demir kapılı odaları keşfediyor.

Sovyet ideolojisi karşısında evrensel batı kültürünün temsilcisi konumunda olan Tenten, askerî bir yetkilinin kıyafetlerini oldukça kolay bir şekilde ele geçirerek büründüğü kılıkla Kızıl Ordu'nun üst düzey yetkililerinin toplandığı bir toplantıya gizlice katılır. Kahramanımız Tenten bu toplantıda, Sovyet idarecisinin eldeki buğdayın oldukça azaldığı, kısa zaman içerisinde bir çare bulunmazsa açlık ile karşı karşıya kalacakları, aynı zamanda dış propaganda için ihraç edilecek tahıla da ihtiyaç duyulduğu ve bu yüzden zengin köylü ve kulakların mallarına silah yoluyla el konulması gerekliliğini bildiren bir konuşmaya şahit oluyor. Maceranın ilerleyen kısımlarında ise Nokzitov isimli Rus Kozanın elinden kurtulan Tenten ve Milou, sığındıkları evin aslında kurulan düzenek ve ses sistemleri ile hayalet varmış etkisi yaratılan, gerçekte ise insanların uzak durmalarının istendiği bir yer olduğunu keşfediyorlar. Korkutucu öğeler ile insanların uzak tutulma çabaları, *acar* gazeteci Tenten'in dikkatinden kaçmıyor ve bu sayede sadık dostu ile beraber depolarla dolu gizli yer altı tünellerini keşfediyorlar. Yer altı şehrinde Sovyet komiseri tarafından esir alındığında ise buradaki depoların, Lenin, Troçki ve Stalin'in halktan çaldıkları ile oluşan servetlerinin saklandığı, dış propaganda amacı ile ihraç edilmek üzere toplanmış tahıl, mısır, havyar ve votka gibi ürünlerin depolanması için kullanıldığını öğreniyor. Rus halkının açlıktan ölmek üzere iken Sovyet cennetinin sözde zenginliğini kanıtlama adına yurt dışına gönderilen malların çokluğu karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen Tenten ve Milou, sonunda buldukları bir uçakla pek de arkadaş canlısı olmayan bu ülkeden uzaklaşıyorlar.

Resim 19: Tüm Avrupa'yı kurtaran Tenten ve sadık dostu Milou (Hergé 1930/1989: 134 p.5).

Resim 20: Tüm Avrupa'yı Sovyet tehdidinden kurtaran Tenten ve Milou, Brüksel'de kahramanlar gibi karşılanıyor (Hergé 1930/1989: 139 p.5).

Defalarca belirttiğimiz üzere propagandanın gerçekleri yansıtmaktan ziyade kitleleri ve algıları yönlendirme aracı olduğu ve bunun Sovyet ideolojisi için de Batı dünyası için de aynı amaçlarla kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. İncelemiş olduğumuz eser içerisinde, Sovyetlerin iç ve dış propaganda faaliyetlerine sıklıkla yer verilirken, gerçeklerin ortaya çıkarılacağı vaadi ile sürekli bir karşı söylem oluşturulmuştur. Üstelik hâkim evrensel Batı kültürünü tehdit eden bu sistem, sadece ideolojik anlamda değil, SSCB sınırları dışarısında bile terörize olmuş Bolşevik ajanlar üzerinden, tüm Avrupa şehirlerini tehdit eder şekilde resmedilmiştir. Sovyetlerin oluşturduğu bu tehdit, *ikonolojik bir kodlamadır* ve bu açıdan bilişsel seviyesi düşük okuyucu tarafından herhangi bir elemenden geçirilmeden, doğrudan algılanabilecek düz bir tespittir (Oskay 2001: 141).

1930 yılında yayımlanan *Tenten Sovyetlerde* isimli çizgi roman, devletlerin gelişimi açısından oldukça kısa bir süre sayılabilecek zaman dilimi içerisinde getirdiği pek çok Sovyet eleştirisi sebebi ile araştırma yazımıza konu olarak seçilmiştir. O tarihte oldukça genç olan Hergé, dönemim siyasi durumu, çalıştığı olduğu gazetenin editörünün ideolojik görüşleri ve yetersiz/çarpık bilgi birikimi neticesinde Sovyetler Birliği'ni *şeytan imparatorluğu* olarak tanımlamakta sakınca görmemiştir. *Tenten Sovyetlerde*, *Tenten'in Maceraları* dizisinde, Hergé tarafından tekrar düzenlenmesi yapıp renklendirilmeyen tek bölüm olması bakımından ve aynı zamanda dizinin ilk bölümü olmasına rağmen tıpkıbasımlara sonradan eklendiği için serinin diğer kitaplarındaki görüntüden biraz uzak ve farklıdır. Biyografi yazarı Benoît Peeters's yorumuyla bu farklılık, sadece çizgi tekniği ile sınırlı

kalmamış, hikâyenin kurgusu, komedi anlayışı ve absürtlüğü yönüyle de bu görkemli çizgi diziyeye yakışmayan bir başlangıç olmuştur (Peeters 2002/2012: 35-37).

1931 yılında yayımlanan *Tenten Kongo*'da isimli ikinci macerada ise yerli halkın ve inanışlarının küçük görüldüğü Belçika usulü ırkçılığın ve sömürgeciliğin izlerini taşıyan sahneler karşımıza çıkmaktadır (Dunnett 2009: 587). 1934 yılındaki *Mavi Lotus*'ta ise Çin'deki Japon işgali ve emperyalizmine karşı cephe alan kahramanı Tenten aracılığı ile Hergé'nin politik anlamda bir dönüşümüne girildiği gözlemlenebilmiştir (Mountfort 2012: 38). Hergé'nin gençlik yıllarındaki siyasi duruşu, II. Dünya Savaşı yılları süresince eserlerindeki politik göndermelerin azalması ve Belçika'nın işgali sırasında Nazi yanlısı bir gazetede çalışmalarına devam etmesi Hergé'nin sanat çevresinde tartışmalara konu olmasına yol açmıştır. Pierre Assouline, Hergé'nin kendisini bu süre zarfında hikâye kurgusu ve çizim tekniği olarak bir üst seviyeye taşıdığına inandığını belirtir (Assouline 2009: 121). II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreç, Hergé için çeşitli baskı, dışlanma, yaftalamalar ve ağır eleştiriler eşliğinde geçmiş olsa da Tenten, Avrupa, Amerika ve tüm dünyadaki popüleritesini özellikle *Soğuk Savaş* döneminde gün geçtikçe arttırmaya devam etmiştir. 3 Mart 1983 tarihinde vefat eden Hergé, yirmi dört Tenten macerası kaleme almıştır. Güçlü bir ekibi olmasına karşın ölümünün ardından yeni maceralar için kimse görevlendirilmemiş, Hergé'nin adeta kendisi ile özdeşleşen kahramanı başka bir ele teslim edilememiştir.

Sonuç olarak, popüler kültür ürünü olarak ortaya çıkan çizgi romanlar, kitle kültürünü oluşturma evresinde sahip oldukları basit ve anlaşılır yöntem sayesinde kimi zaman yayıncılardan gelen baskı, kimi zaman da çizerin sunduğu yanıltıcı ve yönlendirici bilgi akışı sonucunda propaganda faaliyetlerine imkân verir bir bağımsız sanat alanına dönüşmüştür. *Tenten Sovyetlerde* isimli eserin temel satır arası okumaları ve *ikonografik* çözümlenmeleri ile varmak istediğimiz nokta, propaganda unsurlarına ve dönemin atmosferi hakkında ipuçlarına erişebilmek olmuştur. Görülen şudur ki en basit anlamda, Belçika'nın emperyal ve sömürgeci yapısı içerisinde büyümüş ve Katolik doktrini siyasi görüş olarak benimsemiş bir çizerin kaleminden çıkan Tenten, komünizmin kötülüklerini *afişe* etmeye yönelik bir propaganda çalışmasının parçası olarak yayımlanmıştır. Belçikalı çizer Hergé, *Tenten'in Maceraları* adlı çizgi dizisinin ilk bölümü olan *Tenten Sovyetlerde* isimli eserinde, politik hicvi ön planda tutarak Sovyetler Birliği'nin propaganda çalışmalarına karşı bir söylem yaratma çabasında olmuştur. Bu söylemi yaratırken de kimi zaman *ötekileştiren* bir dil, kimi zaman ise *oryantalist imgeler* barındıran yöntemler kullanmıştır. Egemen güçlerin temsili konumunda olan Tenten, Sovyet ülkesindeki macerası boyunca, Bolşeviklerin tüm dünyaya özgürlüğe, eşitliğe ve üretime dayalı insan yapısına en uygun ve yaşanabilir bir sistem olarak sunduğu bu rejimin, gerçekte yalanlarla dolu olduğu, baskı altındaki insanlara yoksulluk ve sefaletten başka bir şey vademediğini ispatlamaya çalışmıştır.

Frankofon ikonlarından biri olan, Avrupa ve Batı uygarlığının rasyonel temellerinden izler ve hicve dayalı bir sistem eleştirisi sunan bu eser, sanatsal anlamda, çizimi ve sayfa düzeni ile *Ligne Claire* gibi bir ekolün ilk örneklerinden olması ve özellikle 20. yüzyıla damga vurmuş bir kahramanın doğumuna vesile olması sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Hikâye, kurgu ve görüntü itibarı ile farklı bir yapıya sahip olması ve yıllar sonra elden geçirilmiş baskılarda dahi renklendirilmemiş tek cilt olması bu cildin, *serinin* diğer kitapları içerisinde ayrı bir yerde konumlanmasına sebep olmuştur.

George Remi'nin, yani Hergé'nin zaman içerisinde geçirdiği siyasal yönelişindeki değişim-kayma hem çizerin hem de yarattığı kahramanın hikâyesi açısından, Tenten'in ilk ciltlerine yüklenen anlamları

farklılaştırmıştır. Sonraki basımlarda, çizimler ve diyaloglarda yapılan ufak değişiklikler ile getirilen eleştiriler yumuşatılmaya ve bertaraf edilmeye çalışılsa da Tenten ve yaratıcısı Hergé, her daim anti-komünist, sömürgeci, ırkçı, şiddet yanlısı ve cinsiyetçi suçlamalar ile karşı karşıya kalmıştır. Her şeyden önce, konu edilen eserin bir popüler kültür ürünü olduğu ve zamanının isteklerini karşıladığı ölçüde varlığını sürdürebileceği unutulmamalıdır. Öyle ki Hergé'nin Tenten'i yarattığı yıllardaki atmosfer, dönemin ve hitap ettiği kitlenin istekleri, çizgi kahramanın vücuda getirilmesinde ve karakterin şekillendirilmesinde oldukça etkili olmuştur. İnceleme sonucunda vardığımız nokta ilk yıllarda Tenten'in karakterinde gözlemlenebilen Katolik, anti-komünist ve ırkçı söylemleri bu açıdan okumak gerektiğidir. Popüler kültür ürünlerinin, günceli yakaladıkları sürece varlıklarını sürdürebildikleri bir gerçektir. Bu doğrultuda Tenten de zaman içerisinde bazen kaymalar yaşayarak, bazen de siyasal görüş içerisinde evrilerek varlığını devam ettirebilmeyi başarmıştır. Zamanın eğilimleri, politik görüşler ve bunların ifade şekilleri, günümüz değerleri ile karşılaştırıldığında, hatalı bulunarak eleştirilebilir. Getirilen bütün bu eleştirilerin hiçbiri, Fransız devlet adamı Charles de Gaulle'nin *uluslararası alandaki tek rakibim* şeklinde tanımladığı Tenten'in okuyucular üzerindeki gücüne ve popülaritesine engel olamamıştır. Açıkça görülmektedir ki geçen zaman Hergé'yi "Tenten Sovyetlerde" isimli maceranın hazırlandığı süreçteki kişiliğinden oldukça farklı yerlere taşımıştır. Kabul etmek gerekir ki *Tenten Sovyetlerde*, 20. yüzyıl popüler kültürünün en önemli karakterlerinden biri olan ve serüvenleri ile milyonlarca kişiye ulaşan Tenten'in ilk durağı olması ve gerçek zamanla ilişkili olarak dönemin politik atmosferinden izler taşıması sebebiyle hafızalarımızda ayrıcalıklı bir yer edinmiştir.

Kaynakça

- Akan, M. (2017). Sovyet Propaganda Afişlerinde “Doğu” İmgesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*,17 (2), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, ss.77-102.
- Assouline, P. (2009). *Hergé: the Man Who Created Tintin*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Beaty, B. (2017). *Sanat Karşısında Çizgi Roman*. (Çev. Elhüseyni, N.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Comics versus Art, 2013).
- Berger, J. (2016). *Görme Biçimleri*. (22. Basım). (Çev. Salman, Y.). İstanbul: Metis Yayınları. (Ways of Seeing, 1972)
- Burke, P. (2009). *Afişten Heykele, Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları* (2. Basım). (Çev. Yelçe, Z.). İstanbul: Kitap Yayınevi. (Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence, 2001)
- Cantek, L. (2014). *Türkiye’de Çizgi Roman*. (4. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carr, E. H. (2006). *Tarih Nedir?* (Çev. Gürtürk, M.G.). İstanbul: İletişim Yayınları. (What Is History?, 1961)
- Ceran, K. (2016). Çizgi Roman Nedir? Çizgili Hayat Kılavuzu; Kahramanlar, *Dergiler ve Türler* (3. Basım). L. Cantek (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss.28-29.
- Clark, T. (2011). *Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge* (2. Basım). (Çev. Hoşcusu, E.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Art and Propaganda in the Twentieth Century The Political Image in the Age of Mass Culture, 1997)
- Coşkuntuna, D. (2016). Bir Çizgi Çekmek: Şarkiyatçılık ve Çizgi Romanlar. *Toplumsal Tarih*, 268, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. ss.66-78.
- Dunnett, O. (2009). Identity and geopolitics in Hergé’s Adventures of Tintin. *Social & Cultural Geography*, 10 (5), ss.583-598. DOI: 10.1080/14649360902974449.
- Eğribel, E. (1992). Çizgi Roman Olayı ve Toplum. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (3). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, ss.1-43.
- Farr, M. (2001). *Tintin: The Complete Companion*. Londra: John Murray.
- Gürata, A. (2016). Çizgi Romandan Sinemaya, *Çizgili Hayat Kılavuzu; Kahramanlar, Dergiler ve Türler* (3. Basım). L. Cantek (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss.53-65.
- Gürgen, H. (1990). Propaganda. *Kurgu Dergisi*, S.8, ss.135-157.
- Hergé, G.R. (1989). *Tintin in the Land of the Soviets*. (Çev. Lonsdale-Cooper, L., Turner, M.). Londra: Sundancer. (Tintin au Pays des Soviets, 1930).
- İnceoğlu, Y. (2014). Sovyet Propaganda Animasyonlarında Batı ve Batılı İmgesi. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 19, ss.23-40. <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/issue/7379/96599> adresinden el edildi.
- Kunzle, D. (2007). *Father of the Comic Strip: Rodolphe Töpffer*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Lasswell, H.D. (1927). The Theory of Political Propaganda. *The American Political Science Review*, 21 (3), ss. 627-631.
- Lenin, V.I. (2003). *Ne Yapmalı? Hareketimizin Can Alıcı Sorunları*. (Çev. Ardos, M.). İstanbul: Eriş Yayınları. (What Is To Be Done? Burning Questions of Our Movement, 1970).

- Liebman, M. (2017). *Rus Devrimi: Bolşevik Zaferinin Kökenleri, Aşamaları ve Anlamı*, (Çev. Tiryakioğlu, S.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Le Révolution Russe: Origines, Etapes et Signification de la Victorie Bolcheviquei 1967).
- McCarthy, T. (2016). *Tenten ve Edebiyatın Gizemi*. (Çev. Taşçıolu, C.). İstanbul: Notos Kitap Yayınevi. (Tintin and the Secret of Literature, 2011)
- Mountfort, P. (2011). 'Yellow skin, black hair... Careful, Tintin': Hergé and Orientalism. *Australasian Journal of Popular Culture*, 1(1), ss.33-49. doi: 10.1386/ajpc.1.1.33_1
- Oskay, U. (2001). *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım*. (4. Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Peeters, B. (1989). *Tintin and the World of Hergé*. Londra: Methuen Children's Books.
- Peeters, B. (2012). *Hergé, son of Tintin*. (Çev. Kover, T.). Baltimore: The Johns Hopkins
- Pratkanis, A.R. & Aronson, E. (2001). *Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion*. New York: W.H. Freeman.
- Qualter, T.H. (1980). Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* (Çev. Oskay, Ü.). 35(1), Ankara: Ankara Üniversitesi, ss.255-307.
- Ryan, M. (2013). *Eleştiriye Giriş: Edebiyat Sinema Kültür*. (Çev. Onat, E.S.) Ankara: DeKi Basım Yayım. (An Introduction ton Criticism: Literature, Film, Culture, 2012).
- Skilling, P. (2005). The Good Government According to Tintin. *Comics as Philosophy*. J. McLaughlin. (Ed.). Jackson: University Press of Mississippi. ss.173-206.
- Smolderen, T. (2014). *The Origins of Comics: From William Hogarth to Winsor Mccay*. University Press of Mississippi.
- Theobald, J. (2016). *The Media and the Making of History*. New York: Routledge.
- Uralcan, B. (2014). Türkiye ve Dünya'da Çizgi Roman Coğrafyası. <http://www.altevren.net> adresinden elde edildi.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sayı 1, Cilt 1, Temmuz 2018, Sayfa 56- 69

İRAN TÜRKLERİNİN MASALLARIYLA İLGİLİ TÜRKİYE’DE, AZERBAJYAN’DA VE İRAN’DA YAPILAN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Seçkin SARP KAYA

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Enstitüsü
seckin.sarpkaya@ege.edu.tr

Geliş Tarihi: 11.06.2018

Kabul tarihi: 12.07.2018

Yayınlanma Tarihi: 20.07.2018

Özet

Bu makalede İran Türklerinin masalları üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. İlk olarak Türkiye’de yapılmış İran/Fars ve İran Türklerinin masalları üzerine çalışmalara kısaca değinilmiştir. Ardından İran Türklerinin masallarına dair Azerbaycan’da yapılan çalışmalara ve İran’da yapılan İran/Fars masal çalışmalarına kısaca değinilip İran’da yapılan ve İran Türklerinin masallarını içeren belli başlı çalışmalar incelenmiştir. Söz konusu kaynaklar 2017 Kasım ayında tamamlanan “Tebriz Türk Masallarının Tespiti, Derlenmesi ve Yazıya Geçirilmesi” başlıklı Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında 04 Haziran 2016 Cumartesi-06 Haziran 2016 Pazartesi ve 6 Ağustos 2016 Cuma-09 Eylül 2016 Cuma tarihlerinde İran’ın Tebriz, Zencan, Erdebil gibi şehirlerinde yaptığımız alan araştırması kapsamında tespit ve temin edilmiştir. Sonuç olarak İran Türklerinin masal çalışmalarının hangi özellikleri gösterdiği açıklanıp bu konuda yorumlar ve önerilere yer verilmiştir. Sonuç kısmında yukarıda ismi anılan alan araştırması kapsamında yapılan gözlemler ve tespitler de yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Azerbaycan, İran, İran Türkleri, masal çalışmaları, masal

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 1, Volume 1, July 2018, Pages 56- 69

AN EXAMINATION OF THE STUDIES IN TURKEY, AZERBAIJAN AND IRAN ON THE FOLK TALES OF IRAN TURKS

Abstract

In this article, the fairy tales of the Iranian Turks are examined. First of all, studies upon Iranian/Persian and Iran Turks' folk tales are mentioned briefly. Then, studies made in Azerbaijan about Iran Turks' folk tales and studies made in Iran about Iranian/Persian folk tales were mentioned briefly, and followed by certain studies made in Iran about Iran Turks' folk tales were examined. The mentioned sources were identified and obtain within the scope of the Scientific Research Project titled "The Identification, Compilation and Publication of the Tebriz Turkish Folk Tales", which was completed within our field research in Iran cities like Tabriz, Zencan and Erdebil in Saturday, June 4, 2016 - Monday, June 6, 2016 and Friday, August 6, 2016 - Friday September 9, 2016. As a result, it is explained how Iranian Turks' folk tales work and what features they show and comments and suggestions are given in this regard. In this section, observations and determinations made within the scope of the above mentioned field survey are also included.

Keywords: Turkey, Azerbaijan, Iran, Iran Turks, folk tale research, folk tale.

Giriş

Türk Dünyası sınırları içerisinde Türkiye’den sonra en çok Türk nüfusu barındıran ülkelerin başında İran gelir. İran’ın özellikle batı kısımları olmak üzere farklı bölgelerinde birçok Türk boyu uzun zamandır yaşamaktadır. Tarihî süreçler içinde bakıldığında da İran’da uzun bir süre Türk veya Türk soylu hanedanların hüküm sürdüğü görülmektedir.

Bu durum İran’da güçlü bir Türk kültürü birikimi oluşmasını sağlamıştır. Özellikle İran’ın 20 ve 21. Yüzyıllardaki siyasi durumu ve Türklere karşı tutumu, bölgede yaşayan Türk boylarının çeşitli baskılar altında kalmasına, yazılı kültürü verimli bir şekilde oluşturma olanakları bulamamasına ve kültürlerini yaşatmak için sözlü kültüre yoğunlaşmalarına sebep olmuştur.

İran’da yaşayan ve İran Türkleri olarak adlandırabileceğimiz Türk boylarının âşıklık geleneği ve buna bağlı olarak destancılık gibi geleneksel unsurlarıyla masal (nağıl), mani (bayatı), atasözü (darb-ı mesel) ve fıkra (latife) gibi anlatı türlerini mevcut sorunlara rağmen korumaya çalıştıkları bilinmektedir.¹

Bu makalenin konusu da İran Türklerinin masal (nağıl) çalışmalarıdır. Ayrıca bu çalışmada faydalanılan eserlerin çoğu 2017 Kasım ayında tamamlanan “Tebriz Türk Masallarının Tespiti, Derlenmesi ve Yazıya Geçirilmesi” başlıklı Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında 04 Haziran 2016 Cumartesi-06 Haziran 2016 Pazartesi ve 6 Ağustos 2016 Cuma-09 Eylül 2016 Cuma tarihlerinde İran’ın Tebriz, Zencan, Erdebil gibi şehirlerinde yaptığımız saha çalışmasında tespit ve temin edilmiştir. Bu eserlerle ilgili olarak ilk başta İran masalları üzerine Türkiye’de yapılmış çeşitli çalışmalara kısaca değinilecektir. Burada hem İran masalları adı altında, Farsların masallarıyla ilgili kaynaklardan hem de İran Türklerinin masallarıyla ilgili kaynaklardan kısaca bahsedilecektir. Ardından İran Türklerinin masallarıyla ilgili Azerbaycan’da yapılmış çalışmalardan kısaca bahsedilip İran’daki masal çalışmaları ele alınacaktır. Bu kısımda da kısaca İran/Fars masal çalışmalarına değinilip ardından İran Türklerinin masal çalışmaları olan kitaplarla ilgili bilgi verilecektir. Sonuç olarak İran Türklerinin masal çalışmalarının ne durumda olduğu ve hangi özellikleri gösterdiği açıklanıp bu konuda yorumlar ve önerilere yer verilecektir. Sonuç kısmında da yukarıda değinilen alan araştırması kapsamında yapılan gözlemlere ve tespitlere de yer verilecektir.

İran (Fars) ve İran Türklerinin Masallarıyla İlgili Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar:

İran (Fars) Masallarıyla İlgili Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar:

Türkiye’de İran masallarına yönelik Farsçadan çeşitli çeviriler ve yayınlar mevcuttur. Mehmet Kanar tarafından çevrilen ve Periler Şahının Kızı İran Masalları adıyla yayınlanan eser buna örnektir. Bu eserde aşağıda da bahsedeceğimiz Subhî-yi Mühtedî’nin derlediği ve düzenleyip kaleme aldığı yedi masal ile İranlı yazarlardan Firdovs-i Vezîrî’nin ve Şekûr-i Lûtfî’nin yazdığı ikişer masal ve Sâdık

¹ Bu kısımdaki bilgiler çeşitli kaynaklarda incelenip tartışılmıştır. Bu tartışmalar makale konusunu açacaktır. Bu sebeple söz konusu bilgiler için bk. Blaga, 1997. Kafkasyalı, 2009. Kafkasyalı, 2010. Özdamar, 2014. Sarıkaya, 2008. Shaffer, 2008. Uzun, 2007.

Hidâyet, Gûlamrızâ Sutûde, Nâdir İbrâhimî, Mehdoht Dovletâbâdî’nin birer masalı vardır. Ayrıca Kirman bölgesinden bir masal da anonim olarak yer almıştır (Kanar, 2010).

Bir diğer çalışma ise Ali Güteryüz tarafından çevrilen Uzun Gece Masalları-İran Masalları adlı eserdir. Bu kitapta İranlı bir halk bilimci olan Muhammed Mir-Kiyani tarafından derlenmiş ve yazıya geçirilmiş dört masal bulunmaktadır (Mir-Kiyani, 2002).

Yakın zamanda yayınlanan bir diğer kitap ise Servin Sariyer tarafından çevrilen İran Masalları adlı eserdir. Bu eserin de giriş kısmında kitaptaki masalların derlenme ve yazıya geçirilme süreçleriyle ilgili bilgi verilmiştir (İran Masalları, 2017).

Bu kısımda ismi anılması gereken bir diğer çalışma da Dönüş Konuk’un hazırladığı yüksek lisans tezidir. Dönüş Konuk, 2008 yılında Fazlullah-i Muhtedî (Subhî) ve Kissehâ-yi Subhî Adlı Eserinden Çeviri Masalları adlı yüksek lisans tezinde, aşağıda da ismini anacağımız Kissehâ-yi Subhî isimli eserden seçilmiş otuz iki masalın çevirisine yer vermiştir (Konuk, 2008).

Bu eserlerin tamamında Farsçadan tercüme yoluyla Türkçeye kazandırılmış İran/Fars masalları yer almaktadır. Bu masalların tamamı İranlı yazarlar tarafından yaratılmış veya derlenerek düzenlenip yazıya geçirilmiş metinlerdir. Aşağıda kısaca değineceğimiz gibi Sâdık Hidâyet ve Subhî-yi Mühtedî İran masalcılığında önemli isimlerdir. Bu isimler İran’ın 20. yüzyıl için erken dönem derleme faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir.

İran Türklerinin Masallarıyla İlgili Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar:

Türkiye’de İran Türklerinin masalları üzerinde yapılan çalışmaların sayısı azdır. Bu çalışmalarda çeşitli metinlere yer verilse de kapsamlı incelemelerden söz etmek mümkün değildir. Bu eserlerden Ali Kafkasyalı’nın beş ciltlik İran Türkleri Antolojisi’nin birinci cildinde Nağiller başlığı altında dokuz adet masal metni bulunmaktadır (Kafkasyalı, 2002: 135-151).

Sultan Tulu’nun Horasan Türklerinden Masallar ve Halk Hikâyeleri adlı çalışmasında da yazılı kaynaklardan çeviri yoluyla çalışmasına aldığı ve Bocnurd bölgesine ait olan yirmi iki masal metni vardır (Tulu, 2009: 9-62).

Bu çalışmaların yanında İran çocuk edebiyatının önemli isimleri arasında anılan ve aslen Tebrizli bir Türk olan Samed Behrengî’nin de Türkiye’de çevirileri mevcuttur. Aşağıda da değinileceği üzere Behrengî, öğretmenlik yaptığı yıllarda Tebriz ve çevresinde masal derlemeleri yapmıştır. Türkiye’de Mehmet Kanar’ın Azeri Masalları ve İldeniz Kurtulan’ın Samed Behrengî Toplu Masalar adlı çevirileri Samed Behrengî’nin derlediği masalların Farsçadan çevirilerine örnek gösterilebilir (Behrengî, 2013. Kurtulan, 2014).

İran Türklerinin masallarına dair anmamız gereken çalışmalardan biri de Gülcan Gülmez’in Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları (Metin-İnceleme) adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Gülmez, bu çalışmasında Erdebil bölgesinden derlediği otuz üç masal metnine ve bu metinlerin yapısal yöntemlerle incelemesine yer vermiştir (Gülmez, 2008).

Akbar Anvarian Aghdam da İran Anlatı Geleneğinin Kaynakları Üzerine Bir İnceleme adlı doktora tezinde Tebriz’de yayınlanmış Azerbaycan Nağılları adlı bir eserden İskender Padişah’ın Nağılı adlı bir masal metnine yer vermiştir (Aghdam, 2015: 319-328).

Türkiye’de İran Türklerinin masallarına dair çalışmaların sayıca az olması dikkat çekmektedir. Bu durumun sebeplerinin başında bölgenin çalışma yapmak için çeşitli açılardan zorluklara sahip olması gelebilir. İran’ın özellikle 20. ve 21. yüzyıllarda bölgede yaşayan Türkler üzerine uygulamış olduğu baskı politikaları ve bölgedeki Türkleri, Türk Dünyasının diğer bölgelerine karşı kapalı konuma getirme çabası bölgede çalışma yapma olanaklarını azaltmakta ve zorlaştırmaktadır.

İran Türklerinin Masallarıyla İlgili Azerbaycan’da Yapılmış Çalışmalar:

İran Türklerinin masallarına yönelik çalışmalar Azerbaycan’da da belli sayıda mevcuttur. Azerbaycan’da 2013-2015 yılları arasında beş cilt olarak yayınlanan Güney Azerbaycan Folkloru adlı eserin Güney Azerbaycan Folkloru birinci cildinde Tebriz, Yekanat ve Hemedan bölgelerinden toplanmış on iki masal metnine yer verilmiştir (Güney Azerbaycan Folkloru I. Cild, 2013: 53-120). Söz konusu çalışmanın ikinci cildinde sekiz masal(nağıl) metni mevcuttur (Güney Azerbaycan Folkloru II. Cild, 2014: 19-47). Güney Azerbaycan Folkloru 3. Cild ise yukarıda da kısaca bahsettiğimiz, İran Türklerinin özellikle Tebriz ve çevresine dair çalışmalarıyla tanınan ismi Samed Behrengî’nin, arkadaşı Behruz Dehkani ile birlikte topladığı, çeşitli yasaklar dolayısıyla Farsça yayınlamak zorunda kaldığı ve hem Türkiye’de Türkiye Türkçesi hem de İran’da Azerbaycan Türkçesiyle yayınlanan kırk üç masal metni vardır (Güney Azerbaycan Folkloru III. Cild, 2014). İsmi andığımız çalışmanın dördüncü cildinde yirmi yedi, beşinci cildinde ise yirmi sekiz masal metni vardır (Güney Azerbaycan Folkloru VI. Cild, 2015: 168-283. Güney Azerbaycan Folkloru V. Cild, 2015: 159-277).

Azerbaycan’da yayınlanmış, İran Türklerinin masallarına dair belli başlı eserlerden biri de Tebriz Folklor Örnekleri 1 Kitabı’dır. Bu eserde de Tebriz ve çevresinden derlenmiş dokuz masal(nağıl) metni mevcuttur (Tebriz Folklor Örnekleri I Kitab, 2013: 227-264).

Söz konusu eserlerin tamamı Güney Azerbaycan olarak da adlandırılan ve İran’ın batısına denk düşen, çoğunlukla Azerbaycan Türklerinin yaşadıkları bölgeden derlenmiş materyallerden ibarettir. Bu çalışmalarda giriş/ön söz kısımlarında çalışmalar hakkında bilgi verilirken bölgede çalışma yapmanın zorlukları, anadil yasakları gibi konulara değinilmiştir. Çalışmalarda sadece metinlere yer verilmiştir, herhangi bir inceleme söz konusu değildir, kaynak kişi bilgileri detaylı olarak yer almamaktadır, sadece Tebriz Folklor Örnekleri 1 Kitabı adlı eserde derlemeci ve kaynak kişi bilgilerine kısmen yer verilmiştir. Bu bilgilerin çalışmada yer almaması bilimsel yaklaşım eksikliğinden daha çok İran’daki baskı ve yasaklarla alakalıdır.

İran Türklerinin Masallarıyla İlgili İran’da Yapılmış Çalışmalar:

İran’da yapılmış masal çalışmalarını incelerken öncelikle İran’ın etnik ve sosyo-kültürel yapısını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. İran, yukarıda da kısaca bahsettiğimiz gibi, çeşitli Türk boylarının uzun zamandır yurt kabul ettikleri bir coğrafyadır. İran’ın çeşitli bölgelerinde Azerbaycan Türkleri, Türkmenler, Halaçlar, Kaşkaylar gibi birçok Türk boyu geçmişten günümüze yaşamakta ve

kültürel unsurlarını yaratıp yaşatmaktadır. Bu bağlamda İran’da yapılacak herhangi bir derleme çalışmasını o çalışmanın coğrafyası, İran’ın ideolojik durumu ve bu durum içinde Türklerin hangi konumda olduğunu göz önünde bulundurarak değerlendirmek gereklidir.

Bu noktadan hareketle İran Türklerinin masallarıyla ilgili İran’da yapılmış çalışmalara değinmeden önce kısaca İran’ın Farslara ait olduğu belirtilen masallara dair çalışmalarına kısaca bakmak gerekmektedir. İran’ın ünlü yazarlarından olan Sâdık Hidâyet, 20. yüzyıl başlarında İran masallarını derlemiş ve bunları düzenleme amaçlı çalışmalar yapmıştır. Âb-ı Zindegî, Aga Mûşe ve Şengûl u Mengul masal türündeki önemli eserleri arasındadır. İran’daki ilk derlemecilerden olan Fazlullâh Subhî-yi Mühtedî de İran masallarını derleyip çocukların anlayabileceği şekilde işlemiştir. 1930’lu yılların sonlarında radyo programları yapan ve bu programlarda masallar anlatan ve insanlara halk bilgisi ürünleri konusunda bilgiler veren Subhî, İran masallarının derlenmesi konusunda yoğun bir şekilde çalışmıştır. Bu bağlamda yaptığı radyo programlarında çocukların halk arasındaki anlatıları derlemesini ve kendisine ulaştırmasını istemiştir. Bu şekilde de İran masallarına dair birçok veri toplamıştır. Subhî’nin Efsânehâ-yi Kohen, Ammu Novrûz, Efsânehâ-yi Ebû ‘Alî Sînâ, Peyâm-i Peder gibi eserleri bilinmektedir (Kanar, 2013: 137-138. Yıldırım, 2016: 576).

Subhî’nin bugüne kadar yapmış olduğu çalışmalar Lima Salih Ramseri tarafından düzenlenip bir araya getirilerek Gessehaye Subhî adıyla iki cilt olarak da yayınlanmıştır (Ramseri, 2008).

İran’ın tanınan şairlerinden olan Ahmed Şamlu’nun Kissehayi Kitabi Kuçe adlı eserde yayınlanan Mah Pişani adlı masalı anılması gereken masallar arasındadır (Şamlu, 2000).

İran masal çalışmaları içinde önemli yeri bulunan isimlerden biri olan Ali Eşref Dervişyan’ın Rıza Handan ile birlikte yayınladığı Ferhengi Efsanehayi Merdomi İran adlı 13 ciltlik seri eseri tüm İran’dan derlenmiş veya yazarlar tarafından yazıya geçirilmiş masalları içermektedir (Dervişyan ve Handan, 1999).

İran masalları için bir diğer önemli isim de Seyyid Ebülkasım Encevi Şirazi’dir. Onun Kissehayi İrani adlı çalışmasında da İran’ın çeşitli bölgelerinden derlenmiş ve yazıya geçirilmiş masal metinleri yer almaktadır (Encevi Şirazi, 1974).

İsmi anmamız gereken çalışmalar arasında Mehmed Caferi’nin Kisseha ve Efsanehayi Ez Kuçe ve Kenari İran ile Zehra Möhaceri’nin Mecmuayı Efsanehayi İrani adlı eserleri sayılabilir (Caferi, 2007. Muhaceri, 1992).

İran masallarına dair çalışmaların sayısı artırılabilir. Yukarıdaki kısımda belli başlı önemli çalışmalar ele alınmıştır. Bu çalışmalardaki masal metinleri derleme sonucu elde edilmiş veya İran’ın tanınan yazar veya masal araştırmacıları tarafından kaleme alınmış masallardır. Bu çalışmalarda tüm masallar Farsça yer almaktadır. Fakat İran’ın genel nüfus yapısı, derlemelerin yapıldığı bölgeler ve Türkçenin İran’da yaşayan diyalektlerinin herhangi bir şekilde yazıya geçirilmesindeki sorunlar ve yasaklar dolayısıyla masalların Fars veya Türk masalları olup olmadığı konusu çözülememektedir. Bu masalların Farsça derlenmiş olma ihtimali yüksektir. Fakat uzun yıllar İran’da Türkçe yayın yapmanın yasak olması, hatta çoğu zaman Türkçe konuşmanın bile tehlikeli bir noktaya gelmesi masal derlemelerinde Türkçenin ne konumda olduğuna dair soru işaretlerini artırmaktadır. Aşağıdaki, Farsça

yayınlanmış “Azerbaycan Masalları” örneklerinde olduğu gibi masalların bölgede yaşayan Türklerin kültürel mirası olma ihtimali söz konusudur.

İran Türklerinin Masallarıyla İlgili İran’da Yapılmış Farsça Çalışmalar

İran Türklerinin masallarıyla ilgili eserlere baktığımızda ilk olarak Farsça yayınlanmış eserler karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Samed Behrengî ismini tekrar anmamız gerekiyor. Behrengî’nin yukarıda kısaca bahsettiğimiz, Türkiye’de ve Azerbaycan’da yayınlanan masallarının tümü Tebriz ve çevresinden yapılmış ilk derlemelerdendir. Behrengî’nin yaşadığı dönemde ve ölümünden sonra İran’da Türkçe yayın yapma imkânı olmadığı için onun derlediği masallar ilk olarak Farsça basılmıştır. Samed Behrengî’nin ölümünden 10 yıl sonra yapılan Efsanehayî Azerbaycan adlı eser bu Farsça basımlara bir örnektir (Behrengî ve Dehkani, 1978).

Ahmed Azerefşar’ın Efsanehayî Azerbaycan (Çihil Gesse) adlı eseri de Farsça yayınlanan eserlerden biridir. Bu kitapta İskender Şah, Keçel gibi tiplerin de yer aldığı kırk masal metni mevcuttur fakat masallarla ilgili derleme veya kaynak bilgisi belirtilmemiştir (Azerefşar, 1988).

Burada yer vermemiz gereken bir diğer çalışma Mir Hidayet Hesari tarafından 2000 yılında Tahran’da yayınlanan Gessehaye Şirine Azerbaycan ve Moşabehate Anha Der Urupa adlı çalışmadır. Bu çalışmada Azerbaycan Türklerinin ortak masal metinleriyle birlikte Nasreddin Hoca ve Behlül gibi fıkra tiplerine değinilmiş ve Azerbaycan masallarının Avrupa masallarıyla karşılaştırması yapılmıştır. Kitap Farsçadır fakat çalışma İran’da yaşayan Azerbaycan Türklerinin masalları ve anlatı tipleri üzerine bir incelemedir (Hesari, 2000).

Muhammed Rıza Şemsi’nin Efsanehayî Keçel adlı çalışması İran Türklerinin masallarına dair Farsça yazılmış bir diğer çalışmadır. Bu kitapta yer alan metinlerin adları Azerbaycan Türkçesiyle belirtilse de metinler Farsça kaleme alınmıştır (Şemsi, 2005).

Değinilmesi gereken bir diğer Farsça eser ise Sirius Ali Ekberzade ve Hasan Seperfer’in Nağillâr (Kissehayî Ez Azerbaycanî Garbî) adlı eseridir (Ekberzade ve Seperfer, 2007).

Mikail Resulzade’nin Efsanehayî Bozguş (Ba Muhtasare Der Merdom Şinase Edebiyate Folkulorik İran va Azerbaycan) adlı kitabı da masal metinleri içeren bir diğer çalışmadır. Bu eser Farsça kaleme alınmıştır fakat bazı metinlerin başında “Biri var idi, biri yoh uydu.” veya “Günlerin bir günü.” gibi Türkçe formel ifadeler mevcuttur. Kitabın adından da anlaşılacağı üzere kitaptaki metinler İran’da yaşayan Azerbaycan Türklerine aittir (Resulzade, 2008).

İran Türklerinin masallarıyla ilgili Farsça çalışmalardan biri de İbrahim Darabî’nin tercüme ettiği ve Nuraldin Seydag’a ait olan Efsanehayî Azerbaycan adlı çalışmadır. Bu çalışmadaki giriş kısmı ve otuz dokuz masal Farsça kaleme alınmıştır (Darabî, 2009)

Hassan M. Caferzade tarafından hazırlanan Şahsiyyethaye Gessehaye Amiyaneye Azerbaycan adlı çalışmasında Azerbaycan masallarındaki keçel, vezir, dev, tilki, Adi ve Büdi ak kuş, ejderha, üç bacılar ve daha birçok masal karakterini ve motiflerini incelemiştir (Caferzade, 2013).

Söz konusu eserlerdeki masal metinleri İran’da yaşayan Azerbaycan Türklerinden elde edilen metinlerdir. Adını andığımız çalışmalarda derleme bilgileri çeşitli siyasi sebeplerden ötürü ya hiç verilmemiştir ya da detaylı verilmemiştir. Ayrıca metinler Farsça yazıya geçirilmiştir. Bu da metinlerin anadildeki şekillerine ulaşamadığı ve derleme detayları mevcut olmadığı için bilimsel çalışmaya uygun olmasını engellemekte, inceleme açısından zorluklar çıkarmaktadır.

İran Türklerinin Masallarıyla İlgili İran’da Yapılmış Göçürme Çalışmalar

İran Türklerinin masallarıyla ilgili özellikle Güney Azerbaycan olarak da anılan bölgedeki bir diğer çalışma türü ise “göçürme” olarak anılan eserlerdir. Bu eserlerde Azerbaycan Cumhuriyeti’nde yayınlanan metinler Arap alfabesine aktarılarak İran’da yayınlanmaktadır.

Bu tür eserlere örneklerden biri Mehmed Ali İbadi “Karahanlı” Alışık’ın beş cilt halinde yayınladığı Azerbaycan Nağılları adlı eseridir. Bu eserin bir ön söz ve on beş masaldan ibaret olan birinci cildi ve bir ön söz ile on masaldan ibaret ikinci cildi 2007 yılında yayınlanmıştır (Azerbaycan Nağılları 1, 2007. Azerbaycan Nağılları 2, 2007). Sekiz masaldan ibaret üçüncü cilt ile dokuz masaldan oluşan dördüncü cilt 2008 yılında yayınlanmıştır (Azerbaycan Nağılları 3, 2008. Azerbaycan Nağılları 4, 2008). Yine sekiz masaldan oluşan beşinci cilt ise 2011 yılında yayınlanmıştır (Azerbaycan Nağılları 5, 2011).

Bu tür eserlere bir diğer örnek ise Bihruz Selhapur’un Azerbaycan Nağılları ve Kahramanlık Destanları adlı eseridir. Yine göçürme olan bu eserde sekiz adet Azerbaycan masalına yer verilmiştir (Selhapur, 1990).

Söz konusu eserlerde yer alan metinler yukarıda da kısaca belirttiğimiz üzere genellikle Azerbaycan Cumhuriyeti’nde yayınlanmış masalların Arap harfine aktarılmış şeklidir. Bu sebeple bu metinler İran Türklerine ait değildir. Kitaplardaki masalların birçoğu Güney Azerbaycan’da yaşayan Türklerin masallarıyla ortak metinler olsa da bunlar İran Türklerinin de okuyabilmesi için Arap harflerine aktarılmış metinlerdir ve İran Türklerine ait kabul edilip incelenmesi doğru olmayacaktır.

İran Türklerinin Masallarıyla İlgili İran’da Yapılmış Türkçe Çalışmalar

İran’ın genelde halk bilimi özelde ise masal çalışmalarında anılması gereken isimlerinden biri olan, yukarıda da kısaca değindiğimiz Samed Behrengî’nin Bihruz Dehkani ile birlikte hazırladığı, masallara dair en kapsamlı çalışması yakın dönemde Azerbaycan Nağılları Tebriz Varyantları adıyla Sirius Meddi tarafından yeniden düzenlenerek yayınlanmıştır. Meddi bu çalışmanın giriş kısmında İran’da yaşayan Türklerin masallarına dair çalışmalarla ve Samed Behrengî’nin söz konusu eserinin yayınlanma süreciyle ilgili bilgi verdikten sonra Behrengî, Dehkani ve onların öğretmen arkadaşlarının yardımıyla derlenen masal metinlerine orijinal lehçeleriyle yer vermiştir (Meddi, 2015).

Meddi ismi anılan eserin söz konusu giriş kısmında İran Türklerinin sözlü kültürüne dair ilk çalışmalardan birine değinirken şu bilgiyi verir:

Elimizde olan bilgilerden hareketle muasır tarihte İran Azerbaycanı halk edebiyatını ve bununla birlikte masallarımızı toplamada ilk bilimsel adımları meşhur şarkşinast Sergey Markoviç Şapşal (1876-1964) atmıştır. St. Petersburg’da Azerbaycan ve Fars dili okumuş Şapşal, Mürtec Muhammed Ali Şah’ın veliahtlık zamanında öğretmeni olmuş ve onun bütün gaddar hareketlerine katılmıştır ve

Tebriz’de yaşadığı yedi yıl süresince masallar (nağıllar), bilmeceler (tapmacalar), atalar sözleri (atasözleri), bayatılar (maniler), tasnifler vs. derlemiştir. İran’dan gittikten sonra yıllarca onlar üzerinde çalışmış ve sonra 1933 yılında Lehistan İlimler Akademisi Şarkşinastlık (Oryantalistlik) Bölümü tarafından Krakov şehrinde Azerbaycan dilinde (Lehistan/Polonya alfabesiyle) ve Lehistan(Polonya) dilinde bir bölüm giriş ve sözlükçeyle yayınlamıştır.²

Bu anlamda genelde İran Türkleri özelde de Güney Azerbaycan olarak da adlandırılan İran’ın kuzeybatı bölgesine ait masallarıyla ilgili erken dönem çalışmalarının Sergey Markoviç Şapşal ve Samed Behrengî’ye ait olduğu söylenebilir. Samed Behrengî’nin Bihruz Dehkani ile birlikte hazırladığı bu eserin orijinal dilinde yayınlanması ise İran’daki Türklerin yaşadıkları siyasal ve kültürel baskılar sonucu yayın yapma ve yazılı bir edebiyat oluşturma noktasında yaşadıkları sorunlar ile engellerden ötürü ancak yakın dönemde mümkün olmuştur.

Erken dönem yayınlarından biri olarak Nar Gız (Azerbaycan Nağıllarından) adlı eser ele alınabilir. Tebriz’de yayınlanan bu kitapta Azerbaycan’da bilinen bir masal olan Nar Kız masalının bir versiyonu mevcuttur. Kitabı kimin yazdığı veya masalın nereden derlendiği belirtilmemektedir (Nar Gız, 1978).

Yukarıdaki çalışmalara yakın döneme ait ismi anılması gereken bir diğer çalışma ise Selamullah Cavid’in hazırladığı iki ciltlik Azerbaycan Folklorundan Numuneler’dir. Bu çalışmanın birinci cildinin “Nağıllar Yaraşığı” adlı bölümünde, ikinci cildinin de “Nağıllar ve Destanlar” adlı bölümünde İran’dan derlenen Azerbaycan masallarına yer verilmiştir. Bu kitapta da öncülleri gibi masalların kaynaklarına dair bilgi yer almamıştır (Cavid, 1979: 159-222, 350-370).

Feridun Purhüseyn tarafından hazırlanan Paslı Gılinc adlı eser de İran’dan derlenmiş Azerbaycan masallarıyla ilgilidir. Tebriz’de yayınlanan bu eserde on altı masal metni mevcuttur ve masalların kaynaklarıyla ilgili bir bilgi mevcut değildir (Purhüseyn, 1996).

Abdülkerim Menzuri Hamine tarafından hazırlanan Azerbaycan Muhabbet Nağılları adlı kitapta da Azerbaycan masalları hakkında bilgi verilen bir giriş bölümünden sonra Azerbaycan bölgesine ait masal metinleri vardır. Bu kitaptaki giriş bölümünde Azerbaycan masallarının konu özellikleri üzerinde durulduktan sonra derleme veya künye bilgileri verilmeden masal metinleri yer almıştır (Hamine, 2004)

Bihruz İmani ve Ekber Rehimzad Ferci’nin birlikte hazırladıkları Çap Olmamış Nağıllar adlı eser de bir diğer çalışmadır. Bu çalışmanın ön söz kısmında Azerbaycan masalları hakkında bilgi verildikten sonra Tebriz çevresinden derlenmiş masallar ile birkaç Türk Dünyası masalına Arap harfli olarak yer verilmiştir (Ferci ve İmani, 2007).

Hüseyn Muhammedhani Güneyli’nin Nağıllar “Güney Bölgesi Rivayetleri Üzre” adlı çalışması derlemeye dayanan bir diğer masal kitabıdır. Güneyli bu çalışmada çoğunlukla Şebüster’den olmak üzere kırk bir masal metnine yer vermiştir. Kitabın başında masallarla ilgili bilgi veren kısa bir bölüm vardır ve kitaptaki her masalın başında masalı anlatanın adı soyadı, doğum tarihi, doğum yeri, masalın

² Şapşal’ın Tebriz’den derlediği ve sonraları Polonya Krakow şehrinde yayınladığı “İran Azerbaycanı Türklerinin Halk Edebiyatında Örnekler” adlı eseri yakın gelecekte yayınlayacağız. 156 sayfalık bu kitap, Polonya dilinde giriş, bir miktar masal, mani, bilmece, ata sözleri, tasnif vb. gibi eserlerin tercümesinden ibarettir.

derlenme yılı, anlatıcının masalı kimden ve ne zaman dinlediği ve masalın ne zaman yazıya geçirildiği bilgileri verilmiştir (Güneyli, 2009).

Edebiyate Şifahîye Azerbaycan adlı eser M. Kerimi tarafından hazırlanmıştır. Dokuz bölümden ibaret olan bu çalışmanın altıncı bölümü Nağıllar başlığıyla masallara ayrılmıştır. Bu bölümde ilk olarak Azerbaycan masalları hakkında Farsça bilgi verilmiş, ardından Fatma Hanım, Emir Ersalan, İskender Padişah gibi Azerbaycan’ın birçok bölgesinde bilinen masallara İran’ın hangi bölgesinden derlendiği bilgisiyile birlikte Azerbaycan Türkçesi şekliyle yer verilmiştir. Bu çalışmanın inceleme kısımları Farsça olsa da metinler orijinal lehçeleriyle yazıya geçirilmiştir (Kerimi, 2009).

Nadir Bilalzade’nin Biri Var İdi Biri Yoh İdi (Nağıllar) adlı çalışması da başta Tebriz olmak üzere İran’ın Güney Azerbaycan olarak da bilinen bölgesinden derlenen masallara yer vermiştir. Bu kitap daha çok başka masal çalışmalarından seçme masallardan müteşekkil olsa da metinlerin bir kısmı derlemedir ve tüm masal metinleri orijinal lehçelerinde verilmiştir (Bilalzade, 2009).

Ali Rıza Zehhak’ın Hoy Nağılları adlı kitabında rahmetli annesi Aliye Hanım’dan derlediği masallara yer vermiştir. Bu kitabın ön söz yerine geçen “Hoy Şehrinde Folklor Hakkında Çabalar” adlı kısmında İran’ın Hoy şehrinde yaşayan Türklerin halk bilgisi ürünlerine dair çalışmalara değinilmiş ve ardından yirmi bir masal metni sıralanmıştır. Kitap Azerbaycan Türkçesiyle kaleme alınmıştır (Zehhak, 2011).

Furuğ Hızırılı Azerbaycan Nağılları I (Hoy) adlı çalışmasında Hoy şehrinden derlenmiş yirmi altı masal metnine yer vermiştir. Bu çalışmanın “Mukaddime” ve “Pişgöftar” kısımları giriş mahiyetinde olup Güney Azerbaycan masallarına dair temel çalışmalardan bahsetmekte ve genel özelliklerle ilgili bilgi içermektedir. Kitaptaki masallar ise Azerbaycan Türkçesi şekilleriyle yer almıştır (Hızırılı, 2012).

Hassan M. Caferzade tarafından hazırlanan Tufargan Nağılları adlı kitapta Caferzade’nin derlediği on üç masal metniyle kısa bilgi verdiği ön söz ve giriş bölümleri mevcuttur. Bu kitapta her masalın sonunda masalın “ravis” yani masalı anlatan ve yazıya geçirenle ilgili bilgi verilmiştir. Ayrıca her masalın başka hangi adla bilindiği de başka kaynaklardan örneklerle gösterilerek belirtilmiştir (Caferzade, 2013).

Ali Zaferhah’ın Azerbaycan Folklorundan Kadim Nağıllar adlı eserinde çoğunlukla İran’ın Hoy şehrinde yaşayan Türklerden olmak üzere 94 masal metni mevcuttur. Bu eser Zaferhah’ın farklı tarihlerde yayınladığı Folklor Hazinesi, Elbilimi Servetimiz, Deyerli El Mirası, Folklor Varlığımız ve Kimliğimizin Ruhunu adlı eserlerinde yer verdiği masalların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur (Zaferhah, 2016)

İsmail Salaryan tarafından Nağıllar Bogçası (Dastanhaye Türki Horasani) adıyla yayınlanan eserde İran’daki Horasan Türklerinin anlatılarıyla ilgili bilgi ve metinlere yer vermiştir. Bu çalışma Farsça kaleme alınmıştır fakat içindeki metinlerin bir kısmı Horasan Türklerinin orijinal lehçesiyledir. Ayrıca bu eserde tarihi anlatılar ve destanlar da yer almıştır (Salaryan, 2017).

İran Türklerinin masal çalışmalarıyla ilgili olarak Azerbaycan Elbilimi Derneği’nin faaliyetlerine de değinmek gerekmektedir. Tebriz merkezli çalışan bu dernek yayınladıkları Azerbaycan Elbilimi Dergisi ile İran’da yaşayan Türklerin kültürüne dair unsurları tespit edip tanıtmaktadır. Bu dergide her sayıda belli bir bölümde “Nağıllar” başlığıyla İran Türklerinin masal metinlerine veya İran Türklerinin masallarına dair incelemelere yer verilmektedir (Elbilimi, 2008).

İsmi anılan derneğin araştırmacılarından Rehim Kabilnejat tarafından hazırlanan bir diğer çalışma ise Bağı Me’ruf adlı eserdir. Bu çalışmada Tebriz’in bir köyü olan Bağı Me’ruf’tan derlenen sözlü kültür ürünleri arasında da bölgede yaşayan Azerbaycan Türklerinden derlenen masal örneklerine yer verilmiştir (Kabilnejat, 2012).

Azerbaycan Elbilimi Derneği’nin araştırmacılarının da İran Türklerinin masallarıyla ilgili yayınları mevcuttur. Bunlardan Sousan Navadeh Razi’nin Annemnen Men (Sıra Nağıllar) adlı çalışması hatıra türünde olmasına rağmen yazarın çocukluğunda annesinden dinlediği Fatma Hanım, Şah İsmail gibi masallara yer verir (Razi, 2015).

Yine aynı dernekte aktif olarak görev alan Ali Berazendeh de Dastane Selim Cevahirfuruş adlı kitapla masal çalışmalarına bir katkıda bulunur. Bu çalışmada Berazendeh bu eserinde Azerbaycan masalları ve eserde kullandığı Türkçe el yazması hakkında bilgi verip metne yer vermiştir (Berazendeh, 2016).

Elbilimi Derneği’nin bir diğer araştırmacısı Meleke Nelbendi Akdem ise annesi ve babasından dinleyip kaydettiği masalları Biri Var İdi Biri Yoh İdi (Nağıl Toplusu) adıyla Tebriz’de yayınlamıştır. Akdem bu kitapta “Anam Söyleyen Nağıllar” bölümünde on dört metne, “Atam Söyleyen Nağıllar” adlı bölümde de beş metne yer vermiştir. Bu metinler arasında “Cıtdan ve Div”, “Şengül, Mengül, Mercan Gül” ve benzeri Azerbaycan’ın birçok bölgesinde bilinen metinler de vardır (Akdem, 2016).

Buraya kadar ismi anılan çalışmaların tamamı İran Türklerinden derlenen masal metinlerinden oluşturulmuştur. Bu kaynaklardan bazılarında derleme ve kaynak kişi bilgileri verilmiş ve masalların İran’ın hangi şehirden derlendiği bilgisi yer almıştır. Bazılarında ise bu bilgiler verilmemiştir ve metinlerin nereden temin edildiği sorusu cevapsız bırakılmıştır. Burada birkaç nokta dikkat çekmektedir. Öncelikle İran Türkleri arasında nağıl kelimesinin masal ifadesi ile birlikte anlatı olarak da kullanıldığı görülmektedir. Bu sebeple ismini andığımız bu kaynaklarda Türk halk bilimi alanında özellikle Türkiye’de yapılan çalışmalarda efsane veya menkıbe olarak adlandırdığımız metinler de yer almıştır. Terminolojik anlamda görülen bu problemin dışında birçok kaynakta metinlerin tamamının Azerbaycan masalı olarak anılması da dikkat çekicidir. Burada da özellikle İran’ın batı bölgesinde yaşayan Azerbaycan Türklerinin, “Azerbaycan” vurgusu yapması ve bu metinlerin kültürel arka planını Azerbaycan Türklüğüne dayandırması görülmektedir. Bu kaynakların tamamı Arap harfleriyle yazılmıştır ve birçoğu Türkiye’de ve Türk Dünyası’nda tanınmamaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada İran Türklerinin masalları üzerine Türkiye ve Azerbaycan’da yapılan çalışmalara değinilip İran Türklerine ait İran’da yapılan çalışmaların içeriği ve özellikleri belirtilmiştir. Çalışmanın temel konusu İran Türklerinin masallarına dair İran’da yapılan çalışmalar olduğu için Türkiye ve Azerbaycan’daki çalışmalar üzerinde kısaca durulmuştur.

Buraya kadar incelenen kaynaklardan hareketle şu sonuçlara varılabilir: İran Türklerinin masallarına yönelik Türkiye’de ve Azerbaycan’da yapılan çalışmaların sayısı oldukça yetersizdir. Yukarıda andığımız Erdebil yöresiyle ilgili yapılan tez dışında kapsamlı bir derleme çalışması yapılmamıştır. Diğer kaynaklar ise bölgedeki araştırmacılardan elde edilen ve derleme, kaynak kişi vb. bilgileri eksik

olan metinlerden ibarettir.³ Baştan beridir kısaca değindiğimiz çeşitli sebeplerle bugün İran Türkleri sözlü kültürlerini yaşatmaya çalışmaktadırlar. Bugün İran’da okullarda Türkçe okutulmamaktadır ve Türkçe yayın yapma konusunda eskisi kadar olmasa da hala çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bunun yanında teknolojik gelişmeler başta olmak üzere çeşitli sebeplerle anlatıcı/dinleyici bağlamının yok olmaya başlamasıyla İran Türklerinin hafızalarında yer alan masallar anlatılmayarak unutulmaya yüz tutmuştur.

İran’da yapılan, İran Türklerinin masallarına dair çalışmalar Farsça, göçürme ve Türkçe olarak üç şekildedir. Farsça kaynaklarda yer alan metinler orijinal lehçelerindeki şekilleri bilinmediği için inceleme konusunda sorun yaratmaktadır. Göçürme eserler ise bölgeye ait metinler olmadıkları için İran Türklerine ait kabul edilememektedir. Türkçe eserlerde ise bazı problemlerle karşılaşmaktadır. Bunların başında derlenen masal metinlerinin hangi bölgeye ait olduğu ile derleme ve kaynak kişi bilgilerinin eksikliği gelmektedir. Bu özellikler bu çalışmaları bilimsel metodlarla inceleme konusunda sorun çıkarmaktadır. Bölgede yaşayan özellikle Azerbaycan Türklerinin sıklıkla bu masal metinleriyle ilgili yaptıkları “Azerbaycan masalı” vurgusu, kaynakların adlandırılmalarına da yansımıştır. Elbette ki bu masallar Azerbaycan’ın bütününe aittir ve derleme/kaynak kişi bilgilerini İran’daki baskılar yüzünden kitaplarda belirtmek mümkün olmamaktadır. Bunun çözümü ise Türkiye’den araştırmacıların yapacağı derleme çalışmalarıdır.

Yukarıda ismini andığımız alan araştırması kapsamında bu konuda çeşitli tespitler gerçekleştirdik. Bölgede yaşayan Türkler arasında masalları bilen ve anlatması istendiğinde hatırlayıp anlatan çok sayıda kişi mevcuttur. Fakat yukarıda da kısaca değindiğimiz üzere masal anlatma geleneği zayıfladığı için bu metinler unutulmak üzeredir. Ayrıca bölgede siyasi ve ekonomik sebeplerle derleme ve bu derlemelerin yayın çalışmaları yeteri kadar yapılamamaktadır. Bölgedeki kitapçılarda nağil denildiği zaman Samed Behrengî ismi anılmakta veya Leyla ile Mecnun, Aslı ve Kerem gibi Türkiye’de halk hikâyesi gibi metinler de nağil başlığı altında kabul edilebilmektedir. Ayrıca birçok kitapçada Türkiye’deki kaynaklarda yer alan masalların Arap harfleriyle ve çocuk edebiyatına uygun bir şekilde yayınlandığını da tespit ettik.

Bu noktada yapılması gerekenler şunlardır: Özellikle Türkiye’den araştırmacıların tüm zorlukları göze alıp bunların çözümleriyle birlikte bölgeye gidip derleme yapmaları ve İran Türklerinden derlenen masal metinlerini modern bilimsel yöntemlerle inceleyip Türk Dünyası’na ve Türkoloji alanına tanıtmaları gerekmektedir. Ayrıca bu makalede ismini andığımız kaynaklarda yer alan masal metinlerinin de Latin alfabesine aktararak Türkiye’ye ve Türk Dünyası’na kazandırılmaları gerekmektedir. İran masallar konusunda zengin bir coğrafyadır. Ayrıca jeopolitik konumu gereği İran çok ciddi bir geçiş noktasıdır ve Türk Dünyası için doğu/batı bağlantısında ve özellikle Türk Dünyası’nın Kafkaslar kısmı için kuzey/güney hattında önemli bir kesişim noktasıdır. Bu bölgede yaşayan Türklerden yapılacak derleme çalışmalarıyla genelde masal türünün özelde ise Türk Dünyası masallarının coğrafi olarak yayılımı ve Türk Dünyasında yaşayan farklı Türk boylarının masal metinlerini nasıl yaratıp, aktarıp yaşattığı noktasında birçok soruya cevap bulunabilecektir. Bu

³ Fazıl Özdamar da “Koroğlu’nun İran Türkleri Anlatmaları Üzerine Türkiye’de Yapılan Çalışmaların Dünü, Bugünü, Yarını” adlı bildirisinde benzer noktalara Koroğlu Destanı için değinmiştir ve aşağıda yer verdiğimiz tespit ve tavsiyeleri benzer tespit ve tavsiyelere Koroğlu Destanı’nın İran Türkleri anlatmaları için değinmiştir. Bu bilgiler için bk. (ÖZDAMAR, 2017)

sebeple bu makalede ismi anılan kitaplar özellikle Türkiye’de Türkoloji camiasında tanınmalı, incelenmeli ve İran Türklerinden yapılacak masal derlemesi çalışmaları artırılmalıdır.

Kaynakça

- Aghdam, Akbar Anvarian, (2015), *İran Anlatı Geleneğinin Kaynakları Üzerine Bir İnceleme*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Akdem, Meleke Nelbendi, (2016), *Biri Var İdi, Biri Yoh İdi (Nağil Toplusu)*, Tebriz: İntişarate Azer Türk.
- Azerbaycan Elbilimi Dergisi**, (2008), Tebriz.
- Azerbaycan Nağilları 1**, (2007), Göçüren: Ali İbadi, Tebriz: Ahter.
- Azerbaycan Nağilları 2**, (2007), Göçüren: Ali İbadi, Tebriz: Ahter.
- Azerbaycan Nağilları 3**, (2008), Göçüren: Ali İbadi, Tebriz: Ahter.
- Azerbaycan Nağilları 4**, (2008), Göçüren: Ali İbadi, Tebriz: Ahter.
- Azerbaycan Nağilları 5**, (2011), Göçüren: Ali İbadi, Tebriz: Ahter.
- Azerefşar, Ahmed, (1988), *Efsanehaye Azerbaycan (Çihil Gesse)*, Tahran: İntişarate Di.
- Behrengî, S. ve B. Dehkani, (1978), *Efsanehayı Azerbaycan*, Tahran: Nakşe Cihan.
- Behrengî, S. ve B. Dehkani, (2014), *Azerbaycan Nağilları (Tebriz Varyantları)*. (Hazırlayan ve Ön Söz: Sirius Meddi), Tahran: Dönya-ye Nev.
- Behrengî, Samed (2002), *Samed-i Behrengî Behreng Masalları*, (Çeviren: Mehmet Kanar), İstanbul.
- Behrengî, Samed, (2013), *Azeri Masalları*, (Çeviren: Mehmet Kanar), Ankara: SAY Yayınları.
- Behrengî, Samed, (2014), *Samed Behrengî Toplu Masallar*, (Çeviren: İldeniz Kurtulan), İstanbul: Büyülü Fener Yayınları.
- Berazendeh, Ali, (2016), *Dastane Selim Cevahirfuruş*, Tebriz: İntişarate Yaşar Kalem.
- Bilalzade, Nadir, (2009), *Biri Var İdi Biri Yoh İdi (Nağilları)*, Tebriz: Danyal.
- Blaga, Rafael, (1997), *İran Halkları El Kitabı*, İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım.
- Caferi, Mehmed, (2007), *Kisseha ve Efsanehayı Ez Kuçe ve Kenari İran*, Tahran: İdaregel Pervehşhaye Radyo Vahid Ferhenge Merdom.
- Caferzade, Hassan M., (2013), *Şahsiyyethaye Gessehaye Amiyaneye Azerbaycan*, Tebriz: Somer Neşr.
- Caferzade, Hassan M., (2013), *Tufargan Nağilları*, (Yayın Yeri bilinmemektedir. Kitap PDF formatında yayınlanmıştır.)
- Cavid, Selamullah, (1979), *Azerbaycan Folklorundan Numuneler I-II*, Tebriz: İntişarate Ferzane.
- Darabi, İbrahim, (2009), *Efsanehaye Azerbaycan Nuraldin Seydag*, Tahran: Dönyaye Nev.
- Dervişyan, A. Ş. ve R. Handan, (1999), *Ferhengi Efsanehayı Merdomi İran*, Tahran: Ketab ve Ferheng.
- Ekberzade, S. A. ve H. Sepehrfer, (2007), *Nağilları (Gessehaye Ez Azerbaycane Garbi)*, Urmiye: Şirkete Taavni İntişarate Dünyaye Ketabvajeje Urmiye.
- Encevi Şirazi, Seyyid Ebülkasım, (1974), *Kissehayı İrani*, Tahran: Şirkete Ofset (Sihami Has) Çaphane Bist va Pencom Şehriyar.
- Gülmez, Gülcan, (2008), *Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları (Metin-İnceleme)*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Türk Dünyası Edebiyatları Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Güney Azerbaycan Folkloru I. Kitab (Tebriz, Yekanat ve Hemedan Arazilerinden Toplanmış Folklor Örnekleri)**, (2013), Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü.
- Güney Azerbaycan Folkloru II. Kitab**, (2014), Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü.
- Güney Azerbaycan Folkloru III. Kitab (Samed Behrengi ve Behruz Dehkani'nin Ana Dilinde Topladığı Nağilları)**, (2014), Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü.

- Güney Azerbaycan Folkloru V. Kitab**, (2015), Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü.
- Güneyli, Hüseyin Muhammedhani, (2009), **Nağıllar (Güney Bölgesi Rivayetleri Üzre)**, Tahran: İntişarate Endişeye Nev.
- Hamine, Abdülkerim Menzuri, (2004), **Azerbaycan Muhabbet Nağılları**, Tebriz: Yaran Yayınları.
- Hesari, Mir Hidayet, (2000), **Gessehaye Şirine Azerbaycan ve Moşabehate Anha Der Urupa**, Tahran: İntişarate Taban Bahemkari Neşre Şehriyar.
- Hızırılı, Furuğ, (2012), **Azerbaycan Nağılları (Hoy)**, Tebriz: Somer Neşr.
- İmani, B. ve E. R. Ferici, (2007), **Çap Olmamış Nağıllar**, Tebriz: Ahter.
- İran Masalları**, (2017), (Çeviren: Selvin Sarıyer), İstanbul: Kara Karga Yayınları.
- Kabilnejat, Rehim. vd. (2012), **Bağe Me’ruf**, Tebriz: İntişarate Ayine Dadres.
- Kafkasyalı, Ali, (2002), **İran Türk Edebiyatı Antolojisi I**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Kafkasyalı, Ali, (2009), **İran Türk Âşıkları ve Millî Kimlik**, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kafkasyalı, Ali, (2010), **İran Türkleri**, Ankara: Bilgeoğuz.
- Kanar, Mehmet, (2010), **Periler Şahının Kızı İran Masalları**, İstanbul: YKY.
- Kanar, Mehmet, (2013), **Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi**, 2. Baskı. İstanbul: Say Yayınları.
- Kerimi, M., (2009), **Edebiyate Şifahîye Azerbaycan**, Tahran: Kander Hat.
- Konuk, Dönüş, (2008), **Fazlullah-i Muhtedî (Subhî) ve Kissehâ-yi Subhî Adlı Eserinden Çeviri Masalları**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Meddi, Sirius, (2015), “Ön Söz Yerine.” **Azerbaycan Nağılları (Tebriz Varyantları)**, 2 Baskı. Samed Behrengi. Bihruz Dehkani, (Hazırlayan ve Ön Söz: Sirius Meddi), Tahran: Dünyaya Nev, 5-13.
- Mir-Kiyani, Muhammed, (2002), **Uzun Gece Masalları-İran Masalları**, (Çeviren: AliGüleryüz), İstanbul: Can Yayınları.
- Möhaceri, Zehra, (1992), **Mecmueyi Efsanehaye İranî**, Meşed: Ostan Kads Rızavi Şirkete Be Neşr.
- Nar Gız**, (1978), Tebriz. (Hazırlayan ve YayınYeri bilinmemektedir.)
- Özdamar, Fazıl, (2014), **Tebriz Âşıklık Geleneği ve Tebrizli Âşık Ali**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Özdamar, Fazıl, (2017), “Köroğlu’nu İran Türkleri Anlatmaları Üzerine Türkiye’de Yapılan Çalışmaların Dünü, Bugünü, Yarını”, **Bolu’dan Türk Dünyası’na Köroğlu Çalışmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını Uluslararası Çalıştayı Bildiri Kitabı**, İstanbul: Kaan Matbaası, 405-428.
- Purhuseyin, Feridun, (1996), **Paslı Gilinc**, Tebriz: Yaran Yayınları.
- Ramseri, Leyam Saleh, (2008), **Gessehaye Sübhi**, Tahran: İntişarate Muayyen.
- Razi, Sousan Navadeh, (2015), **Annemnen Men (Sıra Nağıllar)**, Tahran: Yaşmag Araştırma ve Yayın Evi.
- Resulzade, Mikayil, (2008), **Efsanehaye Bozguş**, Zencan: Peynar.
- Salaryan, İsmail, (2017), **Nağıllar Boğçası (Dastanhaye Türki Horasani)**, Tebriz:İntişarate Behşayış
- Selhapur, Bihruz, (1990), **Azerbaycan Nağılları ve Kahramanlık Destanları**, Şehir Yok: Neşre Ferheng
- Shaffer, Brenda, (2008), **Sınırlar ve Kardeşler İran ve Azerbaycanlı Kimliği**, (Çeviren: Ali Gara, Vüsal Kerimov), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Şamlu, Ahmed, (2000), **Kissehayi Kitabı Kuçe**, Tahran: İntişarate Mazyar.
- Şemsi, Muhammed Rıza, (2005), **Efsanehaye Keçel**, Tahran: Mehrab Kalem.
- Tebriz Folklor Örnekleri I. Kitab**, (2013), Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü.
- Tulu, Sultan, (2009), **Horasan Türklerinden Masallar ve Halk Hikâyeleri**, Konya: Kömen Yayınları.
- Uzun, Enver, (2007), **İran Türk Folkloru**, Trabzon: Eser Ofset.
- Yıldırım, Nimet, (2016), “Fars Edebiyatı Tarihinde Çocuk Edebiyatının Yeri”, **İran Kültürü Zerdüşt’ten Firdevsî’ye, Sadî’den Şamlu’ya İran’ın Sözlü ve Yazılı Kaynakları**, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 569-589.
- Zaferhah, Ali, (2016), **Azerbaycan Folklorundan Kadim Nağıllar**, Tebriz: Neşre Hadi.
- Zehhak, Ali Rıza, (2011), **Hoy Nağılları**, Yayın Yeri Yok.